

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

KATEDRA DĚJIN UMĚNÍ

OBOR: DĚJINY VÝTVARNÝCH UMĚNÍ

**PÉČE O TĚLO A DUŠI V BÝVALÉ JEZUITSKÉ KOLEJI
V KUTNÉ HOŘE**

MAGISTERSKÁ DIPLOMOVÁ PRÁCE

Bc. Veronika Kurzová

Vedoucí diplomové práce: Prof. PhDr. Ladislav Daniel, Ph.D.

OLOMOUC 2014

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem magisterskou diplomovou práci vypracovala samostatně a veškeré zdroje řádně citovala.

V Olomouci, dne 22. 4. 2014

.....

podpis

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala panu prof. PhDr. Ladislavu Danielovi, Ph.D., za vedení práce a za poskytování zpětné vazby. Díky patří i PhDr. Janě Zapletalové, Ph.D., a Mgr. Kateřině Dolejší za jejich podnětné připomínky a povzbuzení. V neposlední řadě děkuji celé své rodině a přátelům za podporu.

Obsah

1. Úvod.....	5
2. Přehled dosavadního bádání.....	8
3. Zvolený metodologický přístup.....	11
4. Historie lékáren v českých zemích.....	13
5. Jezuitská kolej v Kutné Hoře.....	17
6. Kutnohorská výzdoba.....	19
6.1 Náměty maleb a motivy štuků.....	23
7. Dobový přístup k nemoci.....	29
7.1 Duchovní přístup.....	30
7.2 Světský přístup.....	33
8. Vizualní ztvárnění dobového přístupu k nemoci.....	35
8.1 Prostory související se světskou léčbou nemoci.....	36
8.2 Prostory související s duchovní léčbou nemoci.....	44
8.3 Formy vizualního zpracování dobového pojetí nemoci.....	49
9. Kutnohorská výzdoba jako vizualní ztvárnění dobového přístupu k nemoci.....	52
10. Vizualní inspirační zdroje.....	56
11. Kutnohorská výzdoba v kontextu dobových událostí.....	67
11.1 Odkazy na císaře.....	67
11.2 Společný jmenovatel - morová epidemie 1679-1681.....	71
11.3 „Útěk“ Leopolda I. z Vídně před morem a role vizualních objektů v něm.....	74
12. Role vizualních objektů v boji s nemocemi.....	76
13. Funkce a smysl kutnohorské výzdoby.....	79
14. Závěr.....	83
15. Poznámky.....	85
16. Prameny a literatura.....	104
17. Seznam obrazové přílohy.....	128
18. Seznam obrazové přílohy na CD.....	131
19. Obrazová příloha.....	137
20. Summary.....	149
21. Anotace.....	150

1. Úvod

Rozsah předkládané práce byl původně zamýšlen velmi široce. Jejím záměrem mělo být postižení problematiky barokních lékáren a jejich výzdoby v bývalých českých zemích, která se do dnešních dnů dochovala. Měla mít formu katalogu. Postupné seznamování s tématem však vedlo k závěru, že realizace jeho zpracování v rámci diplomové práce je záležitost nereálná. Dosud se totiž nikdo z historiků umění zmíněné problematice nevěnoval z hlediska celku ani z hlediska dílčích aspektů. Její zpracování by tedy bylo do značné míry plytké. Proto došlo k omezení na jedno z dílčích témat a jeho co nejvíce detailní zpracování. Z níže uvedených důvodů tak bylo učiněno ve prospěch bohaté malířské a štukové výzdoby prostoru nacházejícím se v prvním nadzemním podlaží severního křídla bývalé jezuitské koleje v Kutné Hoře. V recentní literatuře¹ je totiž právě tato místnost považována za lékárnu, o jejíž existenci máme první zmínku z let 1675-1677.² Pro lepší orientaci v textu a ve snaze vyvarovat se zdlouhavému popisu, je vhodné na tomto místě zmínit, že pro tuto výzdobu bude v předkládané práci užíván jako pracovní termín slovní spojení kutnohorská výzdoba. Vzhledem k tomu, že popis užitných funkcí jednotlivých místností v koleji se nedochoval,³ bylo k určení prostoru jako lékárny přistoupeno na základě přítomnosti námětu jednoznačně odkazujícího k lékařství, a to vyobrazení Hippokrata.⁴ Za problematické lze považovat, že byl tento názor vysloven bez jakékoliv komparace či rozvedení v kontextu výzdoby jiných barokních lékáren. Právě tato absence se stala impulsem pro zabývání se zvoleným tématem. Záměrem předkládané práce bude pokusit se zasazením kutnohorské výzdoby do kontextu doby nalézt odpověď na otázku, jestli lze opravdu jednoznačně tvrdit, že prostor v prvním podlaží

severního křídla bývalé kutnohorské koleje sloužil jako lékárna v dnešním smyslu slova a jestli lze o tamní nástropní výzdobě hovořit jako o výzdobě lékárny. Odpověď na takto položenou otázku bude hledána prostřednictvím komparace s autorce známou dochovanou nástropní výzdobou lékáren ze 17. a 18. století v bývalých českých zemích a na území dnešního Polska, Rakouska, Maďarska, Itálie a Slovinska. V potaz bude brána i výzdoba dalších prostorů souvisejících s léčbou nemoci, jako jsou ošetřovny, a tisky ze 17. století vztahující se k léčení nemocí, jako byly lékopisy. Jejich frontispisy totiž mnohdy obsahovaly celostránkové rytiny, které se pro zpracování tématu projeví jako velmi podnětné.

Zda lze prostor s kutnohorskou výzdobou spojovat s institucí lékárny, jak ji chápeme dnes, se snaží práce zjistit nejen na základě vizuálních dokladů, ale i na základě poznatků o dobovém přístupu k nemoci a její léčbě v raném novověku. Těžištěm metody, jíž bude věnována 3. kapitola, je interdisciplinární přístup, v němž hrají roli nejen dějiny lékařství a farmacie, ale i práce z kulturní a sociální antropologie, které umožňují vhled do dobového chápání nemoci, její léčby a role vizuálních objektů v procesu léčení.

K nemoci totiž bylo přistupováno jinak, než je vlastní dnešní západní medicíně. Příčiny nemoci a způsoby jejího vyléčení byly hledány jak z hlediska světského, tak i duchovního, které původ nemoci spatřovalo v nadpřirozené příčině. Na tuto komplexnost dobové léčby si dovoluje upozornit samotný název předkládané práce. Jeho volba vychází z podnětných příspěvků K. Černého, specialisty na dějiny jezuitského lékařství, který se vyjadřuje o léčbě v typickém jezuitském duchu jako o péči o tělo i duši.⁵ Inspirativní pro dané téma je i práce dvou zahraničních badatelů, a to G. A. Baileyho a Ch. Boeckl, kteří se

zabývali v některých svých publikacích⁶ odrazem dobového chápání nemoci v uměleckých dílech.

Výše popsaný přístup k pochopení výzdoby a funkce prostoru, ve kterém se nachází, vede postupně ke zjištěním, která umožňují uvažovat o konkrétních dobových událostech, na které mohla kutnohorská výzdoba reagovat. To dává možnost navrhnout nové umístění výzdoby na časové ose a vyslovit názor na její význam a tvůrce. Přestože zpracování tématu vedlo k pokládání nových otázek, jejichž zodpovězení bude vyžadovat další podrobné studium, na základní otázku, kterou si práce klade, možnou odpověď nabízí.

2. Přehled dosavadního bádání

Téma kutnohorské výzdoby představuje pozoruhodnou oblast ke zpracování, jejíž atraktivita vyplývá z jejího zajímavého ikonografického programu a z nezájmu historiků umění o ní, což skýtá jedinečnou příležitost práce s téměř vědecky nezpracovaným materiálem. Příčin tohoto opomíjení může být několik. Prvním důvodem by mohla být komplikovaná skladba námětů, k nimž se v některých případech těžko hledají paralely. K tomuto závěru vede skutečnost, že absence odborné literatury je patrná i u nástropní výzdoby jiných barokních lékáren na našem území.⁷ Podobný nezájem není vyhrazen pouze českému prostředí, ale je vlastní i prostředí italskému. Nad absencí vědeckého i dobového hodnocení výzdoby se ve svých příspěvcích pozastavují G. A. Bailey věnující se výzdobě ošetřovny noviciátu Tovaryšstva Ježíšova v Římě⁸ a A. Sutherland Harris zabývající se nástropními malbami v lékárně Collegio Romano.⁹ Důvodem nezájmu o kutnohorskou výzdobu by mohl být i špatný stav dochování maleb a jejich nižší kvalita, která se stavem zachování jistě značně souvisí. Další příčina absence vědeckého bádání o kutnohorské výzdobě by se snad dala hledat i v obecném nezájmu o barokní umění v Kutné Hoře a barokní Kutnou Horu obecně. Jedná se o situaci zcela opačnou, než jakou můžeme sledovat například ve stavu bádání o barokním umění v Olomouci.¹⁰ Při shromažďování materiálu nezbytného ke zpracování tématu jsem nemohla přehlédnout absenci literatury, která by se baroknímu umění v Kutné Hoře věnovala synteticky, stejně tak jako nevelký počet drobných příspěvků.¹¹ Pro uvedení přehledu dosavadního bádání o kutnohorské výzdobě se mi proto zdá vhodné citovat počátek příspěvku H. Štroblové shrnujícího poznatky o historii Kutné Hory, s nímž se může ztotožnit po pomyslných přizpůsobeních textu i historik umění. „I při

letmém pohledu na bibliografii historických prací týkajících se Kutné Hory zjistíme, že zájem starší, ale i novější historiografie jen málokdy přestoupil magickou hranici jagellonského období. Najdeme sice seriózní zpracování některých dílčích problémů, nicméně citelně chybí zhodnocení vývoje města jako celku. S tím ovšem souvisí i rozsah a hloubka zpracování archivních pramenů.¹²

Možnost transformace slov H. Štroblové na stav uměleckohistorického bádání o barokním umění v Kutné Hoře dokládá nedostatek pozornosti, kterého se dostalo, nebo spíše nedostalo, výzdobě v prvním podlaží severního křídla bývalé jezuitské koleje v Kutné Hoře. Zřejmě první zmínka o ní se nachází v *Uměleckých památkách Čech* z roku 1978.¹³ Prostor, v němž se kutnohorská výzdoba nachází, je zde popisován jako síň s bohatými plastickými štukaturami. Zcela opomíjena je malířská složka. Neobjevuje se návrh na datování výzdoby ani vyslovení hypotézy o původním využití prostoru. Větší pozornosti se výzdobě dostalo v publikaci *Kutná Hora* z roku 2000,¹⁴ kde se o prostoru píše jako o prozatímním refektáři a vznik výzdoby je kladen k roku 1689. Nově je zde brána na vědomí i přítomnost malířské složky a snaha o ikonografické určení některých námětů. Poprvé se zde uvažuje o původním způsobu využití prostoru jako kolejní lékárny, avšak bez uvedení podnětů, které autorky publikace k tomuto určení vedly. I v tomto případě lze tedy hovořit pouze o zmínce, nikoliv o solidním zájmu o problematiku. Myšlenku o využití prostoru jako prozatímního refektáře vyslovil i P. Vlček, který zastával i dataci kolem roku 1689.¹⁵ Tato datace i funkční určení prostoru zřejmě vycházely z práce A. Podlahy, který píše, že byl „roku 1689 dokončen v nové budově refektář, jehož klenba plastickým dílem vyzdobena“.¹⁶ Přestože o prostoru s kutnohorskou výzdobou píše P. Vlček jako o

nejpozoruhodnějším prostorem v rámci bývalé kutnohorské jezuitské koleje,¹⁷ větší pozornost mu byla věnována až roku 2011, kdy při příležitosti rekonstrukce koleje došlo pro potřeby Galerie Středočeského kraje k vydání útlé publikace¹⁸ zabývající se bývalou jezuitskou kolejí v Kutné Hoře jako celkem. Věnuje se jak stavebnímu vývoji samého objektu, tak i jeho vnitřní výzdobě. Datum 1689 přiřazované ve starší literatuře k prozatímnímu refektáři v přízemí severního křídla¹⁹ je zde nově spojeno se štuky v prostoru prvního patra středního křídla, které je ve zmíněné publikaci uváděno jako refektář.²⁰ Vnitřní výzdobou koleje se v ní zabývá M. Mádl, který jako první malířskou i štukovou výzdobu v prvním nadzemním podlaží severního křídla podrobně popsal a určil ikonografii všech ve výzdobě přítomných námětů. Výzdobu navrhl nově datovat po roce 1675, vyjádřil se k původní funkci prostoru jako lékárny a uvažoval i o autorství maleb.²¹ Ani v tomto případě však nelze hovořit o detailní studii, která by se výzdobě věnovala v širším kontextu ve snaze navrhnout možné příčiny jejího vzniku a objasnit její význam. Jak bylo nastíněno v úvodu, právě toto prázdné místo by chtěla předkládaná práce zaplnit. Způsobu, jakým bude k tomuto záměru přistupovat, se věnuje následující kapitola.

3. Zvolený metodologický přístup

Při úvahách jakým způsobem v práci postupovat se jevílo jako logické začít shromažďováním vizuálního materiálu, se kterým by se dala kutnohorská výzdoba jako celek či jen její jednotlivosti komparovat. Předpokladem bylo, že tímto způsobem bude možné určit, jestli prostor fungoval jako lékárna. Vznikl ovšem problém, protože se nedařilo objevit pro všechny náměty v kutnohorské výzdobě souvislosti s výzdobou jiných lékáren dochovanou ze 17. a 18. století,²² kterou se podařilo autorce doposud nalézt. Postupem času sílilo přesvědčení, že tento problém by mohlo pomoci vyřešit objevení společné myšlenky, základní ideje, kterou by výzdoba objektů spojených s léčením nemoci i napříč stoletími mohla vyjadřovat. K jejímu nalezení bylo přistupováno s ohledem na poslání, které lékárna měla, což bylo léčení. Začalo být tedy podstatné propojení funkce lékáren i jiných objektů, spojených s léčbou nemoci, a jejich výzdoby. Z tohoto důvodu bylo nutné začít se zabývat samotným pojetím nemoci a její léčbou v raném novověku, což dovolilo získat zcela nový náhled na kutnohorskou výzdobu. Mohla začít být chápána nejen jako umělecký artefakt, ale jako ve své době aktivní objekt, který k lidem své doby a obecně společnosti ve které vznikl, promlouval.

Pro uchopení tématu jako interakce výzdoby a funkce prostoru, v němž se nachází, byl inspirativní přístup některých anglo-amerických badatelů. Zejména těch chápajících sociální kontext jako důležitý aspekt pro význam díla a demonstrujících souvislosti vizuálního objektu se souborem společenských praktik, které se k němu vztahovaly.²³ V těchto intencích se snaží předkládaná práce co nejvíce do hloubky vylíčit dobové pojetí nemoci a roli, jakou v procesu léčení či prevence nemoci hrály vizuální

objekty, ať už se jednalo o sochy, drobné tisky nebo závěsné či nástěnné malby. Důležitou roli v tomto přístupu tedy hrají dějiny lékařství a farmacie a poznatky z prací kulturní či sociální antropologie. Pro objasnění práce s poznatky antropologů citujme z úvodu M. Bartlové k sekci *Konfliktní partnerství: dějiny umění, historie, sociální antropologie* na prvním sjezdu českých historiků umění. Kulturní či sociální antropologie podle ní představuje přístup, „který je pro zkoumání uměleckých děl minulosti mimořádně vhodný. Nabízí totiž postupy, které umožní, aby se do centra pozornosti dostaly ... lidé minulosti, jejich „mentalita“.“²⁴

Protože se v kutnohorské výzdobě objevují některé prvky, které na základě tohoto principu nelze částečně či zcela objasnit, je pracováno i s historickým hlediskem, které dovoluje zasadit výzdobu do užších souvislostí s dobou jejího vzniku.

S úmyslem zcela jasně definovat záměr této práce by bylo vhodné shrnout výše uvedené do jedné věty. Stručně řečeno, záměrem je zjistit, jestli lze prostor s kutnohorskou výzdobou na základě ikonografie přítomných námětů, celkové prostorové koncepce výzdoby, dobového pojetí nemoci a role vizuálních objektů v procesu léčení spojit s funkcí lékárny.

4. Historie lékáren v českých zemích

Než přikročím k samotnému jádru práce, je důležité zmínit se vzhledem k určení funkce prostoru s kutnohorskou výzdobou jako lékárny²⁵ podrobněji o historii této instituce v 17. a 18. století v českých zemích. Smyslem kapitoly je pochopit její vývoj a význam v této době.

Počátky „*institucionalizované farmaceutické funkce*“ na našem území spadají do sklonku desátého století, kdy měly lékárny podobu klášterních lékáren, jejichž práce byla založena na antické tradici. Podobu širší veřejnosti nepřístupných lékáren, kam se právě klášterní lékárny řadily, měla farmacie na našem území až do konce třináctého století. Do této kategorie spadaly kromě klášterních lékáren i dvorní lékárny.²⁶ Druhou linií tvořící protiváhu k první skupině představovaly lékárny veřejné,²⁷ jejichž počátky lze hledat v českých zemích v závěru třináctého století. Z tohoto období máme lékárníky doložené v Praze a v několika dalších správních centrech.²⁸ Vzniklou síť lékáren narušily husitské války, které uzavřely první vývojovou etapu ohraničenou desátým a patnáctým stoletím. Od konce patnáctého století začala dokonce vznikat neoficiální norma, jak má lékárna vypadat. Podle ní měl být dům s lékárnou postaven na světlém a vzdušném místě tak, aby vchod do oficíny zbudované na čtvercovém půdorysu byl orientován k západu. Z počátku do ní vstup pacienti dovolený neměli a léky jim byly vydávány oknem nebo dveřmi. Situace se změnila v sedmnáctém a osmnáctém století, kdy prostor před oficínou získal funkci čekárny pro nemocné.²⁹

Oficína měla nejen funkci pracovní místnosti, v níž se vyráběly přípravky z oficinálních léčiv, ale také funkci reprezentační. Její vybavení sestávalo z regálů umístěných podél zdi,³⁰ jejichž spodní police byly od šestnáctého a sedmnáctého století doplňovány o zásuvky. Nábytek tohoto

typu se označoval pojmem repositorium. Repositoria sloužila k uložení tzv. stojatek, což byly nádoby na uchování léčiv. Nezbytnou součástí vybavení každé oficíny byl pracovní stůl, tzv. lékárenská tára. Na oficínu měla ideálně navazovat laboratoř a suchá místnost, tzv. výhřevna. Z ní mělo být vidět jak do oficíny, tak do laboratoře. S laboratoří měla pak sousedit tzv. materiálka určená na ukládání vzácnějších léčiv. Na půdě mělo být vyhrazeno místo pro herbárnu, do níž se ukládaly sušené rostliny. Jim měla být určena další dvě patra.³¹

Základní síť lékáren se na našem území po jejím narušení husitskými válkami vytvořila v šestnáctém století. Od této doby se datuje druhé období vývoje lékáren. Jejich rozvoj se odehrál především ve druhé třetině sedmnáctého století, kdy začal počet lékáren výrazněji vzrůstat. Důvodem tohoto nárůstu bylo zřizování nových lékáren i v místech, v nichž již byly zřízeny jiné lékárny. Rozkvět se týkal v duchu rekatolizace především klášterních lékáren, které měly být sice primárně určené pro potřeby kláštera,³² ale jejich služby využívali i chudí lidé a klášterní dobrodinci. Tento stav nebyl pochopitelně po vůli veřejným lékárnám, jak dokazuje spor pražských městských lékárníků s klementinskou kolejí. Pobělohorská doba však nepřinesla pouze vzrůst počtu klášterních lékáren, ale i odliv řady lékárníků, kteří museli z konfesních důvodů emigrovat.³³ I přes jejich odchod se počet lékáren v sedmnáctém století ztrojnásobil.³⁴

Nejvíce vlastních lékáren zřídilo po bitvě na Bílé hoře Továryšstvo Ježíšovo, jemuž se do roku 1757 podařilo v českých zemích zprovoznit celkem dvacet lékáren.³⁵ Lékárny byly zřizovány také v kláštorech cisterciáků, františkánů, premonstrátů, pavlánů, alžbětinek a dalších řádů. Významnou roli hrály lékárny v konventech milosrdných bratří, kde tvořily součást nemocnic. Z hlediska odborné

terminologie se lékárny milosrdných bratří řadí stejně jako lékárny alžbětinek mezi lékárny ústavní.³⁶

Výraznou změnu pro lékárenskou síť představovaly v 18. století tereziánské reformy. V rámci nich byl roku 1750 zakázán veřejný i soukromý prodej z řadových lékáren. Výjimka byla poskytnuta pouze řádu milosrdných bratří.³⁷ Zásahy tohoto typu pokračovaly dvorským dekretem ze dne 20. května 1770, který přikazoval zrušit všechny klášterní lékárny nacházející se v místech, kde již byly zřízeny veřejné lékárny. Výjimka připadla opět řádu milosrdných bratří a nově i alžbětinkám pod podmínkou, že jejich lékárny budou fungovat pouze jako lékárny domácí, tedy neveřejné. Dne 10. dubna 1773 se situace pro lékárny milosrdných bratří vyvinula ještě lépe. K tomuto datu jim totiž bylo znovu dovoleno fungovat pro veřejnost.³⁸ Regulace počtu lékáren zřejmě vyplývala ze skutečnosti, že v první třetině osmnáctého století téměř polovinu všech lékáren tvořily vlastně nelegální klášterní lékárny.³⁹ Reformy z druhé poloviny osmnáctého století nebyly směřovány pouze na rušení řadových lékáren,⁴⁰ ale věnovaly se i vztahu lékáren a státu, který měl na lékárny dohlížet.⁴¹

Než bylo k těmto reformám přikročeno, stihli jezuité zřídit celkem dvacet lékáren. Již v 16. století měli lékárny v Praze, Olomouci, Brně, Českém Krumlově a v Jindřichově Hradci. V sedmnáctém století svou síť rozšířili o lékárnu v Telči, Opavě a v Kroměříži, z které byla lékárna roku 1644 přenesena do Uherského Hradiště. Ve století následujícím vznikly jezuitské lékárny ve Znojmě a Jihlavě. K roku 1757 máme evidovány ještě lékárny v Březnici, Chomutově, Jičíně, Klatovech, Kutné Hoře, Litoměřicích, Hradci Králové a v jejich rezidencích v Bohosudově, Liběšicích a Opařanech. Z tohoto počtu se dochovaly barokní interiéry oficín v Klatovech (1733),

Českém Krumlově (asi 1665)⁴² a snad i v Uherském Hradišti.⁴³ Primárním posláním jezuitských lékáren bylo především pomáhat chudým, kterým měla být tato služba poskytována zdarma. Lékárny využívali ale i duchovní a ti, kteří bývali označováni jako dobrodinci kláštera. Zřejmě právě poskytování léků movitějším klientům se mohlo stát důvodem, proč se jezuitské lékárny dostávaly do sporu s místními lékárníky. Důvodem nesvárů mohly být i dobré podmínky jezuitů pro import drog z ciziny díky četným misiím. Do západní farmacie uvedli například chinin, který přivezli misionáři z Jižní Ameriky.⁴⁴ Obsluhu lékárny zajišťovali lékárníci, kteří patřili mezi *coadiutores temporales*.⁴⁵ Jedna z jezuitských lékáren fungovala i v jejich koleji v Kutné Hoře.⁴⁶ Právě jí bude věnována následující kapitola pro vytvoření aspoň hrubé představy o tom, jaké stavební aktivity předcházely a doprovázely vznik kutnohorské výzdoby.

5. Jezuitská kolej v Kutné Hoře

Jezuitská kolej v Kutné Hoře představuje jednu z dominant města, která je situována v bezprostřední blízkosti chrámu

sv. Barbory. O její stavební historii lze nalézt zmínky v několika publikacích.⁴⁷ Fundace koleje proběhla roku 1624, kdy žádostí Viléma Ilburka z Vřesovic o její založení vyhověl císař Ferdinand II. Projektem koleje byl pověřen architekt Giovanni Domenico Orsi a stavět se začalo roku 1667. Ze dne 2. března tohoto roku je dochována smlouva mezi rektorem koleje P. J. Molitiem a G. D. Orsim, podle které se architekt zavázal postavit polovinu budovy se třemi věžicemi v průčelí.⁴⁸ Podle tohoto půdorysu měl tvar budovy odpovídat tvaru písmene E. Přesto byl ve starší literatuře stávající půdorys tvaru písmene F považován za záměr, který měl odkazovat na počáteční písmeno jména zakladatele koleje Ferdinanda II.⁴⁹

Základní kámen stavby byl položen 8. května 1667 a ve stejném roce se přikročilo k vyzdění základů severního křídla, které tak představuje nejstarší část koleje. Tomu odpovídá štuková výzdoba exteriéru i povaha architektonických článků. Výstavba koleje pokračovala z finančních důvodů pomalu, což mělo za následek to, že se jezuité mohli do budovy koleje nastěhovat až roku 1678. O následujícím průběhu stavby přesnou dokumentaci dochovanou nemáme. Další stavební práce jsou doloženy až k roku 1710, kdy mělo být dokončeno šest cel. Ke konci své druhé poloviny stavba dospěla zřejmě roku 1721. Střední křídlo bylo dokončeno v závěru stavební aktivity. V literatuře bývá uvažováno, že tímto úkolem mohl být pověřen Kilián Ignác Dientzenhofer. Přibližně v této době došlo i ke spojení koleje s chrámem sv. Barbory chodbou.⁵⁰

V rámci kolejní budovy se kromě interiérové výzdoby dochovala i výzdoba exteriéru, jak lze názorně demonstrovat na štukové výzdobě severního křídla, které P. Vlček přisuzoval až symbolický význam. Ten se podle něj měl projevovat ve stylizovaných hlavicích pilastrů, ve kterých jsou akanty nahrazeny festony s ovocem a abakový květ okřídlenými hlavičkami, stejně jako v úsecích kladí nad hlavicemi pilastrů, kde je monogramy odkazováno na sv. Ignáce (IGS), Františka Xaverského (XRS), Aloise Gonzagu (ALS) a Pannu Marii (MRA). V interiéru štukovou výzdobou, doplněnou navíc o nástěnnou malbu, disponují dva prostory. Jeden z nich je umístěn v místnosti situované ve středním křídle, na jejíž přesné funkční využití neexistuje u odborníků jednotný názor. Ve starší literatuře bývá tato místnost pokládána za prozatímní refektář,⁵¹ zatímco v novější za refektář.⁵² Druhým z nich je prostor s kutnohorskou výzdobou nacházející se v prvním nadzemním podlaží severního křídla koleje.

Výzdoba nástěnnými malbami mohla však být daleko rozsáhlejší než jen v těchto dvou místnostech. Aspoň to naznačuje fragment výzdoby v jedné z chodeb v prvním patře. Ze zde vyobrazených postav se M. Mádlovi i přes špatný stav dochování podařilo rozeznat sv. Ludmilu, Víta, Václava, Prokopa, Ivana, Kosmu a Damiána a sv. Jana Nepomuckého. Výjev však obsahuje více postav. Některé z nich se z důvodu špatného stavu dochování nepodařilo vůbec určit. Pod malbou je ještě zřetelný nápis: „REGNI CON[SE]RVATO/RES“ („Ochránci království“). Podle M. Mádla je možné, že tato malba vznikla roku 1746 rukou Jana Karla Kováře,⁵³ který v tomtéž roce provedl malbu *Obrácení sv. Ignáce na hradě Loyola* na čelní stěně severní boční lodě v chrámu sv. Barbory.⁵⁴

6. Kutnohorská výzdoba

Prostor [1], v němž se výzdoba nachází, je umístěn v prvním nadzemním podlaží severního křídla bývalé kolejní budovy. Jeho půdorys je obdélný o rozměrech 9 x 7,1 m. Vysoký je 5,6 m.⁵⁵ Přístup světla zajišťují dvě okna na severu, jejichž umístění je původní. Podle výsledků stavebně historického průzkumu byla místnost přístupná dveřmi umístěnými uprostřed západní a východní stěny. Další vstup se nacházel v jižní stěně u jihovýchodního rohu místnosti.⁵⁶ Právě tento vchod v době svého vzniku zřejmě neústil do chodby, jak je tomu dnes. Ta byla přistavěna zřejmě až v roce 1681.⁵⁷ Vchod na západě umožňoval propojení se sousedním prostorem, v němž se podařilo roku 2006 odkrýt bazén o rozměrech 423 x 316 cm zapuštěný do země uprostřed místnosti. Přístup do něj zajišťovalo šestistupňové kamenné schodiště nacházející se v ose vstupu do místnosti s kutnohorskou výzdobou.⁵⁸ Byla navržena možnost, že prostor s bazénem mohl sloužit jako lázeň.⁵⁹ Zda lze tuto hypotézu brát jako opodstatněnou by však vyžadovalo další bádání v této oblasti, zejména seznámení se s principy lokalizace prostoru lázně v rámci jezuitských kolejí, které zpracovány zatím nebyly. Problematické také je, že prostor nedisponuje žádnou výzdobou, podle které by se dalo na jeho funkci usuzovat. Takovou výzdobou však disponuje sousední prostor - prostor s kutnohorskou výzdobou. Ta je rozložena rovnoměrně po celém povrchu neckové klenby se šesti lunetovými výsečemi a sestává z malířské a štukové složky. Nástěnné malby jsou umístěny i v horní části obou okenních špalet. Na rozdíl od nástropní malířské výzdoby postrádají tyto malby ohraničení štukovými kartušemi. Nejsou členěny ani žádným jiným způsobem, na základě čehož lze soudit, že nemusely být součástí

původního výzdobného plánu, a vytvořeny mohly být tedy dodatečně.

Na klenbě vytvářejí štuky soustavu dvaceti sedmi kartuší různých tvarů a velikostí, již sjednocují ve štuku provedené akantové rozviliny, které se nacházejí po celém povrchu klenby. Objevují se i ve štuku zpracování císařští dvouhlaví orli v celkovém počtu šesti, kteří jsou umístěni v klenebních výsečích, festony z plodů a květin, maskarony a hlavičky andílků. Centrální část výzdoby je zdůrazněna masivním štukovým rámem, který má tvar obdélníku s okosenými rohy. V každé kartuši na klenbě je umístěn vždy jeden figurální námět s výjimkou tří kartuší, v nichž se nacházejí nápisy: „AD MAIOREM DEI GLORIAM“, „DEVS CREAVIT MEDICVM/ET DE TERRA MEDICAMENTA: VIR PRVDENS AVTEM NON/CONTEMNIT ILLA. Eccles. 38“ (*„Hospodin stvořil lékaře ... a léky ze země: moudrý člověk se jich neodříká“*, Sírachovec 38,1 a 38, 4) a „ET DISPVTAVIT SVPER/LIGNIS A CEDRO QVAE EST IN/LIBANO VSQ[AE] AD HYSSOPVM/ 3. Reg. C 4“ (*„Dovedl také mluvit o stromech, od cedru, který je na Libanónu, až po yzop“*, 1. Královská 4,13).⁶⁰ Pět kartuší se pak dochovalo zcela prázdných.⁶¹ Ve středu některých z nich lze spatřit pozůstatky po úchytech. Na základě nich by se dalo usuzovat, že zde mohly být původně vsazeny malby. Zdali vyobrazovaly konkrétní námět nebo nápisy, nelze blíže specifikovat.

Štuková součást výzdoby je provedena velmi kvalitně. Na základě zběžné stylové analýzy, ke které byla užitá pouze fotodokumentace, J. Zapletalová navrhl, že by se mohlo jednat o práci štukatéra školeného v oblasti Ticina.⁶² V porovnání s vysokou kvalitou štuků lze malby považovat za průměrné až podprůměrné. Na jejich hrubém vyznění se snad podílí i jejich špatný stav dochování, který si vyžádal restaurátorský zásah. Přesto výzdoba

působí na pozorovatele velkolepým dojmem, který podtrhuje kontrast s holými svislými stěnami místnosti.

K autorství nástěnných maleb z kutnohorské výzdoby se nepřímo vyjádřil M. Mádl, který všechna malířská díla dochovaná v rámci kutnohorské koleje navrhuje považovat z většiny za práci jezuitských koadjutorů.⁶³ Provenienci autora štuků se v odborné literatuře vztahující se ke kutnohorské koleji žádný badatel nevěnoval. Podobné nejasnosti provázejí i dataci výzdoby jako celku. Poprvé byla datována v publikaci *Kutná Hora* z roku 2000, kde je prostor považován za prozatímní refektář, jehož výzdoba odpovídá vzniku „k roku 1689“.⁶⁴ Z čeho její autorky vycházely, neuvádějí. Obdobnou dataci „kolem roku 1689“ však před nimi na konferenci *Kutná hora v době baroka* roku 1993 zmínil ve svém příspěvku P. Vlček, který také považoval prostor za prozatímní refektář.⁶⁵ Jak je uvedeno výše, pravděpodobně tak tito autoři učinili na základě zmínky A. Podlahy, který ale prostor s výzdobou, o kterém hovoří, nespecifikuje, a tudíž nelze vylučovat, že má na mysli prostor v prvním patře středního křídla. Tohoto si správně povšimla recentní literatura, která dataci kolem roku 1689 přisuzuje štukům ve velké místnosti středního křídla, kterou považuje za refektář. Stejná literatura na základě ikonografie jednotlivých námětů považuje prostor s kutnohorskou výzdobou za lékárnu.⁶⁶ Tato varianta funkčního využití odvozená z programu výzdoby byla poprvé vyřčena už roku 2000: „Původně měl tento prostor pravděpodobně sloužit jako kolejní lékárna“.⁶⁷ V nejnovější literatuře z roku 2011 je výzdoba předpokládaného prostoru lékárny datována jako celek po roce 1675 s upozorněním na možnost malby „zřejmě ve více etapách“.⁶⁸ Datace po tomto roku vychází ze zmínky o vybavení prostoru lékárny kamny ze zápisů z let 1675-1677.⁶⁹ Přesnější datování výzdoby není aspoň na základě archivních dokumentů možné. Zprávy o

kolejním hospodářství jsou totiž velmi sporadické. Příjmy a výdaje koleje jsou dochovány pouze z roku 1633, pak od 3. ledna 1672 do 31. prosince 1674. Doložitelné jsou ještě účty od 1. ledna 1675 do 31. prosince 1677 a pak až v termínu od 1. ledna 1751 do 31. prosince 1753 a za rok 1760.⁷⁰ V nepublikovaném stavebně historickém průzkumu z roku 1999 je dokonce uvažováno, že prostor snad mohl fungovat jako knihovna. K tomuto určení bylo přikročeno na základě námětů maleb, kdy bylo konstatováno, že jsou zde „...zpodobeni čtyři starozákonní proroci a mudrci...“ Z toho bylo vyvozeno, že „celkový význam výzdoby se vztahuje k motivu světecké a biblické moudrosti.“⁷¹

Problému ikonografického určení jednotlivých námětů nástěnných maleb a motivů štuků budou věnovány následující podkapitoly ve snaze nalézt odpověď na základní otázku práce, a to, jak mohl prostor sloužit a jakou roli v něm mohla výzdoba hrát. Tomu, že to nebude cesta snadná, nasvědčuje rozpor, který vnáší do otázky funkce prostoru zmínka B. Hanuše o lékárně, která se podle něj měla nacházet v první věži od města.⁷² Vzhledem k tomu, že jinde se takovéto tvrzení objevit nepodařilo a z Hanušova textu není ani zřejmé, z jaké archiválie vycházel, nelze s touto zprávou zacházet jako s nesporným faktem, a analýza jednotlivých námětů maleb a motivů štuků je tudíž na místě.

6.1 Náměty maleb a motivy štuků

Předtím, než bude přistoupeno k popisu jednotlivých námětů maleb, je vhodné zmínit se o těch badatelích, kteří se jejich ikonografickému určení již dříve věnovali. Podrobnější popis námětů, i když neúplný, poskytla publikace *Kutná Hora* z roku 2000. Její autorky o výzdobě píší následovně: *"V ústředním poli klenby malby zanikly, ale v koutech jsou obrazy čtyř evangelistů s atributy... Zachovala se zobrazení sv. Jana Křtitele, sv. Kosmy a Damiána, krále Davida, arabského lékaře Avicenny, astronoma s astrolábem a jezuitských světců sv. Ignáce a sv. Františka Borgiaše s doprovodnými nápisy."*⁷³ I přes neúplnost výčtu a chybné určení dvou námětů lze tento příspěvek považovat svým způsobem za významný. Může se totiž chápat jako první projev vážnějšího zájmu o téma kutnohorské výzdoby v odborné literatuře. Dalším a zatím posledním badatelem, který o problematiku námětů kutnohorské výzdoby projevil zájem, je M. Mádl, který se jim věnoval v publikaci z roku 2011.⁷⁴ Zmínky o výzdobě nalezneme i v nepublikovaných zprávách vzniklých při objevení výzdoby roku 1951: *"Kolem středního zrcadla, dnes prázdného, jsou obrazy čtyř evangelistů a jejich symbolů, níže jsou podoby proroků a ještě níže obrazy řadových světců... Nad oběma okny jsou malby přírodního charakteru..."*⁷⁵ Zpráva z průzkumu z roku 1994 zmiňuje *"... figurální obrazy s náměty církevními"*.⁷⁶ Z uvedeného lze poznat nejednotnost určení jednotlivých námětů, které je často velmi obecné.

Centrum kutnohorské výzdoby je soustředěno do dnes prázdného kruhového centrálního pole klenby, které je ohraničené štukovým rámem. Kolem něj jsou umístěny čtyři kartuše, v nichž jsou vždy po jednom vyobrazeny polopostavy evangelistů Matouše, Marka, Lukáše a Jana, jež jsou

umístěny v mělkém prostoru interiéru. Mezi kartušemi s evangelisty jsou rozmístěny čtyři menší kartuše, v nichž se nacházejí vždy po jednom jejich symboly - anděl, lev, býk a orel. Jednotu těchto kartuší deklaruje masivní, ve štuku provedený obdélník s okosenými rohy. [2]

V nejvyšším bodě západní části klenby [3] se nachází kartuš vyplněná zlatým písmem na černém pozadí: „DEVS CREAVIT MEDICVM/ET DE TERRA MEDICAMENTA: VIR PRVDENS AVTEM NON/ CONTEMNIT ILLA. Eccl: 38“ (*„Hospodin stvořil lékaře.. a léky ze země: moudrý člověk se jich neodřiká“*, Sírachovec 38,1 a 38, 4). Pod nápisovou kartuší je umístěn císařský orel obklopený vyobrazením dvou mužů. Jednoho z nich lze na základě nápisové pásky, kterou drží v pravé ruce, určit jako Hippokrata. Stojí na ní totiž okřídlené úsloví: „VITA BREVIS ARS LONGA“ (*„Život je krátký, umění dlouhé“*) pocházející z Hippokratových *Aforismů*. Přesněji řečeno, jedná se o první část prvního z nich: *„Život je krátký, umění dlouhé, příležitost prchavá, zkušenost klamavá, rozhodnutí obtížné. Nejenom lékař má poskytnouti, čeho třeba, nýbrž i nemocný, pomocníci a vůbec okolí.“*⁷⁷ V druhé ruce drží Hippokrates rostlinu. Druhého muže lze identifikovat na základě stejného principu. Na jeho nápisové pásce stojí: „QVOD EST SVPERIVS EST SICVT INFERIVS“ (*„Co je nahoře, je také dole“*), což je úsloví pocházející ze Smaragdové desky, považované za bibli alchymistů, za jejíhož autora je pokládán Hermes Trismegistos.⁷⁸ V druhé ruce muž drží armilární sféru. Mužské postavy spojil s Hermem Trismegistem a Hippokratem poprvé M. Mádl, který v jejich určení vycházel zřejmě z latinských nápisů. Autorkám publikace z roku 2000 jejich identifikace dělala větší problémy. Hippokrata zaměnily za arabského lékaře Avicennu a Herma pouze popsaly jako astronoma s astrolábem bez snahy o jeho bližší specifikaci.⁷⁹ V kartuši pod Hippokratem se nachází sv.

Stanislav Kostka. Malba v kartuši umístěná pod Hermem Trismegistem je značně poškozená. Při bližším zkoumání lze rozlišit pouze pozůstatek po tváři. Na základě přítomnosti prvních jezuitů M. Mádl předpokládal, že zde mohl být znázorněn sv. Alois Gonzaga.⁸⁰ S jeho názorem lze zcela souhlasit. Mezi kartušemi se sv. Stanislavem Kostkou a sv. Aloisem Gonzagou je umístěna prázdná kartuš obklopená festony z plodin, z nichž lze rozlišit hroznové víno. V horní části ji doplňuje hlava andílka a v dolní části maskaron.

Východní strana [4] na principu symetrie dodržuje strukturu protější části klenby. V nejvyšším bodě se nachází kartuš s nápisem: „ET DISPVTAVIT SVPER/LIGNIS A CEDRO QVAE EST IN/LIBANO VSQ[AE] AD HYSSOPVM/3. Reg. C 4“ (*„Dovedl také mluvit o stromech, od cedru, který je na Libanónu, až po yzop“*, 1. Královská 5, 33).⁸¹ Pod ní je umístěn císařský orel obklopený vyobrazením dvou mužských postav. Jednu z nich lze s jistotou identifikovat jako starozákonního krále Davida.⁸² Znázorněn je jako král s korunou na hlavě, který v pravé ruce drží žezlo a v levé ruce harfu. Zobrazen je tedy jako panovník -hudebník. Identifikaci druhé postavy se věnoval v odborné literatuře pouze M. Mádl, který ji určil jako *„nejspíše král Šalamoun“*.⁸³ Vzhledem k tomu, že můžeme v jeho popisu vycítit jistou míru nejistoty, lze usuzovat, že postupoval pouze na základě nápisu v kartuši hovořícím o Šalamounově moudrosti. Nápis představuje výňatek z následující pasáže: *„Dovedl také mluvit o stromech, od cedru, který je na Libanónu, až po yzop, který roste na zdi, a dovedl mluvit i o zvířatech, ptácích, plazech a rybách.“* (1. Královská, 5, 13). *„Nejspíše král Šalamoun“*⁸⁴ je znázorněn jako vousatý muž s korunou a žezlem a po jeho bocích jsou umístěny dvě rostliny. V kartuši pod Davidem se nachází sv. František Borgiaš charakterizovaný krucifixem, lebkou s korunou a

kalichem s hostií. Pod králem Šalamounem je umístěn sv. Ignác z Loyoly, kterého lze identifikovat díky monogramu IHS, do něhož je zakomponováno srdce, kříž a tři hřeby. Mezi Ignácem a Františkem Borgiášem je umístěna prázdná kartuš obklopená festony z květů, kterou doplňuje hlava andílka a maskaron.

Jižní části klenby dominuje rozměrná kartuš s vyobrazením mužské postavy v černém oděvu umístěné v krajině [5]. M. Mádl se k tomuto výjevu vyjádřil následovně: „...ukazuje postavu jezuity v krajině s jednoduchým přístřeškem, tedy sv. Františka Xaverského na asijské misii.“⁸⁵ Výjevu s tímto jezuitským světcem bude výraznější pozornost věnována v 10. kapitole. Ve výsečích klenby, mezi nimiž se tato kartuš nachází, jsou umístěni císařští orli a pod nimi prázdné kartuše obklopené festony z kořenové zeleniny a ovoce. V horní části jsou kartuše doplněny hlavami andílků.

Protilehlé části klenby dominuje velká kartuš se sv. Kosmou a Damiánem [6], kteří jsou stojatkami ve svých rukou charakterizováni jako patroni lékárníků. Umístění jsou v krajině. Ve výsečích klenby doprovázejí tento výjev dva císařští orli. V suprafenestrách oken po stranách malby Kosmy a Damiána jsou umístěny dvě menší kartuše. První z nich vyobrazuje kamzíky [7] a na druhé z nich se nachází typická jezuitská deviza: „AD MAIOREM DEI GLORIAM“ („K větší slávě boží“). Kartuš s nápisem doplňuje ovocný feston ze štuku. Štukové ohraničení výjevů s Kosmou a Damiánem a Františkem Xaverským obohacují hlavičky andílků, umístěné vždy po jedné v horní i spodní části kartuše.

V horní části první okenní špalety situované východněji lze rozpoznat tři výjevy, z nichž se všechny odehrávají ve volné krajině doplněné v jednom případě i architekturou. Ústřední výjev vyobrazuje sv. Jana Křtitele, který je charakterizován holí s praporcem, na němž stojí

nápis „ECCE AGNVS DEI“ („*Hle, beránek boží*“) a beránkem. Je umístěn před keřem nacházejícím se v popředí krajiny s mostem. Druhý z výjevů se odehrává také ve volné přírodě. Věnuje se podobenství o milosrdném Samaritánovi: „*Ale když jeden Samařan na své cestě přišel k tomu místu a uviděl ho, byl pohnut soucitem; přistoupil k němu, ošetřil jeho rány olejem a vínem a obvázal mu je, posadil jej na svého meška...*“ (Lukáš, kapitola 10, 33-34). Třetí výjev⁸⁶ zpracovává příběh o Lazarovi a boháči. „*Byl jeden bohatý člověk, nádherně a vybraně se strojil a den co den skvěle hodoval. U vrat jeho domu lehával nějaký chudák jménem Lazar, plný vředů, a toužil nasytit se aspoň tím, co spadlo ze stolu toho boháče; dokonce přibíhali psi a olizovali jeho vředy.*“ (Lukáš, kapitola 16, 19-21). Ze všech zmíněných výjevů ve špaletě je právě tento pojednán nejvíce narativně a jako jediný obsahuje výrazný podíl architektonické složky, což bylo nutností pro jasné definování jeho námětu. Výjevy v druhé okenní špaletě nelze z důvodu špatného stavu dochování přesně určit. Ústřední výjev zřejmě ztvárňoval skupinu postav, která mohla představovat alegorii. U zbývajících dvou maleb lze i přes jejich špatný stav rozlišit, že výjevy, které zde byly zpracovány, byly zasazeny do krajiny stejně jako výjevy ve východnější špaletě.

Na základě uvedeného popisu a jeho přehledného schématu [8]⁸⁷ lze vyvodit, že pro kutnohorskou výzdobu je charakteristické symetrické rozvržení, které narušuje pouze feston u kartuše s devízou jezuitského řádu a umístění oken. Skutečnost, že ukrajují zhruba polovinu z plochy lunetové výseče, si vynutila zmenšení nad nimi umístěných kartuší. Ve srovnání s jejich protějšky na jižní straně klenby je jejich velikost přibližně poloviční.

Domnívám se, že i pouhý výčet námětů na klenbě, který je uvedený na předcházejících rádcích, dokládá, že se

skutečně jedná o zajímavou oblast pro zpracování. Na první pohled se v kutnohorské výzdobě objevuje nesourodé uskupení světců, starozákonních postav, evangelistů, postava lékaře Hippokrata, alchymisty Herma Trismegista, kamzíků, znázornění císařských orlů, různých festonů a nápisů vycházejících z Bible. Podle jakého klíče lze ale tyto náměty chápat v jejich jednotě, kterou jistě disponují? Vzhledem k tomu, že se zde objevuje námět zcela jasně ukazující na lékařství - Hippokrates, a že prostor byl určen hypoteticky jako lékárna, jeví se jako zcela přirozené zajímat se blíže o dobové pojetí nemoci a jeho vizuální ztvárnění. Tomu budou věnovány následující kapitoly.

7. Dobový přístup k nemoci

Pro definování dobového chápání nemoci a její léčby je nám nápomocná celá řada publikací, z nichž jmenujme aspoň ty nejzákladnější. Za primární zdroj pro jeho charakterizaci lze považovat Bibli, což bude v následujícím textu podrobněji vysvětleno. Z české literatury je velmi nápomocná práce K. Černého,⁸⁸ J. M. Havlíka⁸⁹ a řada drobných příspěvků v různých publikacích.⁹⁰ Na syntetické zhodnocení téma dobového léčení u nás ještě čeká. Ze zahraniční literatury jsou podstatné práce Roye Portera⁹¹ a Jeana Delumeauho.⁹² Jejich studium je nadmíru důležité, neboť raně novověký přístup k nemoci se podstatně odlišoval od modelu dnešní západní medicíny, která hledá původ nemoci v přirozené příčině a k její léčbě přistupuje čistě vědecky. Nemoc byla v raném novověku chápána jako výsledek součinnosti religiózních důvodů a přirozených příčin. Tak je tomu již v Bibli, kde jsou zmiňovány světské i duchovní postupy léčení.⁹³ Z hlediska spirituálního pojetí nemoci bylo za účinné považováno čtení modliteb k svatým ochráncům, procesí či svaté přijímání. V rámci tohoto pojetí hrály velkou roli vizuální objekty, jak se snaží objasnit 10. kapitola. Do přirozených příčin se řadily nákazy způsobené nečistotou vzduchu či nebeské vlivy. Samozřejmě se rozlišovaly i příčiny nepřirozené, jakými mohlo být například úmyslné trávení člověka.⁹⁴ Raně novověká medicína léčila pomocí řady přístupů, které se člověku dnešní doby mohou zdát do značné míry neslučitelné. Vzhledem ke složitosti dobového přístupu k nemoci si tato kapitola neklade za cíl postižení všech existujících praktik spojitelných s duchovním či světským pojetím nemoci, ale pouze nastínění dobové situace v této oblasti, které dostačuje účelům práce.

7.1 Duchovní přístup

Duchovní chápání nemoci nalezneme kodifikované v Bibli ve Starém i Novém zákoně. Ve dvacáté osmé kapitole Páté knihy Mojžíšovy je nemoc brána jako trest od Hospodina za neposlušnost: „Dopustí Hospodin, aby se přidržely tebe morní bolesti, ...“ (5. kniha Mojžíšova, 28, 21), „Bítit tě bude Hospodin souchotinami, zimnicí, pálivostí, horkem, ...“ (5. kniha Mojžíšova, 28, 22), „Raní tě Hospodin vředem nejhorším na kolenou i na lýtkách, tak že se nebudeš moci zhojiti, od spodku nohy tvé až do vrchu hlavy.“ (5. kniha Mojžíšova, 28, 35). V třicáté osmé kapitole knihy Sírachovec je naopak Hospodin pokládán za nejvyššího lékaře: „Synu, svou nemoc nepodceňuj, ale pros Hospodina, a on tě uzdraví.“ (Sírachovec 38, 9). V Novém zákoně tuto úlohu nejvyššího lékaře přebírá Ježíš Kristus, který uzdravuje odpouštěním hříchů.⁹⁵ Schopnost léčit není v Novém zákoně přiřazována pouze jemu, ale i apoštolům: „Zavolal svých dvanáct učedníků a dal jim moc nad nečistými duchy, aby je vymítali a uzdravovali každou nemoc a každou chorobu.“ (Matouš, 10, 1). Kromě duchovního způsobu léčení lze v Bibli objevit i záblesky reálného způsobu léčby. Tak je tomu například v podobenství o milosrdném Samaritánovi, kde je užití vína jako dezinfekčního prostředku analogií k postupu u Řeků, či v odsouzení předražených doktorů.⁹⁶ Vzhledem k tomu, že za příčinu chorob byl považován hřích, volil se spirituální způsob léčby: „Je mezi vámi někdo nemocen?“ zeptal se apoštol Jakub. „Necht' povolá starší církve a ti ať se za něj modlí a dají mu pomazání ve jménu Božím; zbožná modlitba nemocného ochrání a Bůh jej opět postaví na nohy.“ Zároveň byla nemoc chápána i jako zkouška pro ty, které Bůh miluje.⁹⁷

V Bibli se objevují nejen rady jak léčit nemoc spirituálním způsobem, ale i kodifikování vztahu ke světské

medicině. Velmi bohatá je v tomto ohledu třicátá osmá kapitola knihy Sírachovec: *„Vzdávej lékaři patřičnou úctu, protože ho potřebuješ, neboť i jeho stvořil Hospodin.“* (Sírachovec 38, 1), *„Hospodin stvořil léčivé byliny ze země a rozumný člověk se jich neodřídá.“* (Sírachovec 38, 4), *„Pak dej lékaři příležitost, vždyť i jeho stvořil Hospodin. Ať není daleko od tebe, když ho potřebuješ; někdy je úspěch v jejich rukou.“* (Sírachovec 38, 12-13).

V rámci duchovního přístupu k nemoci se uplatňovala celá řada postupů, které měly člověku pomoci. Uzdravovací funkci měla svěcená voda z velikonoční slavnosti Zmrtvýchvstání, dotyk velikonoční či svatojánské rosy. Zvláštní pozornosti se těšily u nemocných lidí studánky, studny a prameny z poutních míst. Původně se v tomto případě jednalo o pohanskou zvyklost, s kterou se ale křesťanství dokázalo vypořádat tak, že jednotlivé vodní zdroje zasvětilo různým svatým, kteří tak mohli začít činit ozdravné zázraky. Koupel v takové vodě měla napomáhat v případě problémů s neplodností, při nemocech očí, plicních nemocech či při onemocnění různých vnitřních orgánů. Důležitým místem léčení byly i poutní chrámy, jejichž patronům se nemocný mohl zaslíbit s cílem uzdravení se. Efekt vyléčení či obrany a prevence před nemocí býval posilován prováděním specifických magicko-léčebných úkonů v blízkosti poutního chrámu či před jeho hlavním oltářem, jak to máme doložené ve svatohorských knihách zázraků, při čemž hrály důležitou úlohu vizuální objekty a mezi nimi i ty, které nazýváme uměleckými díly.⁹⁸ Na stejném principu byly jezuitské koleje a chrámy chápány nejen jako významná náboženská centra, ale také jako místa, kde bylo možné dosáhnout boží milosti a úlevy od akutních i chronických chorob. V souvislosti s duchovním pojetím nemoci byla chápána i služba nemocným. Tu jezuité považovali za druh misijní činnosti.⁹⁹

Zásluhy v léčení byly přisuzovány nejen určitým místům, ale i jednotlivým svatým. Velký úspěch na zázračných místech měla Panna Maria. Léčila různé stavy, mezi nimiž převládala slepota, bolesti nohou, zimnice, ochrnutí, neštovice a mor.¹⁰⁰ Ze světců, kterým byly přisuzovány léčivé schopnosti, zmiňme aspoň sv. Františka Xaverského, který pomáhal při úrazech a zraněních způsobených pádem,¹⁰¹ a sv. Ignáce z Loyoly, který byl nápomocen při těžkých porodech, infekčních onemocněních, horečce i moru.¹⁰² Důležité je také zmínit, že některé nemoci byly chápány v silnějším náboženském kontextu, což mohlo vycházet z toho, že byly zmiňovány v Bibli. Mezi ně patří lepra, malomocenství a mor.¹⁰³ Právě opatření při moru jsou dobrým materiálem pro demonstraci dobového pojetí nemoci. Během morových epidemií vycházely tzv. morové traktáty, které obsahovaly doporučení lékařů, jak se mají lidé během epidemie chovat. Jeden takový byl napsán roku 1679 vídeňským fyzikem a profesorem lékařské fakulty Paulem de Sorbaithem. Vyzývá v něm k modlitbám za odvrácení moru, povzbuzuje obyvatele k pokání a k prosbám za uzdravení nemocných. Zároveň byly při takových příležitostech vydávány morové řády, které obsahovaly předpisy upravující život nakažené obce, podle kterých měli kněží nemocným například číst z evangelia.¹⁰⁴

7.2 Světský přístup

V rámci světského přístupu byl důvod nemoci hledán v přirozené příčině. Tento způsob uvažování o původu nemoci navazoval na myšlení Hippokrata. Ten zastával názor, že všechny pochody v lidském těle se dějí na základě přirozených příčin, k čemuž dospěl na základě empirického pozorování, jehož výsledky shrnul do svých *Aforismů*. Základem jeho učení bylo rozlišování čtyř tělesných šťáv - vody, hlenu, krve a žluči - jejichž rovnováha podle jeho názoru udržuje člověka zdravého. Nemocný člověk má podle Hippokrata tyto šťávy v nerovnováze, která vyvolává onemocnění.¹⁰⁵ K velkému pokroku ve světském chápání nemoci došlo v 17. století, které se často označuje jako zavržení starých autorit a jako přechod k „nové lékařské vědě“, experimentální medicíně. Předpoklady tohoto obratu jsou spatřovány v díle Francise Bacona (1561-1628) a Reného Descarta (1596-1650). Převrat spočíval v tom, že bylo do medicíny zavedeno mikroskopické zkoumání, což přispělo k mnoha objevům. Byly popsány trávicí procesy, funkce dýchacího systému, anatomie jater, anatomie mozku, vývoj embryí, mikroskopická stavba různých tkání a také první mikroorganismy. Paralelně probíhal vývoj i na poli chirurgie. S rozvojem nových metod docházelo k rozchodu s galénovskou humorální fyziologií a patologií a popularitu získávala tzv. iatrochemie a iatrofyzika, které se snažily veškeré pochody v lidském těle i těle živočichů vysvětlit na základě chemických procesů.¹⁰⁶

Vědecké pojetí nemoci bylo vlastní i jezuitům. Athanasius Kircher se ve svém díle dotkl lékařství několikrát. Stalo se tak i v jeho *Ars magna lucis at umbrae* z roku 1646, kde se objevují postřehy o mikrostruktuře tkání. Přínos jezuitů k světské medicíně lze spatřovat i v tom, že do evropského prostředí uvedli řadu drog. Díky nim

se do Evropy dostal jezuitský prášek, což je vlastně chinin. Podíleli se i na rozšíření tabáku. Kircher schvaloval další způsob dobového léčení, a to různé zázračné kameny, například hadí¹⁰⁷, a odmítal tvrzení, že mor jako prostředek božího hněvu nemá léku. K jeho léčení doporučoval síru a ohně zapálené v místnostech a na ulicích, v nichž se měly pálit látky jako vavřín, rozmarýna, jalovec či sůl. Jeho myšlenky došly percepce i v našem prostředí.¹⁰⁸ V rámci dobového léčení nemoci byla přisuzována role i astronomickým jevům. Jako příčina moru z přelomu 70. a 80. let 17. století byla vnímána konjunkce Marsu a Saturnu, která byla pozorovatelná 10. srpna 1678¹⁰⁹, a dvě velké komety ze sklonku roku 1679.¹¹⁰ Kromě astronomických jevů byla znamení morové epidemie spatřována v různých přírodních jevech - v pršení žab a úhynu dobytka.¹¹¹ Do kategorie světského pojetí nemoci lze zařadit i léky z lékáren, které provozovali i jezuité. Nedílnou součástí tehdejšího léčení byla také alchymie.¹¹²

Přestože se na první pohled může zdát, že zmíněné poznatky nemají pro dějiny umění velkou důležitost, dovolila bych si tvrdit, že opak je pravdou. Důležité jsou z toho důvodu, že dobový přístup k nemoci byl ztvárňován i ve vizuální formě. Mohou tedy pomoci při řešení některých specifických problémů, jakým je výzdoba v bývalé jezuitské koleji v Kutné Hoře. Vizuální odkazy na dobové pojetí nemoci lze nalézt i v řadě jiných objektů, jimž bude věnována následující kapitola.

8. Vizuelní ztvárnění dobového přístupu k nemoci

Vizuelní zpodobení dobového přístupu k nemoci lze objevit v řadě objektů, jako jsou lékárny, ošetrovny, kostely, kláštery nebo koleje. Odkazy na něj se nacházejí snad ve všech uměleckých formách. V médiu nástěnné malby, závěsných malbách, sochách, grafikách i užitém umění. Některé odkazy jsou více nápadné, některé jsou téměř nepatrné a vyžadují podrobnější zasvěcení do problematiky. Podle dosavadního studia se zdá, že ve většině případů převažuje vyobrazení duchovního pojetí nemoci, ať už v podobě postav svatých pomáhajících při konkrétních zdravotních stavech či v podobě biblických příběhů, které nějakým způsobem na nemoc nebo způsob její léčby odkazují.

Konkrétních příkladů vizuelního ztvárnění dobového pojetí nemoci je celá řada. Vzhledem k tomu, že v českém prostředí neexistuje žádná odborná literatura, která by na základě tohoto klíče umělecká díla systematicky zpracovávala, bylo jejich shromažďování značně komplikované. Vzhledem k tomu, že všechny příklady, u nichž dochází k vizuelnímu ztvárnění raně novověkého pojetí nemoci, se nemohlo z pochopitelných důvodů podařit shromáždit, není cílem této kapitoly dělat si nárok na jejich vyčerpávající výčet. Jejím záměrem je podat pouze takový výčet výtvarných děl, který je nutný k objasnění, na základě čeho si tato práce činí nárok vykládat kutnohorskou výzdobu z hlediska dobového pojetí nemoci.

8.1 Prostory související se světskou léčbou nemoci

Vizuální ztvárnění raně novověkého přístupu k nemoci lze nejnázorněji sledovat ve výzdobě objektů, jimž byl z hlediska jejich funkční podstaty blízký světský přístup k nemoci. Explicitním příkladem takového objektu je budova noviciátu S. Andrea al Quirinale v Římě, jehož součástí byla ošetrovna, která disponovala bohatou výzdobou. I přesto, že se do dnešních dnů nedochovala, lze ji detailně rekonstruovat díky spisu z roku 1611 *La peinture spirituelle* Louise Richeômeho, vzdělaného rétora a ikonofila, jehož manuály vztahující se k obrazům a jejich roli v rozjímání jej staví na pozici nejdůležitějších jezuitských spisovatelů o vizuálním umění. Ošetrovna podle něj sestávala z dvanácti pokojů a měla vlastní refektář. Popis její výzdoby vzniklé asi v pozdních devadesátých letech 16. století zabírá v Richeômeho spisu téměř 200 stránek. Richeôme na nich zmiňuje, že součástí všech místností ošetrovny byl oltář, v němž byl vsazený nízký štukový reliéf, jehož tematika byla vzata ze života Panny Marie nebo Ježíše Krista. Za oltářem se v každém pokoji nacházela nástěnná malba, která rozváděla tematiku celé místnosti. Na tomto místě zaujímaly hlavní pozici především náměty „jako z lékařského časopisu“. Nástěnné malby byly umístěny i na všech svislých stěnách a klíčový námět se nacházel v centru klenby místností. Každý prostor měl tedy vlastní oltář se štukovým reliéfem, osm narativních fresek na čtyřech stěnách, alegorickou fresku nebo obraz světce na klenbě. Neobvyklou součástí výzdoby byla vyobrazení léčivých vod a jiných léků, které raně novověká medicína využívala, jako různých rostlin či živočišných produktů. Podle G. A. Baileyho tyto malby „... představují erudovanou a eklektickou směs biblických scén, příběhů ze života svatých, zobrazení prvních jezuitů, vynalézavých

alegorických tableaux, které mohou být popsány jako raně novověký ekvivalent ilustrací z lékařských časopisů, jejichž téma bylo úzkostlivě programováno, aby vedlo nemocné na jejich duchovní cestě tak, aby se skrze své neduhy učili o morální volbě, vytrvalosti a spáse." Narativní vyobrazení i alegorie vycházely ze širokého spektra textů: biblických, patristických, středověkých i moderních, spisů klasických autorů jako jsou Plinius, Plutarchos, Galen, Seneca, Virgilius a Hippokrates. Nedílnou součástí výzdoby ošetrovny byly nápisy, rozdělené do významových skupin podle místa svého umístění. Nápisy na dveřním překladu, které byly viditelné při vstupu do místnosti, byly určeny návštěvníkům a vycházely převážně z Hippokratových *Aforismů*.¹¹³ Nápisy nad hlavami postelí byly jakoby vyslovované pacienty a vycházely převážně ze žalmů. Nápisy byly umístěny i mezi postelemi. Určené byly opět pacientům a hovořily o trpělivosti a vytrvalosti. Většinou pocházely z Augustinových komentářů k žalmům či z knihy Job. A konečně nápisy nade dveřmi, které byly určeny návštěvníkovi při odchodu z pokoje, měly symbolizovat doktorovu diagnózu. Jak lze poznat i z této stručné charakterizace výzdobného systému, celá výzdoba měla tematickou příbuznost k funkci místností, což je prvek, který se objevuje i v ostatních místnostech římského noviciátu. Pro účel předkládané práce je rovněž důležité, že zde byl věnován prostor jak léčení spirituálnímu, tak tělesnému. Podle G. A. Baileyho se jiná taková výzdoba nemocnice jinde na území Itálie nenachází. Právě její ikonografická složitost je zřejmě příčinou, proč nebyla výzdoba ošetrovny noviciátu studována, jak upozorňuje ve svém pojednání jmenovaný badatel, který o ni jako první projevil zájem.¹¹⁴

Podobný nezájem postihl i výzdobu tzv. Staré lékárny v Collegio Romano. Jediný, kdo se jí částečně věnoval, byl

G. P. Bellori. Zajímala ho však jen ústřední nástropní malba zobrazující Pannu Marii s Ježíškem, již adorují čtyři světci. Prominentní postavení z nich mají sv. Ignác z Loyoly a sv. František Xaverský umístění v popředí výjevu. Za nimi stojí sv. Kosma a Damián. Nástěnným malbám v deseti lunetách klenby se však ani G. P. Bellori nevěnoval. V nich je vždy po jednom vyobrazeno celkem deset postav. Nachází se zde osoby související s léčením jako „*Mithridates, Andromachus, Dioscurides, Crinas, Mesuë, Aesculapius, Podalirius, Galen, Hippocrates a Avicenna*“, jež jsou určeni nápisy. O provedení maleb jsme informováni přímo na místě nápísem v knize otevřené vedle Avicenny, v níž stojí „*Qui si dipinse di m/aggio 1629 sotto P R/ Urbano VIII dal sig. E Andrea Sacho R/omano, emilio sava/nanzi Bolognese*“. ¹¹⁵ I v této lékárně lze tedy pozorovat propojení výzdoby s funkčním využitím prostoru.

Odkaz na dobové pojetí léčby se nachází i v italském městě Novellara v lékárenské oficíně v přízemí tamní jezuitské koleje založené roku 1570 [9].¹¹⁶ Na její klenbě je technikou fresky znázorněno třináct bohatě tvarovaných váz s léčivými rostlinami.¹¹⁷ V jejím centru se nachází znak jezuitů umístěný v oválu s nápísem „*AB HOC UNO NOMINE NOSTRA SALUS PENDET*“.¹¹⁸

Nástropní výzdoba se dostala i lékárně bývalé jezuitské koleje v maďarském Györu. Sestává z masivní štukové výzdoby vytvářející soustavu jedenácti kartuší, jež vznikla v průběhu 17. století.¹¹⁹ V šesti z nich je umístěna štuková výzdoba, v pěti nástropní malby a v jedné z nich je vsazená olejomalba s portrétem arcibiskupa. Výzdobu sjednocují akantové rozviliny, girlandy z citrónů, pomerančů, fíkovníku a granátových jablek. Čtyři kartuše jsou v horní části doplněny o hlavičku andílka. Ve štuku jsou zpracovány i dvě postavy putti, přidržující štukový rám se vsazenou olejomalbou, a ozdobná drapérie kolem

jednoho z oken. Nástěnné malby vyobrazují nanebevzetí Panny Marie a rostliny, které doprovází nápisy: „MYRRHA ELECTA.“, „LILIVM INTER SPINAS.“, „OLIVA SPECIOSA.“, „ROSA MYSTICA.“ Ty pocházejí z poloviny 18. století.¹²⁰ Štuková výzdoba v kartuších ztvárňuje alegorii ročních období. Každá z nich je charakterizována postavou dítěte, které v případě alegorie jara drží košík s kvetoucí růží, léto v rukách svírá klasy obilí, podzim drží košík s hroznovým vínem a zima si ohřívá ruce nad hořícím dřevem. Zdejší výzdoba zřejmě také koresponduje s funkčním využitím prostoru. Alegorie ročních období v prostředí lékárny lze totiž pokládat za vizuální znázornění Hippokratova učení o čtyřech tělních tekutinách, které bývaly se čtyřmi obdobími velmi často spojovány.¹²¹ Možnost tohoto výkladu dokládá výzdoba některých lékáren z 18. století na našem území. Alegorie ročních období nacházíme v podobě nástěnné malby v nástropní výzdobě měšťanské lékárny U Zlaté koruny v Uherském Hradišti z roku 1754¹²² a v lékárně milosrdných bratří v Letovicích.¹²³ Způsob jejich pojednání v Györu si značně odpovídá s jejich znázorněním v Letovicích, kdy hlavní roli hrají dětské postavičky. V Uherském Hradišti se jednotlivé postavy různí. Alegorii zimy představuje stařec, který si ohřívá ruce nad kotlíkem, z něhož stoupá pára. Alegorie jara je znázorněna jako mladá žena držící roh hojnosti přeplněný květy. Léto představuje rovněž mladá žena držící v ruce svazek klasů a podzim je ztvárněn jako svalnatý mladý muž, jež v jedné ruce pozvedá hrozny a v druhé drží pravděpodobně kalich.

Na výzdobu odrážející dobový přístup k nemoci jsou bohaté lékárny s nástropní výzdobou z 18. století. V jezuitském prostředí se taková výzdoba objevuje v polské Vratislavi, kde lékárna tvořila součást jezuitské univerzity. Její výzdoba sestává z nástropní malby znázorňující Krista léčícího nemocného, již vytvořil roku

1739 Felix Anton Scheffer, a olejomalby vsazené do portálu dveří vedoucích do lékárny, na níž je zachycen sv. Kosma a Damián, jak léčí nemocného muže.¹²⁴

Další dvě lékárny s nástropní výzdobou z 18. století lze nalézt ve Vídni. Jedna z nich se nachází v konventu milosrdných bratří. Její nástropní výzdoba pochází z let 1730-1740¹²⁵ a představuje složitý symbolický systém. Štuková výzdoba je zde ztvárněna iluzivní malbou, která vytváří soustavu deseti kartuší různých tvarů i velikostí, v nichž jsou umístěny alegorické výjevy vztahující se k lékařství a farmacii, a podobizny vousatých mužů. Celkem šest z těchto maleb je provedeno technikou grisaille. Touto technikou je pak realizována i nečitelná malba ve dveřním záklenku. Na iluzivních kartuších posedávají andílci, kteří v ruce drží lékařskou baňku, lékárnickou stojatku, perly, snítky rostliny, hmoždíř či mušli. Je zde vyobrazen i rozevřený herbář s ilustracemi rostlin. I u této lékárny lze tedy říci, že vizuálně ztvárňovala přístup k nemoci, tentokrát složitějším systémem plným alegorií.

Kolem roku 1750 vznikla nástropní výzdoba v oficíně lékárny vídeňského špitálu alžbětinek.¹²⁶ Tamní náměty se věnují především duchovnímu pojetí nemoci. Jsou zde například zázraky konané Kristem, které se týkají léčení. Nachází se zde i odkazy na dobové pojetí nemoci v podobě otevřeného herbáře, léčivých prostředků či alchymistických značek. Vhodná výzdoba byla dopřána ve špitálu alžbětinek i tzv. materiálce, kde jsou vyobrazeny alegorie čtyř světadílů, u nichž je důraz kladen na léčivé prostředky, které z jednotlivých kontinentů pocházejí. V centru klenby se pak nachází alegorická zobrazení vztahující se k umění farmacie.

„Nebeský původ léku“ představuje i nástropní malba lékárny v klášteře Sankt Florian. Po boku sv. Floriána se v ní objevuje Asklépios, Hygieia a sv. Bartoloměj. Její

koncept vytvořil Bartolomeo Altomonte (1693-1799). V Salzburger Barockmuseum se k ní dokonce dochovala skica, která představuje malířova jmenovce sv. Bartoloměje jako lékárníka.¹²⁷

Na Moravě se nachází nástropní výzdoba v oficíně konventu milosrdných bratří v Brně založeném po roce 1747.¹²⁸ Vymyšlena a provedena byla r. 1755 Ivannem J. Zimbalem, který se ke svému dílu hlásí nápisem ve spodní části jedné z lunet: „*Joan I. Zimbal invenit et pinxit*“. Na klenbě jsou umístěna alegorická znázornění reflektující řádové heslo „*Tělem k duši*“. Nástěnné malby jsou ve všech třech lunetách. Ve dvou z nich se nacházejí výjevy ze života sv. Jana z Boha a v třetí Kristus léčící nemocného. Na světské pojetí nemoci odkazují předměty, které se užívaly v praktické medicíně či farmacii, jako jsou hmoždíř, lékárenská tára, nádoby na uchovávání léčivých látek, stojatky, baňky. Reflektována je i role alchymie a astronomie prostřednictvím vyobrazení tavicích kelímků, a nebeských znamení skrze ženskou postavu s dalekohledem. Nástropními malbami znázorňujícími alegorické postavy, například *Alegorie zimy*, disponuje i skladiště lékárny.¹²⁹ I v Brně lze tedy pozorovat propojení spirituálního a světského přístupu k nemoci. Obdobný program byl zvolen v oficíně milosrdných bratří v jejich konventu v Letovicích. Nástěnné malby¹³⁰ v ní odkazují k duchovnímu pojetí nemoci skrze Kristovy zázraky uzdravení. K světskému pojetí nemoci se váží odkazy na Hippokratovu teorii o tělesných šťávách¹³¹ a snad Aristotelovu teorii čtyř prvků.¹³² Výzdoba reflektuje v alegoriích i roli nebeských znamení - žena s dalekohledem, znaky planet. Na světské pojetí odkazují i četné rekvizity, např. baňky. Opět tedy prostor lékárenské oficíny odráží dobové pojetí nemoci. V některých oficínách lékáren milosrdných bratří však převažoval duchovní přístup, jak můžeme vidět v jejich

lékárně v Kuksu, která byla součástí konventu založeného roku 1743.¹³³ I přes špatný stav dochování lze poznat, že ústředním námětem nástropní výzdoby je Kristus v lékárenské oficíně, který léčí láskou, vírou a nadějí. Výjev zpřítomňují postavy řádových bratrů a vyobrazení repositorií naplněných nádobami. Ústřední výjev doprovázely výjevy v malovaných kartuších, z nichž ale není bohužel dnes nic čitelné. Nástropní výzdobou disponuje i předsíň lékárny. V ní je rovněž zobrazen Kristus za lékárenskou tárrou, na níž je umístěn hmoždíř a léčivá rostlina. Námět je zpřítomněn postavami dvou řádových bratrů a jednou osobou ve světském šatu, které vstupují společně do oficíny.

Nástropní výzdobou, konkrétně olejomalbou na hlazené omítce, disponovala i lékárna v premonstrátském klášteře Hradisko u Olomouce, která byla zřízena roku 1700. V centru její kopulové klenby byla v roce založení lékárny vytvořena malba Panny Marie Immaculaty s hadem pod nohama symbolizujícím prvotní hřích, která stála před blankytným pozadím. Scénu provázela 37. verš 18. žalmu: „Non sunt infirmata vestigia mea“ („Nohy se mi nepodvrtnou“). Malba byla navržena a provedena Dionýsiem Straussem.¹³⁴

Poslední výzdobou lékárny, kterou zde zmíníme, je nástropní výzdoba měšťanské lékárny U Zlaté Koruny v Uherském Hradišti, již jako jediné byla z barokních lékáren nacházejících se na území dnešní České republiky věnována pozornost historiků umění. V centru klenby je zde umístěna štuková, bohatě tvarovaná kartuš, v níž jsou vyobrazeny dvě mužské postavy [10], které si podávají ruce. L. Mlčákem, který se výzdobou nejnověji zabýval,¹³⁵ byly určeny na základě připojených nápisů jako Hippokrates a Hermes, posel Bohů. Na základě níže uvedených skutečností se lze domnívat, že v případě Herma se nejedná o Herma, posla Bohů, ale Herma Trismegista, kterého lze nalézt i

v kutnohorské výzdobě. Podstatné pro tuto chvíli je, že nad hlavami Hippokrata a Herma je umístěn symbol Nejsvětější Trojice. V okolních iluzivních kartuších jsou vyobrazeny další pro farmacii a lékařství významné postavy - Galén, Dioskoridés, Démokritos, Andromachos, Celsus, Hérofilos, Evagoras a Theofrastos. Ve čtyřech menších kartuších se nacházejí alegorie čtyř ročních období a ve dvou dalších kartuších vždy po jedné alegorie rozumu a zkušenosti. Vzhledem k tomu, že jsou umístěny v prostoru sloužícímu k léčení a ke skutečnosti, že součástí dobové medicíny byla alchymie, dalo by se uvažovat, že mohou odkazovat k základním zdrojům poznání.¹³⁶ Ve výzdobě se pak ještě volně pohybují postavy andílků, kteří drží v prstech perly, červený korál a snítky rostlin. K reálnému světu odkazují lékařenské stojatky. Skutečnost, že je ve výzdobě odkazováno jak na světské, tak duchovní pojetí nemoci, potvrzuje i nápis v ústřední kartuši, kde stojí: „DA LOCUM MEDICO ETENIM ILLUM/ALTISSIMUS CREAVIT ET DE TERRA/MEDICINAM/ VIR AUTEM PRUDENS NON/ ABHORREBIT ILLAM. Eccl: cap. 38.“ („Dej lékaři příležitost, copak ho také nestvořil Bůh? Ostatně léčivých bylin ze země se rozumný člověk neodřídá.“, Sírachovec 38, 12 a 4).¹³⁷

8.2 Prostory související s duchovní léčbou nemoci

Odkazy na raně novověké pojetí nemoci se nevyskytují pouze v prostorech, které se vztahují svou funkční podstatou k světskému léčení nemoci. Lze je nalézt i v objektech, které bývají pokládány především za duchovní centra. Možnost chápání jistých námětů jako odrazu dobového pojetí léčení, které mělo vedle světské stránky taky velmi silnou stránku náboženskou,¹³⁸ dokládá výzdoba kaple Českých zemských patronů v kostele sv. Ignáce na Novém Městě pražském. Roku 1675 došlo ke změně jejího patrocina, jehož iniciátorem byl novoměstský hejtman Mikuláš Vít ze Rzavého. Na jeho přání byl do kaple pořízen obraz sv. Liboria, patrona proti ledvinovým a žlučovým kaménkům. Možnost propojení kaple s tímto nepříjemným zdravotním stavem dokazuje nejen samotné zasvěcení kaple a obraz světce, ale zejména symbolický výjev vztahující se k ledvinovým kamenům a nápisy „NE OFFENDAS AD LAPIDEM, NUMERUS DIERUM SICVT CALCVLVS RENAE“ („*At' nenarazíš na kámen, počet dní je jako počet ledvinových kamenů*“).¹³⁹ Umělecká výzdoba v rámci barokní religiozity mohla tedy odkazovat na konkrétní nemoc. Tímto způsobem se často reagovalo na mor. Takový příklad máme doložený v kapli sv. Michala v kostele S. Maria della Concezione v Římě. Na příkaz Urbana VIII., který se zajímal o přírodní vědy, byly přímo nad oltářem od Quida Reniho znázorněny vavřínové větve, které jsou zde spíše než odkazem na patronát rodiny Barberiny odkazem na medicínské užití vavřínu k odražení moru.¹⁴⁰ Přímější odkaz na světské pojetí nemoci v prostoru římského kostela však nenajdeme u žádného řádu, který se aktivně věnoval péči o nemocné.¹⁴¹ Minimálně tedy v římském prostředí lze vyvodit, že v prostoru kostela byla přednost dávana vizuálnímu znázornění duchovního pojetí nemoci před zobrazením toho světského. Obdobný přístup je v našem prostředí vlastní

výzdobě kaple Panny Marie a sv. Karla Boromejského v italském špitále v Praze na Malé Straně, která vznikla po roce 1660. Její klenba je pokryta bohatou štukaturou vytvářející systém kartuší vyplněných nástrojnými malbami, jež vyobrazují protimorové patrony jako sv. Ambrože, sv. Karla Boromejského, sv. Rozálii, sv. Rocha, sv. Šebastiána a další světce prezentující duchovní přístup k nemoci, který s jejich pomocí počítal. Názorným příkladem, jak tento způsob léčení fungoval, je malba s námětem poutníků u hrobu sv. Karla Boromejského. V popředí je vyobrazena řada nemocných, kterým z nebe žehná jejich „lék“ - sv. Karel Boromejský. Malířská výzdoba se nacházela i v kupoli, jejíž výzdoba je dnes zničená. V ní se původně vyskytoval výjev se sv. Karlem Boromejským klečícím před Madonou, anděle nesoucí světcovy atributy a anděl zabíjející smrt, která držela v ruce luk se šípem jako symbol morové zhouby, a anděl přivádějící poutníka. Přestože se nacházíme v prostoru, jež byl součástí špitálu, na světské pojetí nemoci ve štukové a malířské výzdobě stropu nic neukazuje. Jak tomu bylo z tohoto pohledu v případě nedochovaných třinácti bočních oltářů, nelze říci.¹⁴² Obraz hlavního oltáře od Karla Škréty *Sv. Karel Boromejský navštěvuje v Miláně nemocné morem* z roku 1647¹⁴³ takový drobný odkaz zahrnoval. V rozsáhlém Škrétově narativně pojednaném obraze na světské pojetí nemoci odkazuje situování scény do jednoho z pokojů špitálu, posluhování nemocným a znázornění nádob se štítky na skladování léčiv, které jsou umístěné na polici nad hlavou světce. Jiná verze, také z roku 1647, vyobrazuje zejména duchovní pojetí nemoci akcentované v partii nebes přítomností Panny Marie s Ježíškem, sv. Šebastiána a Rocha.¹⁴⁴ Na světské léčení ve špitálu na této verzi nic neodkazuje, snad jen umístění postelí s nemocnými ve společné místnosti. V katalogu, na nějž je v předchozích poznámkách odkazováno, je tato verze považována za

alternativní řešení. Domnívám se, že jejich vztah mohl být komplikovanější, protože z pohledu dobového pojetí nemoci je jejich koncept velmi odlišný.

Na léčbu nemoci mohlo být kromě kostelů či kaplí odkazováno i v interiérech klášterů či v jezuitských kolejích. Takovým příkladem může být výzdoba refektáře sedleckého kláštera, již vytvořil do roku 1757 Juda Tadeáš Supper. Ze čtrnácti výjevů, které v něm znázornil, jsou pro účel práce významné zejména některé z nich. Takovým případem je výjev se sv. Pantaleonem, dvorním lékařem císaře Galeria, který měl dar uzdravovat nemocné a křísit mrtvé. Vyzván byl při bolestech hlavy a onemocnění tuberkulózy.¹⁴⁵ Na malbě vidíme sv. Pantaleona oblečeného jako lékaře, který stojí v lékárenské oficíně. Na její táře je umístěn kříž s ukřižovaným Kristem. Před ním stojí a polehávají nemocní lidé, kterým Pantaleon ukazuje, že jediné možné uzdravení je možné skrze postavu Krista. Do duchovního pojetí nemoci je zde zakomponováno opět reálné prostředí oficíny. Dalším výjevem odrážejícím v sedleckém refektáři dobové léčení je výjev se sv. Cyriakem, který je vyobrazen, jak vyhání zlého ducha z dcery císaře Diokleciána Artemidy. Výjev lze chápat jako zachycení praktik exorcismu a dobové léčby duševních chorob.¹⁴⁶

Zajímavý příklad v tomto ohledu představuje fragment nástěnné malby v bývalé jezuitské koleji v Jindřichově Hradci, který poukazuje výhradně k světskému pojetí nemoci. Znázorňuje práci v laboratoři lékárny, z níž lze nahlédnout do lékárenské oficíny, kterou lze určit díky přítomnosti táry. K oficíně odkazuje i v popředí umístěná mužská postava, která tluče pistilem v hmoždíři ingredience pro výrobu léků. V pravé části malby nalezneme markantní příklad odkazu k vědeckému pojetí nemoci. Na soklu je zde umístěna mužská postava zbavená kůže, takže lze spatřit

jednotlivé svaly a šlachy. Pravou rukou se opírá o tenkou dlouhou hůl a hlavu má zakloněnou dozadu. V médiu nástěnné malby se jiné takové vyobrazení nalézt nepodařilo. Znázornění tohoto typu byly vlastnějše spisům určených lékařům a chirurgům, jak naznačuje vyobrazení chirurgických zásahů ve spisu Johanna Schultese *Wund-Artzneyisches Zeug-Haus*, který byl vydán r. 1666 ve Frankfurtu nad Mohanem. Mužská postava zde sice není „svlečená z kůže“, ale jsou zde provedeny „sondy pod kůži“.¹⁴⁷ Nějaké obdobné znázornění mohlo být inspirací pro „rozpítvané“ tělo v Jindřichově Hradci. Pro anatomickou studii v jindřichohradecké koleji by se potom dal užít stejný pojem, jaký používá ve své práci G. A. Bailey: „ilustrace jako z lékařského časopisu“.¹⁴⁸ Postava muže v Jindřichově Hradci se totiž opírá také o úzkou hůl, jak je tomu ve spisu z roku 1666. Původní funkční využití prostoru v jindřichohradecké koleji bohužel známo není. Existuje však aspoň úvaha, že celá místnost mohla sloužit jako přehled přírodních věd a kromě lékárenství a lékařství zde mohly být zastoupeny i jiné obory.¹⁴⁹ Přejímání schémat ze světa medicínské ilustrace a naopak inspirace díly vytvořenými umělci pro vědeckou ilustraci má patrně jistou tradici. Aspoň to naznačuje bádání S. M. Rinaldi, která spatřuje blízké vazby mezi obrazem Sv. Šebastiána od Andrey Mantegny (1431-1506) v Ca'd'Oro v Benátkách a vyobrazením *Uomo delle ferite* ve spise *Fasciculus medicinae* z roku 1593. Na mužské postavě, jejíž postoj silně připomíná postoj sv. Šebastiána, jsou demonstrovány různé možnosti vedení řezů na lidském těle. Ke každé ráně směřuje přímka, jejíž druhý konec se přimyká k příslušné části textu, umístěnému po stranách. Ve způsobu vedení těchto přímek Rinaldi vidí shodu s vedením šípů zabodnutých v těle sv. Šebastiána, jehož vyobrazením Mantegna reagoval na výskyt moru v Benátkách.¹⁵⁰

S konkrétními nemocemi mohly souviset i práce drobnějšího charakteru, které přímý odkaz, který by šel rozpoznat na základě vizuálního kontaktu, neobsahují. Do této kategorie by se daly zahrnout události jako zlacení obrazu na oltáři sv. Františka Xaverského v kostele sv. Ignáce v Praze, který byl proveden v souvislosti s epidemií moru.¹⁵¹

8.3 Formy vizuálního zpracování dobového pojetí nemoci

Příklady dosud uvedené kvůli demonstrování vizuálního zpracování dobového chápání nemoci se týkaly výhradně média nástěnné malby, štuků a olejomaleb. Raně novověké pojetí nemoci však bylo zpracováváno i jinými výtvarnými formami. Obecně nejznámějším příkladem jsou morové sloupy,¹⁵² které reagovaly na morové epidemie. Za všechny lze jmenovat morový sloup na Am Graben ve Vídni, který byl vybudován jako reakce na morovou epidemii, která roku 1679 postihla Vídeň. Protože k jeho výstavbě nemohlo být z praktických důvodů přistoupeno ihned, byla nejdříve zbudována jeho dřevěná verze, která byla šířena prostřednictvím rytiny.¹⁵³ Podle ní lze aspoň částečně vzhled dřevěného sloupu rekonstruovat. Sestával z podstavce, jehož součástí byly dvě postavy držící nápisovou pásku s nápisem „*Ad Honorem*“. Obklopoval ji trojúhelník Nejsvětější Trojice a kruhovitý útvar, který snad představoval zeměkouli. Na podstavci byly umístěny postavy andělů, kteří drželi různé insignie, jež oddělovaly drobné obelisky. Na jeho vrcholu bylo sousoší Nejsvětější Trojice v podobě Boha Otce držícího kříž s ukřižovaným Kristem, před nímž byla umístěna holubice Ducha Svatého.¹⁵⁴

Z hlediska vizuálního zpracování dobového pojetí nemoci je zajímavé sousoší Krista jako Salvatora Mundi s Kosmou a Damiánem na Karlově mostě v Praze, vytvořené roku 1709 Janem Oldřichem Mayerem (1666–1721) na objednávku lékařské fakulty pražské univerzity.¹⁵⁵ Sochy jsou umístěny na trojdílném podstavci tak, že svatí bratři obklopují uprostřed stojící postavu Krista Spasitele, který jednou rukou ukazuje na svou ránu a druhou přidržuje kříž. Důležitou součástí celku tvoří nápisy. Na ramenu kříže stojí: „*IN ISTA CRUCE NOSTRI REDEMPTIO*“ („*V tomto kříži naše vykoupení*“), a pod Kristem „*IESV CHRISTO ORBIS MEDICO*“

(„Ježíši Kristu, lékaři světa“). Na podstavcích pod světci stojí „INTER DIVOS HIPPOCRATI COSMAE“ („Kosmovi, Hippokratu mezi svatými“) a „PIOQVE FRATRI COELI GALENO DAMIANO“ („A zbožnému bratru Damiánovi, Galénu nebes“). Nápisy jsou umístěny i na nádobách, které drží bratři v rukou. Na stojatce v rukou Damiána stojí „SIC MEDINA POSVIT“ („Tak stanovilo lékařské umění“) a na Kosmově „HIC MEDINA VITAE“ („Tady jest lék života“).¹⁵⁶

Vhodné médium pro ilustraci vizuálního ztvárnění dobového pojetí nemoci představují rytiny. Explicitním příkladem může být frontispis *Wiener Arzneytaxe* z roku 1689,¹⁵⁷ kde je demonstrováno propojení světského a duchovního přístupu k nemoci. V horní části rytiny jsou busty Kosmy a Damiána a pod nimi postavy Hippokrata a Herma Trismegista. Dále se zde nacházejí tři krajinné výjevy. První z nich vyobrazuje skupinu různých zvířat ve volné krajině a druhý z nich vyobrazuje zahradu s fontánou a zahradníkem. Posledním výjevem jsou horníci pracující pod zemí. Zvířata, rostliny i minerály se totiž užívaly k léčebným účelům.¹⁵⁸ Na dobové pojetí nemoci mohlo být odkazováno i v rámci univerzitních tezí, jak je tomu například na univerzitní tezi Antonína Mitzkyho obhájené v Olomouci 1681 a vytvořené podle návrhu Antonína Martina Lublinského *Sv. Pavlína, patronka proti moru v Olomouci*. Sv. Pavlína se zde přimlouvá u Panny Marie, kolem níž jsou shromážděni další protimoroví patroni. Za zády sv. Pavlíny zabíjejí dva andělé kameny morovou smrtku jako důkaz toho, že prosby světice byly vyslyšeny.¹⁵⁹ Komplexněji dobové pojetí nemoci ztvárnil A. M. Lublinský na tezi Františka Ludvíka Maniczského *Arcivévoda Josef jako ztělesnění naděje v apokalyptických letech*, která byla obhájena roku 1681 v Praze. Nalezneme v ní odkaz na morovou epidemii z konce 70. let 17. století a na možné příčiny, které k ní mohly vést, jako bylo postavení nebeských těles. Ústřední motiv

představuje Slunce s temnými skvrnami, kolem kterého se ovíjí nápis: „Et erunt signa in SOLE“ („A budou znamení na Slunci“). Na roli nebeských těles odkazuje i nápis na pásce v ruce anděla „SOL tibi signa dabit“ („Slunce ti dá znamení“). Do vizuální podoby byla role astronomie ztvárněna v ženské postavě držící dalekohled směřující ke Slunci, který obtáčí nápisová páska, na níž stojí: „SOLEM portenta sequentur“ („Slunce budou následovat znamení“). V souvislosti se všemi fakty, která již byla uvedena ohledně dobového pojetí nemoci, se domnívám, že propojení „*astronomické symboliky s ikonografií svatých*“ nemusí být jen „*pravděpodobně dílem Lublinského*“, jak navrhuje P. Zelenková,¹⁶⁰ ale právě odrazem dobového pojetí nemoci.

Na základě i jen těchto několika příkladů lze vyvodit, že dobové pojetí nemoci bylo v rámci barokní religiozity přirozeně ztvárňováno v různých uměleckých formách i v různých typech prostorů. V jedné větě lze konstatovat, že umělecké ztvárňování dobového přístupu k nemoci bylo jevem živým. Pro účel předkládané práce je rovněž přínosné zjištění, že dobové chápání nemoci a její léčby bývalo v některých případech ztvárňováno v celé své komplexnosti, a tudíž „zajímavá“ ikonografie místnosti v jezuitské koleji v Kutné Hoře, která zahrnuje na první pohled protikladná témata jako Hippokrata na jedné straně a jezuitské světce na straně druhé, se nejeví již jako neobvyklá, ale jako přirozená pro dobu svého vzniku.

9. Kutnohorská výzdoba jako vizuální ztvárnění dobového přístupu k nemoci

Na základě poznatků o dobovém přístupu k nemoci lze do kategorie duchovního chápání nemoci v Kutné Hoře zařadit postavy všech čtyř evangelistů - sv. Matouše kvůli tomu, že v Etiopii vzkřísil králova syna a královu dceru uzdravil z posedlosti¹⁶¹, Marka proto, že byl vnímán jako patron proti náhlé smrti¹⁶², Jan měl pomáhat při otravách, spáleninách, bolestech nohou a padoucnici¹⁶³, Lukáš byl povoláním lékař, jak zmiňuje Bible: „Pozdravuje vás milovaný lékař Lukáš a Démas“ (Koloským 4, 14). Religiózní přístup k nemoci prezentují i jezuitští světci, kteří bývali spojováni s celou řadou nemocí či jinými výjimečnými zdravotními stavy. Svatý Ignác z Loyoly pomáhal při těžkých porodech, infekčních onemocněních, byl patronem proti moru i proti horečce.¹⁶⁴ Sv. František Xaverský pomáhal při úrazech a zraněních způsobených pádem.¹⁶⁵ Mnoho funkcí měl Stanislav Kostka, na něhož se obraceli lidé při zlomeninách končetin, chorobách očí, horečce a těžkých nemocech.¹⁶⁶ Přítomnost Aloise Gonzagy, jehož vyobrazení předpokládal pod Hermem Trismegistem již M. Mádl¹⁶⁷, lze objasnit jeho péčí o těžce nemocné, kterou ukončila jeho umření na mor. Kromě moru měl pomáhat i při chorobách očí.¹⁶⁸ V české provincii Tovaryšstva Ježíšova sv. Stanislav Kostka¹⁶⁹ a sv. Alois Gonzaga¹⁷⁰ však nebyli v oblasti léčení až tak úspěšní. Na základě soupisu zázraků z let 1600-1723 pořázeném J. Millerem (1650-1723) měli na svědomí v české provincii každý pouze deset vyléčených případů. Úspěšnější u nás byl František Borgiáš, kterému J. Miller připisuje několik desítek případů. Zhruba 94 % ze všech jeho zázraků se vztahovalo k léčení. Pomáhal zejména proti bolestem hlavy. Podle Millerova soupisu mělo až 88 % ze všech zázraků patřit dohromady sv. Františku Xaverskému a sv. Ignáci.

V našem prostředí je lze tak z jezuitských světců prohlásit za „nejúspěšnější“.¹⁷¹

Do skupiny spirituálního chápání nemoci lze zařadit i starozákonního krále Davida, jehož hraní mělo blahodárný vliv na duši krále Saula: *„Kdykoli na Saula doléhal duch od Boha, bral David citeru a hrál na ni. Saulovi to přinášelo úlevu a bylo mu dobře, zlý duch od něho odstupoval.“* (1. kniha Samuelova, 16, 23). Skutečnost, že právě tento fakt je ve výzdobě vyzdvihován, potvrzuje způsob vyobrazení Davida, který v ruce drží svůj hudební nástroj. Výjimečné schopnosti vztahující se k uzdravování jsou zdůrazněny i u krále Šalamouna, jenž byl známý pro svou výjimečnou znalost přírody, kterou opěvuje již zmiňovaná kartuš s nápisem: „ET DISPVTAVIT SVPER LIGNIS A CEDRO QVAE EST IN/LIBANO VSQ[AE] AD HYSSOPVM/3. Reg. C 4“ (*„Dovedl také mluvit o stromech, od cedru, který je na Libanónu, až po yzop“*, 1. Královská 4,33). Kromě Starého zákona Šalamounovy léčivé schopnosti opěvoval v Židovských starožitnostech Flavius: *„Bůh jej obdařil znalostí umění, kterého se používá proti démonům k užitku a léčení lidí. Šalamoun složil zaříkavadla, která zmírňují nemoci, a zanechal po sobě vymítačské obřady, kterými ti, kdo jsou démoni posedlí, tyto demony navždy zahánějí. Toto léčení má dodnes u nás velkou moc.“*¹⁷²

Duchovní pojetí nemoci je zahrnuto v příběhu o Lazaru a boháči, milosrdném Samaritánovi i ve vyobrazení Jana Křtitele. Propojení duchovního a světského přístupu k nemoci demonstruje zlatý nápis: „DEVS CREAVIT MEDICVM/ET DE TERRA MEDICAMENTA: VIR PRVDENS AVTEM NON/CONTEMNIT ILLA. Eccles. 38“ (*„Hospodin stvořil lékaře... a léky ze země: moudrý člověk se jich neodřídá“*, Sírachovec 38,1 a 38, 4). Do této kategorie lze zařadit i vyobrazení Kosmy a Damiána, u kterých hraje roli s ohledem na jejich povolání lékaře a lékárníka i světské pojetí nemoci.

Do kategorie čistě světského chápání nemoci spadá v Kutné Hoře postava Hippokrata. Tento řecký lékař, který je dodnes pokládán za autoritu, zastával názor, že všechny pochody v lidském těle se dějí na základě přirozených příčin. Ke svým závěrům dospěl na základě empirického pozorování, jehož výsledky shrnul do svých *Aforismů*. Právě první část prvního z nich: *„Život je krátký, umění dlouhé, příležitost prchavá, zkušenost klamavá, rozhodnutí obtížné. Nejenom lékař má poskytnouti, čeho třeba, nýbrž i nemocný, pomocníci a vůbec okolí.“*,¹⁷³ se stala známou pasáží, která byla zvolena za Hippokratův atribut v Kutné Hoře, kde na nápisové pásce lze číst: *„VITA BREVIS, ARS LONGA“*. Základem jeho učení bylo rozlišování čtyř tělesných šťáv - vody, hlenu, krve a žluči¹⁷⁴ - jejichž rovnováha udržuje člověka zdravého. Hippokratovy tekutiny bývaly spojovány se čtyřmi fázemi života, znaky zvěrokruhu, evangelisty či ročními obdobími.¹⁷⁵ Nelze vyloučit, že právě na toto pojetí tělesného zdraví mohly odkazovat festony kolem čtyř kartuší. Feston složený z květů by se tak dal přiřadit k jaru, ze zralého ovoce k létu, z vinných hroznů k podzimu a z kořenové zeleniny k zimě. Ke světskému přístupu k nemoci je pak možné zařadit v Kutné Hoře už jenom vyobrazení kamzíků.¹⁷⁶ Kamzík byl pro dobové lékařství cenný především díky svým bezoárovým kamenům, jež se využívaly jako protijed a ochrana před morem. Rozlišovaly se bezoáry orientální a okcidentální, mezi něž se řadily právě ty z kamzíka, které „ ... skládají se zvláště z chlupů srsti, jež jsou plstnatě sežmoleny a spojeny vápennými sraženinami.“¹⁷⁷ Na propojení tehdejší medicíny s alchymíi zase poukazuje postava Herma Trismegista.¹⁷⁸

Na základě poznatků o dobovém pojetí nemoci a její léčby lze vysvětlit téměř všechny prvky přítomné ve výzdobě. Jedinou součástí výzdoby, kterou tímto způsobem nelze objasnit, je šest císařských orlů umístěných ve všech

šesti výsečích klenby. Důvod pro jejich zařazení do kutnohorské výzdoby musí tedy ležet jinde, čemuž bude věnován následující text v kapitolách 10 a 11.

10. Vizualní inspirační zdroje

Pro charakterizaci většiny postav¹⁷⁹ v kutnohorské výzdobě byla zvolena ustálená schémata, která umožnila jejich snadnou identifikaci. Z kapitoly 6 je patrné, že problémy s určením se objevovaly v případě velké kartuše se sv. Františkem Xaverským a menších kartuších s Hippokratem, Hermem Trismegistem a Šalamounem. Obtíže s určením vyvstávaly z toho důvodu, že nebyly nalezeny, a možná ani hledány, vizuální předlohy, které by určení těchto postav s jistotou potvrdily nebo vyvrátily. Právě tomuto typu předloh se věnuje tato kapitola. Jako přínosné se v tomto směru ukázaly dobové farmaceutické spisy, jež v některých případech na frontispisu obsahují celostránkovou rytinu. Vzhledem k recentní dataci kutnohorské výzdoby po roce 1675 byly v úvahu brány tisky vzniklé před tímto datem i po něm. V jiném výtvarném médiu se předlohy k problematickým námětům z kutnohorské výzdoby nepodařilo nalézt.

Dvojice Hippokrata a Herma Trismegista se objevuje na frontispisech lékopisu z roku 1640,¹⁸⁰ 1643,¹⁸¹ 1646,¹⁸² komentáři k augšburskému lékopisu z roku 1657,¹⁸³ královském lékopisu z roku 1668,¹⁸⁴ seznamu léků drážďanské dvorní lékárny z roku 1683¹⁸⁵ a ceníku léků pro Vídeň z roku 1689.¹⁸⁶ Dvojice Hippokrata a Herma Trismegista bývala vyobrazována i ve spisech alchymických, jak dokládá jejich znázornění ve spisu Angela Sala *Opera medico-chymica* z roku 1647.¹⁸⁷ Hippokrata a Herma Trismegista tyto příklady dovolují chápat jako ustálenou dvojici pro ikonografii, která by se dala nazývat jako farmaceutická či medicínská.

Základní členění všech rytin z uvedených tisků tvoří architektonický rámeček. Na frontispisu tisku z roku 1640¹⁸⁸ stojí obě postavy v jeho spodní části. Hippokrates na levém okraji a Hermes na pravém. Oba dva jsou určeni nápísem na soklu, na němž stojí. Hippokrates je znázorněn jako starší

muž s bohatým plnovousem, pokrývkou na hlavě a v dlouhém oděvu přepásaném v pase. V levé ruce drží rostlinu a v pravé ruce přidržuje nápisovou pásku, na níž můžeme číst: „VITA BREVIS ARS LONGA“. Hermes Trismegistos má rovněž vzhled staršího muže s pokrývkou na hlavě. Jeho tělo je zahaleno v dlouhém oděvu. V pravé ruce drží armilární sféru a v levé nápisovou pásku, kde stojí: „QVOD EST SVPERIUS EST SICVT INFERIUS“. Obě postavy se dívají na diváka. Nad jejich hlavami je umístěn císařský orel, nad nímž se ještě nachází postava ženy, která v rukou drží roh hojnosti naplněný rostlinami a v druhé ruce svírá korál. Obklopena je dvěma postavami. Všechny tři postavy jsou umístěny v lékárnické oficíně charakterizované repositorii naplněnými stojatkami. Jedna z asistenčních postav drží lékárnické váhy a druhá se věnuje práci s laboratorními pomůckami. Na tomto místě je přínosné pro téma zmínit, že zřejmě touto rytinou se inspirovala olejomalba, která se nachází v expozici Regionálního muzea v Českém Krumlově. Datována je kolem roku 1770 a autorsky je přiřazena F. J. Prokyšovi.¹⁸⁹ Odpovídá si jak celková kompozice, tak jednotlivosti. Na základě objevení inspiračního zdroje lze tuto olejomalbu s jistotou přiřadit k vybavení nějaké lékárny. Pro účely práce je také podstatné, že rytina z farmaceutického spisu se stala vizuálním inspiračním zdrojem pro „výzdobu“ lékárny.

Stejné rozvržení z roku 1640 bylo zopakováno na frontispisu *Pharmacopoeia augustana* (...) z roku 1643.¹⁹⁰ Jediný prvek, který zde doznal změn, je alegorická postava v horní části, které chybějí po bocích dvě asistenční postavy. Na frontispisu *Pharmacopoeia augustana* (...) z roku 1646 se pak asistenční postavy vrací.¹⁹¹

Na frontispisu z roku 1657 [11] jsou Hermes a Hippokrates umístěni v nejvyšší horizontální zóně ze tří, na které je rytina rozdělena. Oba dva sedí na křeslech,

z nichž je viditelné pouze opěradlo. Jako v předchozích případech mají podobu starších mužů s plnovousem, pokrývkou hlavy a zahalení jsou v dlouhém oděvu. Jejich atributy jsou stejné jako na předchozích dvou rytinách. Mezi Hippokratem a Hermem Trismegistem se nachází nápisová páska s nápisem: „DEVS CREAVIT MEDICVM ET DE TERRA MEDICAMENTA. VIR PRVDENS AVTEM NO(N) CONTEMNIT ILLA. Eccles. cap 38“, tedy stejný nápis jaký se nachází nad hlavami Hippokrata a Herma Trismegista v kutnohorské výzdobě. Nad nápisovou páskou na frontispisu je odkazováno na Nejsvětější Trojici. Pod ní je umístěn císařský orel. V prostředním „patře“ je znázorněna alegorická postava farmacie, která je charakterizovaná hmoždířem, lékárenskými váhami a repositoriem naplněnými stojatkami, a postava Herma, posla Bohů s caduceem v ruce, který má být zřejmě narážkou na alchymistický rozměr. V nejnižším patře je znázorněna zahrada s fontánou a zahradníkem, skupina různorodých zvířat a dobývání nerostů z podzemí. Autorem této koncepce odlišující se od výše zmíněných rytin byl Elias Gedeler, podle kterého rytinu provedl Mauritz Lang. Na základě jejich ztvárnění byl proveden i frontispis lékopisu z roku 1683,¹⁹² přičemž došlo jen k těm změnám, které vyplývají z místa, pro které byl lékopis určen.¹⁹³

Dvojice Hippokrata a Herma se objevuje i ve *Pharmacopoeia regia* (...) z roku 1668.¹⁹⁴ Jejich uspořádání vůči sobě je však jiné než v dosud uvedených příkladech. Jsou zde vyobrazeni kolem stolu v doprovodu dalších postav a jejich přítomnost lze odhalit jen díky nápisovým páskám nad hlavami. Na nich stojí okřídlená úsloví, která se objevují i v kutnohorské výzdobě. Ještě výše nad jejich hlavami je umístěn císařský orel a nápisová páska s nápisem, se kterým se setkáváme na frontispisu z roku 1657. Zcela nahoře je symbol Nejsvětější Trojice. Provedení rytiny bylo svěřeno augšburskému mistrovi Johannu

Alexandrovi Boenerovi (1647–1720).¹⁹⁵ Inventor koncepce zaznamenan není. Důvod, proč jsou si frontispisy z roku 1657 a z roku 1668 v některých prvcích podobné, spočívá zřejmě v tom, že spisy měly společného autora. Tím byl Johann Zwelfer. O jeho životě mnoho informací nemáme. Jisté je jen to, že se narodil roku 1618 v regionu Palatinat v Německu, kde působil šestnáct let jako lékárník. Poté odešel do Padovy kvůli studiu medicíny na tamní univerzitě. Po získání titulu odešel do Vídně, kde strávil zbytek svého života a kde roku 1668 i zemřel. Traduje se, že působil jako lékař na vídeňském dvoře. Žádný dokument to však přímo nedokazuje,¹⁹⁶ takže není známo ani rozmezí let, kdy mohl na císařském dvoře fungovat. Lze však vyvodit, že oba dva Zwelferovy hlavní spisy byly vydány v době – nebo bezprostředně před ní – kdy byl císařem Leopold I. (1658–1705).¹⁹⁷ Za jeho vlády byl vydán ještě jeden dokument, na kterém se Hermes i Hippokrates objevují, a to *Wiener Arzneytaxe* z roku 1689.¹⁹⁸ Hippokrates a Hermes jsou zde charakterizováni jako v předchozích uvedených případech. Hippokrates v levé ruce drží rostlinu a v pravé nápisovou pásku. Hermes Trismegistos nápisovou pásku drží v levé ruce a v pravé třímá armilární sféru. Nad hlavami mužů se nachází busty sv. Kosmy a Damiána, kteří jsou určeni nápisy. Mezi svatými bratry je pak při horním okraji umístěn ještě císařský orel. Nalezneme zde i odkazy na tři říše – zvířecí, rostlinnou a minerální. Tuto rytinu vytvořil Holanďan Justus van der Nypoort¹⁹⁹ (1645/1649 – 1698), který se po odchodu z rodného Utrechtu roku 1672 vydal do jižních zemí habsburské monarchie. Působil i na Moravě ve službách Karla II. z Lichtensteinu-Castelkorna.²⁰⁰

Vyobrazení Herma Trismegista v Kutné Hoře v základních rysech odpovídá způsobu jeho vyobrazení na frontispisech jmenovaných spisů. Odlišuje se však některými detaily jako chocholem na pokrývce hlavy či knoflíky pláště. Nepochybně

však navazuje na linii započatou roku 1640, ve které pokračovalo jeho vyobrazení z roku 1643, 1646, 1657 a 1689. Jakým způsobem mohlo tedy jeho znázornění v Kutné Hoře vznikat? Navrhnout lze tři základní varianty. Malíř buď dostal jako vzor konkrétní předlohu, kterou mírně pozměnil, anebo mu výjev popsala jiná osoba, která nějaké vyobrazení Herma již viděla, ale některé detaily si nezapamatovala správně. Třetí možností je, že tyto změny mohly být provedeny záměrně. Stejná situace se opakuje u Hippokrata, který zjevně navazuje na linii vyobrazení, kterou zahajuje jeho znázornění z roku 1640, následované tím z roku 1643, 1646, 1657 i 1689. Ani jedno z jeho vyobrazení si však ve všech detailech neodpovídá s jeho ztvárněním v Kutné Hoře. Některé detaily se ale opakují. Hippokrates má v Kutné Hoře přezky přes plášť jako v tiscích z roku 1640, 1643 a 1689, ale jeho pokrývka hlavy si nejvíce odpovídá s její verzí z roku 1657, kde přezky nenajdeme. Varianty práce na Hippokratovi v Kutné Hoře jsou tytéž jako v případě Herma Trismegista.

Pokud bude brána v úvahu i existence dalších prvků v kutnohorské výzdobě, a to nápisové pásky s nápisem: „DEVS CREAVIT MEDICVM ET DE TERRA MEDICAMENTA. VIR PRVDENS AVTEM NO(N) CONTEMNIT ILLA. Eccles. cap 38“ a umístění císařského orla mezi Hippokrata a Herma Trismegista, jevila by se jako nejpravděpodobnější předloha frontispis z díla Johanna Zwelfera z roku 1657,²⁰¹ který by tak představoval jednu z vizuálních předloh, se kterými se při tvorbě kutnohorské výzdoby mohlo pracovat. Práce podle tohoto frontispisu by pak znamenala, že malby i štuky vznikly v rámci jednoho plánu. Císařský orel v Kutné Hoře je totiž provedený vždy ve štuku. Důležitým zjištěním je také skutečnost, že vyobrazení Hippokrata a Herma vycházela z ustálených zvyklostí jejich zobrazování v rámci farmaceutických spisů. To poukazuje na to, že funkční užití

prostoru mohlo opravdu souviset s léčením. Pro doplnění představy o uplatnění Hippokrata a Herma Trismegista na frontispisech farmaceutických či lékařských spisů je nutné dodat, že je lze nalézt i samostatně. Hippokrata lze spatřit na titulním listu lipského ceníku léků z roku 1689.²⁰² Na něm je Hippokratovým atributem zavřená kniha a rostlina. Jeho identifikaci umožňuje nápis „HIPPOCRATES“. Nápisová páska s okřídleným úslovím z jeho *Aforismů*²⁰³ zde chybí.

Samostatné vyobrazení Herma Trismegista se objevuje v *Basilica Chymica* Oswalda Crolla z roku 1608.²⁰⁴ Hermes je znázorněn v polopostavě. Určit ho lze na základě nápisové pásky s nám již dobře známým nápisem a nápisem v tabulce nad ním, kde stojí „HERMES TRISMEGISTOS AEGYPTI“.

Dalším problematickým námětem v Kutné Hoře je vyobrazení krále s léčivými rostlinami [12]. Pokus o jeho určení byl učiněn jeden, a to M. Mádlem.²⁰⁵ Jeho identifikací jako krále Šalamouna si zřejmě nebyl podle zvolených slov jistý, neboť nebyla nalezena, možná ani hledána, vizuální předloha. Aspoň se o ní nezmiňuje. Při snaze nalézt ji se jevilo jako logické začít procházet opět frontispisy farmaceutických či medicínských spisů. Objevuje se na nich dvakrát, a to na frontispisu *Pharmacopoeia Augustana* (...) z roku 1613 [13],²⁰⁶ a *Antidotarium Gandavense* (...) z roku 1663 [14], jehož inventorem byl Abraham van Diepenbeeck a rytcem Cornelis van Caukercken.²⁰⁷ Na starším z nich je Šalamoun znázorněn jako starší vousatý muž s korunou na hlavě, který je určený nápisem „SALOMON“. Levou rukou ukazuje na základní informace o tisku. V pravé ruce svírá zarámovanou tabuli, na níž je patrné vyobrazení dvou rostlin. Určit je lze díky přiřazeným nápisům „*Hyssopus*“ a „*Cedrus*“. Protějškem mu zde však není David, jako je tomu v Kutné Hoře. Je jím král Mithridates (132–63 př. n. l.), který se snažil získat imunitu proti všem jedům

tím, že požil každý protijed.²⁰⁸ Na mladším z frontispisů je král Šalamoun opět identifikován nápisem a vyobrazen jako starší vousatý muž. Jeho koruna má tentokrát však jiný charakter. Spočívá na pokrývce hlavy, která je v přední části ozdobena velkým kamenem. Jeho plášť je ozdoben širokým hermelínovým límcem, přes který je položený masivní řetěz. V levé ruce drží zavřenou knihu a v pravé ruce žezlo. Charakterizován je tedy především jako král, což je v protikladu k jeho staršímu zobrazení, kde je zdůrazněna spíše jeho léčivá schopnost. Zobrazení Šalamouna v Kutné Hoře neodpovídá do detailu ani jednomu z těchto vyobrazení. Z každého však něco převzalo. S tiskem z roku 1663 má společné zdůraznění královského majestátu jednotlivými atributy, které si až s výjimkou přívěsku na řetězu odpovídají zcela přesně. Opakuje se například kámen na pokrývce hlavy v její čelní části. Se starším vyobrazením má zase společnou charakterizaci Šalamouna pomocí jeho léčivých schopností, konkrétně léčivými rostlinami za zády. Jejich znázornění v Kutné Hoře si však neodpovídá s jejich vyobrazením z roku 1613. Vzhledem k nápisu hovořícímu o libanonském cedru a yzopu, který se nachází v nejvyšším místě západní části výzdoby, by se však dalo domnívat, že i v Kutné Hoře musí být vyobrazeny právě tyto rostliny. *Mattioliho herbář* z roku 1652,²⁰⁹ který „obsahuje mnoho ilustrací dle skutečných rostlin“²¹⁰ uvádí, že v případě yzopu [15] existuje jeden druh této rostliny,²¹¹ ale v případě cedru existují druhy dva. A to „*cedrus libani*“ [16] a „*cedrus phoenicia*“ [17].²¹² Porovnání vyobrazení rostlin v kutnohorské výzdobě se znázorněním yzopu a cedru ve zmíněném herbáři prvotní domněnku o spojitosti vyobrazených rostlin s nápisem v kartuši potvrzuje. Po levici muže s korunou na hlavě je v Kutné Hoře vyobrazený yzop. Způsob jeho zachycení i s kořenovým systémem odpovídá způsobu jeho vyobrazení v herbáři snažícím se o vědeckou

ilustraci rostlin. Po králově pravici se nachází cedr, který malíř příznačně umístil na skálu, která tak zřejmě měla reprezentovat libanonskou horu a tím usnadnit identifikaci rostliny pro pozorovatele, který si tak rostliny mohl ihned spojit s příslušným nápisem. V případě znázornění cedru libanonského je však situace složitější. Není zde vyobrazen „*cedrus libani*“, ale „*cedrus phoenicia*“. Cedr i yzop jsou v Kutné Hoře zobrazeny způsobem, jakým byly vyobrazovány v herbářích. Na základě tohoto zjištění se lze domnívat, že malíři sloužila jako přímá předloha výtisk herbáře. Vzhledem k popularitě *Mattioliho herbáře* na našem území²¹³ a k poznatkům, že jezuité spisy tohoto autora prokazatelně užívali,²¹⁴ by se dalo uvažovat přímo o tom, že osoba provádějící malby mohla pracovat právě s ním. Tato osoba s ním však zřejmě pracovala nepozorně, což dokládá vzniklá chyba ve vyobrazení cedru. Variant, jakým způsobem vznikalo vyobrazení krále Šalamouna v kutnohorské výzdobě, může být několik. První variantou je, že malíř pracoval s frontispisem z roku 1663, čemuž by odpovídaly detaily oděvních doplňků, a zároveň byl instruován druhou osobou, nejspíše lékárníkem či někým jiným obeznámeným s farmaceutickými tisky, ke znázornění yzopu a cedru libanonského zmiňovaných v kartuši. Neodpovídá si však detail v podobě přívěsku na řetězu. Kvůli tomuto detailu vyvstává druhá varianta, že malíř pracoval pouze na základě slovního popisu druhé osoby, která přišla do styku s oběma frontispisy, a která si nezapamatovala všechny detaily. Třetí variantou je, že přívěsek mohl být dodán s určitým cílem. Ať už je správná kterákoliv ze zmíněných možností, pro účel této práce je podstatné jedno - u krále Šalamouna byly cíleně zdůrazněny jeho léčivé schopnosti, což poukazuje na funkční využití prostoru k léčení více než samé vyobrazení Hippokrata. Nalezení vyobrazení krále Šalamouna na frontispisech farmaceutických spisů je tedy

prvním významným „vodítkem“ k určení funkce prostoru s kutnohorskou výzdobou. Dalším je jeho vyobrazení na nástěnné malbě v bývalé lékárně paulánského kláštera ve slovinském Olimje, kterou provedl roku 1780 malíř Anton Jožef Lerhinger [17]. V tomto případě je Šalamoun znázorněn jako sedící na křesle, které je umístěno před kolonádou. Závěs na pravé straně vytváří nad hlavou Šalamouna baldachýn. Za jeho zády se nachází průhled do krajiny se stromy. Je znázorněn jako král, který má na hlavě posazenou korunu a v pravé ruce drží vladařské žezlo. Důraz je zde vzhledem k funkčnímu využití prostoru jako lékárny kladen i na jeho učenost související s léčením. Šalamoun proto levou rukou přidržuje herbář, který si opírá o vystrčenou levou nohu. Na otevřené dvoustránce se objevuje vyobrazení libanonského cedru a yzopu. Odkaz na tyto rostliny se objevuje formou nápisu ve spodní partii iluzivní kartuše, v níž je Šalamoun umístěn: „DISPUTAVIT A CEDRO USQUE AD HYSOPUM 3. Reg. I, 4, 33“. Obě rostliny jsou zobrazeny zcela realisticky a správně. ²¹⁵

Král David se na žádném studovaném frontispisu farmaceuticky orientovaného spisu neobjevuje sám ani ve dvojici se Šalamounem, z čehož lze vyvodit, že na rozdíl od protilehlého vyobrazení Hippokrata a Herma Trismegista netvoří v rámci „farmaceutické ikonografie“ David a Šalamoun ustálenou dvojici. Důvod jejich spojení v kutnohorské výzdobě je nutné hledat zřejmě jinde, o čemž pojednává 11. kapitola.

Další „vodítko“ by mohlo poskytnout nalezení vizuální předlohy dalšího z námětů v kutnohorské výzdobě, jehož přesným ikonografickým určením si nebyl jistý ani M. Mádl,²¹⁶ a to sv. Františka Xaverského. Pro určení M. Mádra jako světce na asijské misii by hovořilo zasazení do krajinného výjevu. Prvkem, který by v určení námětu mohl pomoci, je uskupení světlých a tmavých skvrn pod

přístřeškem. Vzhledem k jejich umístění a skutečnosti, že u jiných námětů ve výzdobě je patrné jejich uzpůsobení tématice léčení, se mohlo původně jednat o sklánějící se postavu v tmavém oděvu nad postavou v rubáši, která by představovala nemocného. Sklánějící se postava mohla představovat Františka Xaverského. Děj by se tak odehrával ve dvou časových rovinách, jak je tomu v klementinském cyklu, jenž byl vytvořen Hermanem Schmidtem.²¹⁷ S odkazem na zasazení do otevřené krajiny by zde mohl být vyobrazen snad některý ze zázraků odehrávající se v Asii.²¹⁸ Pro ikonografii sv. Františka Xaverského hrály velkou roli obrazy, které vznikly při příležitosti jeho kanonizace roku 1622. Jednalo se celkem o osmnáct obrazů, které byly určeny k vyzdobení chrámu Il Gesù v Římě. Jejich autorem byl Valeriano Regnartio, který své obrazy zpracoval do rytin, jež byly k této příležitosti vydány tiskem pod názvem *Sancti Francisci Xaverii Indiarum Apostoli Societatis Iesu quedam miracula a Valeriano Regnartio delineata et sculpta. Ex picturis expositis in templo domus professae Romanae Societatis Iesu*. Obrazy se námětově věnovaly právě zázrakům připisovaných sv. Františku Xaverskému. Po srovnání jednotlivých rytin s výjevem v Kutné Hoře lze říci, že z nich čerpáno nebylo. Na výjev vyobrazující sv. Františka Xaverského jako léčícího nemocného může odkazovat četba z rozevřené knihy. Pronášení a čtení modliteb totiž patřilo mezi jeden ze způsobů, jakými mohla probíhat léčba.²¹⁹ Ve světle informací v 11. kapitole se pak tento způsob určení námětu jeví jako pravděpodobnější.

Závěrem této kapitoly by pro zdůraznění její hlavní myšlenky bylo vhodné vyzvednout to podstatné. V kutnohorské výzdobě fungovaly jako vizuální předloha frontispis farmaceutického spisu a herbář. U některých z námětů byla zdůrazňována léčivá funkce. Tato zjištění nasvědčují tomu, že kutnohorská výzdoba byla zcela zřejmě přizpůsobována

jednotnému ikonografickému programu, který měl odrážet funkční využití prostoru.

11. Kutnohorská výzdoba v kontextu dobových událostí

11.1 Odkazy na císaře

Přístup ke kutnohorské výzdobě z hlediska dobového pojetí nemoci a jeho vizuálního zpracování nepřináší objasnění úplně všech prvků užitých ve výzdobě. Konkrétně se jedná o motiv šesti císařských orlů provedených ve štuku a dvojici starozákonních králů Davida a Šalamouna. Tuto zatím neobjasněnou přítomnost dvojice v kutnohorské výzdobě by mohlo vysvětlovat v souvislosti s celkem šesti orly obecné chápání těchto starozákonních panovníků jako předobrazů těch žijících, k čemuž se hlásili i příslušníci Habsburků. Jedná se však o tradici sahající hlouběji do minulosti. Do Davida se stylizoval již římský císař Konstantin či Karel Veliký. Na této tradici stavěli dále francouzští, angličtí či němečtí panovníci.²²⁰ Do postavy Šalamouna se stylizoval i španělský král Filip II., což se projevilo i v jeho velkolepém stavebním projektu Escorial.²²¹

Stejný vzor viděl v králi Šalamounovi Ferdinand III., otec Leopolda I. Na rytině provedené roku 1633 Lukášem Vorstermanem podle předlohy Corneliuse Schuta je vyobrazen Ferdinand jako patron věd a umění. Trůn, na němž seděl, byl flankovaný lvy, kteří jsou standardním ikonografickým odkazem k trůnu krále Šalamouna. Vládce je zde tedy tímto způsobem přirovnáván k biblickému králi.²²² Identifikace Ferdinanda III. se Šalamounem se objevila také na triumfálním archu vztyčeném občany Řezna při slavnostním vjezdu císaře do města v prosinci 1652. Císař zde byl opět znázorněn jako sedící na trůnu flankovaném lvy. Spojení se Šalamounem v tomto zobrazení potvrzoval i nápis umístěný na oblouku. Roku 1653 byl vzhled tohoto triumfálního oblouku šířen tiskem. Z tohoto příkladu lze soudit, že kolem roku

1650 byla Ferdinandova „image“ jako Šalamouna dostatečně známá na to, aby byla imitována i v uměleckých dílech netýkajících se dvora. Jako na Davida bývalo na císaře Ferdinanda III. upozorňováno především v hudbě a jezuitském dramatu. V Sanceho *Motetti a una, due, tre e quattro voci*, které byly vytištěny roku 1638, byl Ferdinand III. situován do pozice Davida i krále Šalamouna.²²³ V českém prostředí lze uvažovat o propojení Davida a Ferdinanda III. na základě popisu průvodu ke staroboleslavskému paladiu v neděli 12. září 1638. Jedna část průvodu byla naplánována tak, že při cestě po mostě se na Labi objevily lodě, na nichž pražské studenstvo sehrálo alegorický obraz Neptuna a jiných antických božstev. V Hluchově pak tento průvod očekávaly skupiny poutníků z různých měst včetně Kutné Hory. V jejich čele kráčel rouchem oděný mladík, který zpíval. Představovat měl biblického krále Davida. Na základě toho, že průvodu se účastnil sám císař Ferdinand III. se svým dvorem, se lze domnívat, že tímto způsobem mohlo být odkazováno právě na něj.²²⁴

Propojení s králem Šalamounem bylo transformováno i na Ferdinanda IV. Na tisku publikovaném krátce po jeho korunovaci na římského krále je vyobrazen jako sedící na trůnu flankovaném lvy.²²⁵ Dvojice Davida a Šalamouna se v případě Habsburků stala ustálenou dvojicí, která se užívala i k vyjádření vztahu otce a syna jako jeho následovníka. Dělo se tak již za života stávajícího panovníka, jak tomu bylo už na triumfálním oblouku císaře Maxmiliána. Jednou z největších manifestací zaměřených na dědice byla příležitost zvolení arcivévodý Josefa jako krále Římanů během života Leopolda I.²²⁶

Se způsoby jeho reprezentace nás podrobně seznamuje M. Goloubeva, která se jimi jako první badatelka zabývala systematicky. Výraznou složku Leopoldovy ikonografie podle výsledků jejího výzkumu tvořil dojem harmonie

připodobňované k hudební harmonii. Na základě starší tradice došlo k založení mýtu o panovníkovi-hudebníkovi,²²⁷ což automaticky odkazuje ke králi Davidovi. K Leopoldovi jako králi Šalamounovi bylo odkazováno v knize emblémů Matthiase Ferdinanda Haberreinera či na frontispisu disertační práce Wolfganga Weicharda von Rain obhájené na vídeňské univerzitě roku 1692.²²⁸ S Davidem byl Leopold ztotožňován i na morovém sloupu na Am Graben ve Vídni, čemuž bude vzhledem ke své důležitosti věnován následující text.²²⁹ Naposledy bylo na Leopolda I. v souvislosti s Davidem a Šalamounem odkazováno při příležitosti jeho smrti. Castra doloris byla postavena ve všech významných městech habsburské monarchie včetně Prahy, kde se nacházela v chrámu sv. Víta a v jezuitských kostelech sv. Salvátora v Klementinu a sv. Ignáce.²³⁰ Nejvíce jich však bylo zbudováno pochopitelně ve Vídni. V castru doloris tamní jezuitské koleje bylo vloženo poselství o kontinuitě vlády. Jeho součástí bylo několik alegorických postav a nápis: „*Leopold žije dále v Josefovi*“. Skutečnost, že motiv „předávání žezla“ vycházel ze starší tradice, dokládá dochované kázání dvorního kazatele P. Widmana: „*Nemáš důvod truchlit, Rakousko, neboť kdo je smutný, když jitřenka ohlašuje slunce? Když umírá David, zanechává svého syna Šalamouna a ve vidění umírajícího slibuje Bůh chránit město, které obdržel. Pravý David nám nechává Šalamouna, Filip Alexandra, jitřenka slunce, Leopold Josefa. Leopold nezapadl, neboť jeho dům opět vychází v Josefovi...*“²³¹

Důležitou roli v šíření panovnické reprezentace hrály náboženské řády, zejména jezuité, kteří císaři vyjadřovali tímto způsobem loajalitu. Výše již byl uveden příklad jezuitských dramát. Jezuité psali na císaře Leopolda I. i řadu chvalozpěvů. V Innsbrucku jich bylo publikováno okolo deseti a v Praze dokonce třináct. K císařově reprezentaci příležitostně přispívali i menší koleje po celé habsburské

monarchii.²³² Na propagaci císaře v očích veřejnosti se podíleli také jezuité v Kutné Hoře. Dělo se tak v podobě pamětního nápisu na provizorní západní uzavírací zdi chrámu sv. Barbory, který připomínal jeho výstavbu, předání řádu Ferdinandem II. a jeho obnovu za Leopolda I. Stejný obsah měl nápis pod císařským znakem nad severním chrámovým vchodem. Vděčnost řádu dokazovala i nástěnná malba z druhé poloviny 17. století s výjevem Madony přijímající rodinu panovníka pod svůj plášť.²³³ Na základě uvedeného lze předpokládat, že jezuité tento způsob odkazu na císaře, případně císaře a jeho následovníka, znali velmi dobře a mohli jej tedy aplikovat i v kutnohorské výzdobě, kde by se nabízelo spojení s postavou zakladatele Ferdinanda II. nebo s postavou Leopolda I., který vládl v době předpokládaného vzniku po roce 1675 i kolem 1689.

Na tomto místě je vhodné pro přehlednost textu shrnout dosavadní zjištění. Kutnohorská výzdoba jednoznačně ukazuje k dobovému způsobu chápání nemoci, ať už si připomeneme krále Šalamouna a zdůraznění jeho léčebných schopností či vizuální inspirační zdroje v případě Hippokrata, Herma Trismegista i zmíněného Šalamouna. Jaký by byl ale důvod, aby právě v takovémto typu prostoru bylo odkazováno na císařský majestát? Jaký společný jmenovatel by vedl ke spojení základního tématu kutnohorské výzdoby léčení nemoci a císaře, případně i se svým následovníkem a jeho prostřednictvím možná i celé habsburské říše?

11.2 Společný jmenovatel - morová epidemie 1679-1681

Důvodů pro pojmenování této kapitoly právě takto je několik. Prvním z nich je neoddiskutovatelná skutečnost týkající se způsobu uspořádání výzdoby. Ze všech figurálních námětů je věnováno nejvíce prostoru sv. Kosmovi a Damiánovi a výjevu se sv. Františkem Xaverským, které se zároveň nacházejí ze všech figurálních námětů nejbližší k centru klenby se čtyřmi evangelisty. To poukazuje na to, že jejich role byla významnější než role ostatních postav ve výzdobě. Důvod pro vyobrazení sv. Kosmy a Damiána tedy nemohl spočívat pouze v jejich schopnosti léčení, kterou měly i všechny ostatní postavy. Výjimečnou pozici jim však mohl zajistit jejich statut zemských spolupatronů, kterému se těšili od roku 1654.²³⁴ Sv. Františkovi Xaverskému výjimečnou pozici rovnající se pouze svatým bratrům zcela určitě nezajistila pozice jezuity, protože ve výzdobě není z prvních jezuitů sám. Jejich společným prvkem je i spojení s řadou nemocí. Co jej tedy odlišuje od sv. Ignáce z Loyoly, Františka Borgiáše, Stanislava Kostky a Aloise Gonzagy? Snad by se našla řada takových věcí. Na tuto otázku je však nutno odpovědět v kontextu všeho, co je napsáno výše. V souvislosti s odkazy na císařství by sv. Františkovi Xaverskému mohlo zajistit jeho pozici ve výzdobě pouze jediné, a to mor, proti němuž poskytoval ochranu. První morovou epidemií, při které u nás pomáhal,²³⁵ byla zřejmě epidemie z roku 1680. V souvislosti s tímto výkladem by se pak ve vztahu s morem mohl chápat i král David, i přesto, že v jeho způsobu ztvárnění na mor nic neodkazuje. Propojení krále Davida s morem bylo v této době běžně známé, jak dokládá jedna z reliéfních scén podle návrhu Ludovica Burnaciniho „*Pestis Tempore Davidis*“ na morovém sloupu na Am Graben ve Vídni. Zmínka o Davidovi na tomto sloupu má podle Ch. Boeckl v souvislosti s klečící

postavou Leopolda I., kterou dodal P. Strudel, ještě jiný rozměr. Její názor je ten, že klečící císař je zde, v podobě panovníka modlícího se za skončení epidemie, přirovnáván ke starozákonnímu králi Davidovi.²³⁶

S morem by pak souviselo i vyobrazení kamzíků. Ti byli pro tehdejší lékařství cenní díky svým bezoárovým kamenům, jež se využívaly nejen jako protijed, ale i jako ochrana před morem. Bezoárové kameny mohly být různé velikosti. Ty, které byly svým rozměrem vhodné, plnily svou funkci tak, že je jejich vlastníci nosili v podobě přívěsků. Ty větší se stávaly součástí různých dekorativních celků. V takovém případě se bezoárové kameny zpracovávaly zlatnickými technikami. Kombinovány byly se zlatem, stříbrem i vzácnými kameny.²³⁷ Bývaly i oblíbeným sběratelským artiklem, jak dokládá jejich četný výskyt ve vídeňské kunstkomoře.

Morem byla Evropa stíhaná v průběhu historie několikrát. Ve 2. polovině 17. století začaly být epidemie vzácnější, a zřejmě proto k nim obyvatelé projevovali silnější vnímavost. Jednalo se o epidemie kolem roku 1680 a 1713, které se výrazně projevily i v uměleckých dílech. Právě reakce uměleckými díly na morové epidemie může být dalším argumentem pro propojení kutnohorské výzdoby s morem. Příkladů takovýchto reakcí z 2. poloviny 17. století je celá řada. Jeden z nich, morový sloup na Am Graben, byl již uveden. Dalším mohou být nástěnné malby na městských branách v Neapoli realizované při příležitosti moru z roku 1656²³⁸ nebo výzdoba domu U Zlaté studny v Karlově ulici v Praze z roku 1701, která reagovala na epidemii z let 1679-1681. Objevují se v ní sv. František Xaverský, Karel Boromejský, Rozálie, Václav, Jan Nepomucký, Roch a Šebastián, kteří jsou uspořádání kolem ústředního výjevu s Pannou Marií.²³⁹ Třetím důvodem pro spojení kutnohorské výzdoby s morem je odpověď na otázku, proč by mělo být na morovou epidemii, která habsburskou říši

postihla, odkazováno právě v kutnohorské jezuitské koleji? Jedním z vysvětlení, by mohlo být nedávné dokončení severního křídla a vyjádření tak vděku císaři. K tomu by však nebylo nutné zdůrazňovat motiv léčení. Mnohem přesvědčivější by se jevílo nalezení konkrétní události, která by spojovala základní pojmy kutnohorské výzdoby: léčení - mor - císařský majestát. Takovou událostí mohla být císařova přítomnost v Kutné Hoře. Po roce 1678, kdy se jezuité mohli nastěhovat do severního křídla koleje, k ní mohlo v souvislosti s morem dojít pouze během císařova pobytu v českých zemích, kam uprchl roku 1679 z Vídně kvůli propuknutí morové epidemie.

11.3 „Útěk“ Leopolda I. z Vídně před morem a role vizuálních objektů v něm

Rok 1679 nebyl pro císaře Leopolda I., jeho dvůr a obyvatele Vídně rokem lehkým. Město totiž začala ohrožovat epidemie moru, jež se šířila do středu Evropy z Uher, kde propukla roku 1678. Mor se odtud šířil do „*Kašova, Šoproně, Prešpurku, Cipských měst a odtud do Rakous a konečně do Vídně,*“ kde byl první případ nákazy zaznamenán 15. dubna 1679. Naplno vypukla v červenci 1679.²⁴⁰ Když došlo k obecnému přesvědčení, že lidské prostředky k potlačení moru jsou marné, slíbil císař Leopold I. zhotovit sochu svaté Trojice. Z praktických důvodů byla nejdříve provedena v dřevěné verzi. Jednalo se o kulatý sloup na širším podstavci, který byl zdobený devíti anděly. Na sloupu se nacházel i Bůh Otec držící v roztažených rukou kříž se Spasitelem, pod nímž byl připevněn Duch Svatý. Součástí byl nápis: „*Svatý Bože, smiluj se nad námi a jako jsi milostivě ušetřil kajícího města Ninive, ušetř i Vídně! Svatá Trojice, jediný Bože, vyslyš milostivé sliby Rakous a města Vídně za odvrácení moru, jímž nás trestáš.*“ V odehnání morové epidemie ve Vídni pomáhala i socha Panny Marie u jezuitů, kterou nechal postavit císař Leopold roku 1667. Zřejmě z obdobného důvodu, z jakého učinil slib pro zhotovení sochy Nejsvětější Trojice, položil před svým odjezdem základní kámen ke kapli sv. Leopolda.²⁴¹ Z Vídně do Prahy vyjel císař 23. srpna.²⁴² O tři dny dříve, 20. srpna 1679 došel královskému místodržícímu na Hradčanech rozkaz, aby dal připravit vše, co je třeba k císařovu uvítání.²⁴³ Nejdříve se z Vídně císař Leopold vydal do poutního místa Mariazell kvůli vykonání pobožnosti před obrazem.²⁴⁴ Cesta do Prahy pak vedla přes Znojmo, Jihlavu, Jindřichův Hradec, Německý Brod, Kutnou Horu, Kolín, Poděbrady a Brandýs nad Labem. Do Prahy přijel císař 23. září. Cesta mu tedy trvala celý měsíc.²⁴⁵

Během návštěvy v Praze si Leopold I. počínal v souladu s barokní religiozitou. Na svátek neposkvrněného početí Panny Marie byl přítomen kázání v jezuitském kostele sv. Salvátora,²⁴⁶ kde jako léčivý obraz fungoval obraz sv. Ignáce, který věnoval v 16. století kardinál Spinelli.²⁴⁷ Císař se zúčastnil i procesí k soše Panny Marie na Staroměstském náměstí.²⁴⁸ Jak probíhala jeho přítomnost v Kutné Hoře, nevíme.

O odjezdu císaře z Prahy se jednalo již v dubnu. V prvních květnových dnech se odebral do Brandýsa nad Labem.²⁴⁹ Odtud pokračoval do Poděbrad a Chrudimi, kde vyhledal kvůli modlitbě obraz „nebeského lékaře“ - tzv. Chrudimského Krista - ²⁵⁰ do Pardubic, Hradce Králové. Dále pak putoval přes Budějovice, Krumlov a Jindřichův Hradec až do Lince.²⁵¹

Jak lze z uvedeného vyvodit, velkou roli během morové epidemie hrála umělecká díla, jimž byla v rámci léčení přisuzována aktivní role. Takovou roli však na sebe nepřebírala jen během morových epidemií, čemuž se věnuje následující kapitola, která si klade za cíl seznámení s rolí uměleckých děl v boji s nemocemi, a nikoliv syntetické pojednání rozsáhlé problematiky.

12. Role vizuálních objektů v boji s nemocemi

V rámci léčby mohly mít vizuální objekty, i ty, které nazýváme uměleckými díly, hned několik rolí. Jednou z nejzávažnějších byla jejich „schopnost“ vyléčit konkrétní onemocnění. K častým lékařským praktikám patřilo na základě kontaktní medicíny dotýkání a líbání milostné sochy i jejich šatů či dotýkání se sochou nemocných částí těla. Takovou roli hrály i různé drobné obrázky, které se přikládaly na tělo, případně se i požívaly.²⁵² Schopnost léčit mohly mít i nástěnné malby, které zřejmě nemusely vzhledem ke svému umístění v rámci prostoru léčit pouze prostřednictvím doteku, ale pouhou svou přítomností. Takovéto funkční malby se nacházely v ošetrovně Tovaryšstva Ježíšova v jejich římském noviciátu, které byl věnován prostor v podkapitole 8. 1. Richeôme ve svém popisu zmiňuje, že těmto freskám byla přisuzována léčivá funkce. Důvodem jejich fungování právě tímto způsobem mohla být skutečnost, že byly vybrány „naším doktorem“, o němž se Richeôme zmiňuje na více místech. Podle G. A. Baileyho je proto možné, že právě tento neznámý doktor mohl být zodpovědný za napsání programu, alespoň za ilustrace jako z „lékařského časopisu“.²⁵³ Tento poznatek je pro tuto práci významným zjištěním, které dojde svému zhodnocení v následující kapitole.

Pokud zůstaneme ještě v Itálii, reprezentativní příklad léčení prostřednictvím uměleckých děl představuje situace v Neapoli během moru z roku 1656. Součástí devocí, které měly zajistit zdraví města, bylo namalování fresek nad sedm městských bran s tematikou Panny Marie Immaculaty se sv. Januáriem, Františkem Xaverským a Rozálií. Protože se k jejich realizaci z praktických důvodů nemohlo přistoupit hned, byl objednáno tisk se stejným námětem, který měl být obyvatelům Neapole zdarma distribuován. Práce

na něm byla svěřena francouzskému rytci pracujícímu v Neapoli Nicolasovi Perreyovi, který byl za zakázku zaplacen v září 1665.²⁵⁴ Rytina byla rozdělena na dvě části, nebeskou a pozemskou. V té nebeské hlavní místo zaujímal Panna Maria s Ježíškem stojící na srpku měsíce, kolem jejíž hlavy bylo umístěno dvanáct hvězd a celá její postava byla obklopena září. U jejích nohou byli vyobrazeni již jmenovaní světci, kteří se přimlouvali za obyvatele Neapole umístěné na zemi. V listopadu téhož roku došlo k objednání fresek u Mattia Pretiho. Dokončeny byly mezi lety 1657-1659. K jejich narušení došlo již roku 1688 v souvislosti se zemětřesením, které následovalo jejich úplné zničení. Jejich kompozice tak známe jen díky dvěma olejovým skicám. V centru obou je jako na tisku Panna Maria Immaculata flankovaná sv. Januáriem, Františkem Xaverským a Rozálií, kteří jsou součástí nebeské sféry. Na jejím rozmezí s pozemskou sférou se pohybuje anděl s hořícím mečem. Největší drama se odehrává na zemi, na níž leží bezvládná těla. Jsou zde i ti, kteří je odklízají, což jistě odpovídá reálné zkušenosti. Funkcí fresek na branách byla ochrana města.²⁵⁵ Při neapolském moru nehrály roli pouze tyto fresky, ale i obraz sv. Františka Xaverského od Giovanniho Bernardina Azzoliho umístěný v jeho kapli v Gesu Nuovo a řada drobných obrázků tohoto světce, které se přikládaly přímo na boláky.²⁵⁶

V Praze během morové epidemie v roce 1680 obdobná úloha léčby moru připadla obrazu Panny Marie Svatoštěpánské a Panny Marie Piekarské, který přivezl Polák P. Jan Malobický a umístil jej na oltář v kostele sv. Salvátora. Řadě lidí měl obraz pomoci k uzdravení, a proto se s ním vedlo procesí po chrámech. Mše v katedrále sv. Víta před obrazem se účastnil i císař Leopold I.²⁵⁷ Vzhledem k úspěšnosti obrazu byly pořizovány jeho kopie. V Praze jich bylo provedeno hned několik. Jedna z nich byla

pořízena pro kolej sv. Ignáce na Novém Městě pražském. Dodnes ji lze spatřit na jednom z postranních oltářů.²⁵⁸ Stejnou úlohu plnil obraz Panny Marie Piekarské ve dnech 17. a 18. března v Hradci Králové při odjezdu Leopolda I. ze země.²⁵⁹ Léčivý obraz, jehož prostřednictvím došlo k několika zázračným vyléčením, se nacházel i v jezuitském kostele v Brně.²⁶⁰

Umělecká díla však nemusela v souvislosti s nemocí jenom léčit. Mohla také fungovat jako poděkování za odvrácení nemoci. Takovým příkladem může být obraz v kostele Nanebevzetí Panny Marie v Chrudimi, který sem byl z tohoto účelu věnován 23. února 1681,²⁶¹ nebo výzdoba kostela sv. Františka v Liběšicích. Roku 1687 byl vyzdoben plastickým dílem, které roku 1688 doplnilo sedm soch sv. andělů a obrazy malované na mědi. Znázorňovaly sv. Ignáce, sv. Františka Borgiáše, Aloise Gonzagu a sv. Stanislava Kostku. Na hlavním oltáři byl obraz znázorňující sv. Františka Xaverského mezi nakaženými morem, jak brání poutní holí úderům plamenného meče anděla.²⁶² Co nám však tyto příklady říkají o kutnohorské výzdobě a o prostoru, ve kterém se nachází? O tom pojednává další kapitola.

13. Funkce a smysl kutnohorské výzdoby

V souvislosti s informacemi uvedenými v kapitolách 7-10 lze kutnohorskou výzdobu zcela jednoznačně chápat jako vizuální zpracování dobového přístupu k nemoci v celé jeho komplexnosti. Obsahuje totiž odkazy jak na duchovní a světské pojetí nemoci, tak i reflexi role rostlin a zvířat v dobovém léčení. Možnost výkladu kutnohorské výzdoby tímto směrem umožňuje i nalezení grafických předloh, které se staly inspirací pro horní partii západní části klenby s Hippokratem a Hermem, i pro způsob charakterizace krále Šalamouna na východní straně klenby.

Nejbližší paralelu k tomuto konceptu představuje v médiu nástěnné malby dnes již neexistující výzdoba v pokojích ošetřovny noviciátu Tovaryšstva Ježíšova v Římě, která obsahovala odkazy na duchovní i světské chápání nemoci. Ty lze ale objevit i jinde, jak demonstrovala 8. kapitola. Tím rozhodujícím prvkem, který propojuje výzdobu ošetřovny římského noviciátu s kutnohorskou výzdobou, jsou ilustrace jako „z lékařského časopisu“ a vyobrazení léčivých vod a léků.²⁶³ V Kutné Hoře do první kategorie patří rozvržení horní části západní strany klenby a vyobrazení Šalamouna, které vycházely z rytin na frontispisech spisů potřebných pro lékárny. V souvislosti s nástěnnými malbami v ošetřovně noviciátu lze vyvodit, že koncept kutnohorské výzdoby navazoval na starší tradici, kterou máme v jezuitském prostředí doloženou již v pozdních 90. letech 16. století. Úplnou novinkou nebyla ani přítomnost léčivých rostlin cedru a yzopu ve výzdobě, jejichž zobrazení vzniklo na základě předlohy v herbáři. Obdobným způsobem postupoval malíř, který vytvořil výzdobu jezuitské lékárny v italském Novellara.²⁶⁴

V souvislosti s dobovou praxí lze pak vyvodit další dílčí závěr, a to ten, že kutnohorská výzdoba nemusela být

pouze pasivní výzdobou prostoru, ale mohla mít v souvislosti se svou koncepcí roli léčivou. Možnost takového výkladu dokládají příklady v předcházející kapitole. Významná je zejména léčivá schopnost výzdoby v pokojích ošetrovny noviciátu jezuitů v Římě vytvořené doktorem, která i na základě této skutečnosti měla léčit. Na podobnou úlohu kutnohorské výzdoby by mohlo poukazovat především nalezení grafických předloh z farmaceutických spisů, jež mohl dát k dispozici jedině lékárník, který s nimi byl obeznámen. Takový výklad kutnohorské výzdoby by zároveň vysvětloval, proč nevalila nízká kvalita nástěnných maleb. Jejím důvodem však mohla být také prostá absence dostatečně kvalitního malíře v době, kdy se objevil požadavek na výzdobu.

Na tuto potřebu odkazuje nejen ikonografický koncept výzdoby, ale i její prostorové uspořádání. Ideové centrum výzdoby je situováno do samého jejího vrcholu a ohraničené je štukovým obdélníkem s okosenými rohy. K němu mají nejbližší obě nápisové kartuše a z figurálních výjevů pak sv. Kosma s Damiánem a František Xaverský, kterým byl zároveň věnován největší prostor, což poukazuje na jejich výjimečnější pozici v porovnání s ostatními náměty. Významově za nimi se nacházejí starozákonní králové, kteří jsou dáni na úroveň Hippokrata, Herma Trismegista a císařských orlů. Zcela nejnižší jsou umístěni první jezuité, festony odkazující na roční období, kamzíci, jezuitská devíza a čtyři prázdné kartuše, jimž byla přisouzena důležitost nejmenší. V souvislosti s touto výraznou hierarchizací výzdoby a ikonografickým konceptem navrhuji chápat kutnohorskou výzdobu jako znázornění systému, který má vést k vyléčení, nebo jako systému vedoucího k harmonii. S odkazem na kapitolu 11 je možné, že výzdoba mohla léčit během morové epidemie z let 1679–1681. Pro tento výklad není závažující ani možné odkazování na císaře

nebo císaře spolu s jeho následovníkem prostřednictvím Davida a Šalamouna. K šíření normy vedoucí k čistotě ducha i těla totiž nepřispívala pouze křesťanská církev, ale i sám císař.²⁶⁵ Je možné, že v zařazení tolika odkazů na císařství mohl hrát svou roli i pobyt Leopolda I. s dvorem v Praze, který probíhal na pozadí morové epidemie.

Již čistě hypoteticky by kutnohorská výzdoba mohla přímo souviset s císařovou návštěvou v Kutné Hoře v září 1679. Její určení pro císaře by do určité míry objasňovalo i volbu ikonografie. Pro rozeznání Hippokrata a Herma Trismegista bylo totiž nutné mít znalost jejich zobrazování ve farmaceutických spisech. Takovou znalostí zcela jistě disponovali lékárníci a osoby, které měly o danou problematiku bližší zájem. Mezi takové osoby se řadil právě císař Leopold I., přítel věd a umění, kterého zajímaly přírodní vědy i možnosti léčby,²⁶⁶ což se projevovalo například tím, že na jeho příkaz na vídeňském dvoře proběhla řada úspěšných pokusů s hadími kameny na psech.²⁶⁷ Císař by tedy byl schopen koncept výzdoby správně pochopit.

Ohledně funkčního využití prostoru s kutnohorskou výzdobou zastávám názor, že na základě dosavadních zjištění nelze s jistotou říci, že původně sloužil jako lékárna v tom smyslu, jak lékárnu chápeme dnes, tedy vlastně jako lékárenskou oficínu. Funkci prostoru s kutnohorskou výzdobou jako „obyčejné lékárny“ odporuje několik prvků. Prvním z nich je uplatnění dvojice Davida a Šalamouna, která se neobjevuje v žádné jiné známé lékárně s výzdobou ze 17. a 18. století ani v odborných lékařských a farmaceutických spisech tohoto období. Druhým netypickým prvkem je silně hierarchizované rozmístění výzdoby, které se v jiných lékárnách takto výrazně neprojevuje. Další zvláštností je inspirace frontispisy farmaceutické literatury, která mi jinde známá není, a také odkazy na mor v podobě vyobrazení kamzíků a akcentování protimorového

patrona sv. Františka Xaverského a zemských spolupatronů sv. Kosmy a Damiána. Pro ujasnění původního způsobu užívání prostoru s kutnohorskou výzdobou bude ještě potřeba podrobnější studium, které zmapuje výzdobné principy ve všech lékárnách s výzdobou ze 17. a 18. století, tedy i těch, které doposud známé nejsou. V souvislosti s poznatky v kapitole 12 o roli vizuálních děl v procesu léčení lze ale s jistotou prostor s kutnohorskou výzdobou považovat za „lékárnu“ v přeneseném smyslu, tedy jako prostor, který měl léčit.

14. Závěr

Přestože kutnohorská výzdoba jako celek nepatří mezi umělecká díla nejvyšší kvality, z hlediska svého ikonografického konceptu patří na našem území mezi díla ojedinělá. V první rovině vizuálně znázorňuje komplexní charakter dobového pojetí nemoci, což se podařilo rozkrýt jak na základě tradičních umělecko-historických metod - hledání vizuálních inspiračních zdrojů - tak díky poznatkům z historie farmacie. Bez použití těchto dvou postupů by zřejmě nebylo vůbec možné navrhnout, jak lze kutnohorskou výzdobu chápat. Historik farmacie by zřejmě nehledal vizuální předlohy a paralely a historik umění by se možná nezačal zabývat kvůli pochopení kutnohorské výzdoby dobovým léčením nemoci. Spojení těchto postupů však umožňuje objevit a rozvést další možný rozměr celkové koncepce kutnohorské výzdoby, konkrétně odkazy na císařský majestát a morovou epidemii. Společného jmenovatele pro tyto odkazy a koncepci výzdoby jako systému, který má léčit, lze pak nalézt prostřednictvím dalšího oboru, který je pro dějiny umění velmi přínosný. Ten představuje kulturní či sociální antropologie, díky níž lze umělecké dílo začít opět chápat v souvislosti dobových sociálních nebo náboženských praktik, které se k němu původně v době jeho koncipování vztahovaly. Takto interdisciplinárně koncipovaný výzkum pak umožňuje vyjádřit se k tak závažným problémům, jako je datace kutnohorské výzdoby a okolnosti, které se do její koncepce mohly promítat.

Snad by se dala na základě tohoto přístupu řada uměleckých děl pochopit zcela novým způsobem, který by mohl upřesnit nebo opravit dosavadní zjištění. K tomuto závěru vede například chybné určení Herma Trismegista jako Herma, posla Bohů v měšťanské lékárně U Zlaté koruny v Uherském Hradišti,²⁶⁸ které je bez znalosti dobového pojetí farmacie

a medicíny a jejího vizuálního ztvárnění na frontispisech farmaceutických spisů zcela pochopitelné. S jejich znalostí je však určení Herma jako Herma Trismegista evidentní, stejně tak jako smysl a význam kutnohorské výzdoby.

15. Poznámky

1. Výjimku představuje lékárna U Zlaté koruny v Uherském Hradišti.
2. Jindřich Záhorka (ed.), *Jezuitská kolej v Kutné Hoře*, Praha 2011.
3. Jindřich Záhorka, *Jezuitská kolej v Kutné Hoře*, in: *ibidem*, s. 9-23, cit. s. 12.
4. *Ibidem*, s. 18.
5. Blanka Altová - Helena Štroblová, *Kutná Hora*, Praha 2000, s. 423. - Martin Mádl, *Nástěnné malby v kutnohorské jezuitské koleji*, in: Záhorka (pozn. 2), s. 25-43, cit. s. 29.
6. Karel Černý - Jiří M. Havlík, *Jezuité a mor*, Praha 2008, s. 37.
7. Gauvin Alexander Bailey, *Between Renaissance and Baroque. Jesuit Art in Rome. 1565-1610*, Toronto 2003. - Christinne M. Boeckl, *Images of plague and pestilence: iconography and iconology*, Kirksville 2000.
8. Lékárna milosrdných bratří v Brně, Kuksu, Letovicích a měšťanská lékárna U Zlaté koruny v Uherském Hradišti.
9. Bailey, *Between Renaissance* (pozn. 7), s. 75-106. - Ann Sutherland Harris, Andrea Sacchi and Emilio Savonanzi at the Collegio Romano, *The Burlington Magazine*, sv. 110, č. 782, May 1968, s. 249-257.
10. Ondřej Jakubec - Marek Perůtka (edd.), *Olomoucké baroko: výtvarná kultura let 1620-1780* (kat. výst.), Muzeum umění Olomouc 2010.
11. Jan Royt - Vít Vlnas, *Nástěnná malba s námětem Obrácení sv. Ignáce na hradě Loyola v chrámu sv. Barbory v Kutné Hoře*, in: Jiří K. Kroupa - Vojtěch Vaněk (edd.), *Kutná Hora v době baroka*, Praha 2005,

- s. 144-150. - Vojtěch Vaněk, Barokní Kutná Hora na originální kresbě Friedricha Bernharda Wenera, in: ibidem, s. 205-209. - Pavel Vlček, Jezuitská kolej v Kutné Hoře, in: ibidem, s. 214-220. - Pavel Zahradník - Pavel Vlček, Kostel sv. Jana Nepomuckého v Kutné Hoře, in: ibidem, s. 221-226.
12. Helena Štroblová, Barokní Kutná Hora-krizové peripetie stříbrného města, in: ibidem, s. 197-204.
  13. Emanuel Poche, *Umělecké památky Čech*, sv. 2, K-O, Praha 1978, s. 195.
  14. Altová - Štroblová (pozn. 5), s. 423.
  15. Zjistit, jestli toto převzal Vlček od Štroblové a Altové, je komplikované. Publikace, ve které jsou názory P. Vlčka zveřejněny, vyšla sice až roku 2004, ale texty v ní obsažené byly přednesené již roku 1993 na konferenci Kutná Hora v době baroka, již se účastnily obě autorky. - Blanka Altová, Úvodem, in: ibidem, s. 9-11.
  16. Antonín Podlaha, Dějiny kollejí jezuitských v Čechách a na Moravě od roku 1654 až do jejich zrušení, in: *Sborník Historického kroužku: čtvrtletní časopis historický*, roč. 13, č. 1-2, Praha 1912, s. 58.
  17. Vlček, Jezuitská kolej (pozn. 11), s. 214-220.
  18. Záhorka, Jezuitská kolej (pozn. 3), s. 9-23.
  19. Altová - Štroblová (pozn. 5), s. 423. - Vlček, Jezuitská kolej (pozn. 11), s. 219.
  20. Záhorka, Jezuitská kolej (pozn. 3), s. 12
  21. Mádl, Nástěnné malby (pozn. 5), s. 25-44.
  22. Na území bývalých českých zemích to je nástropní výzdoba lékárny milosrdných bratří v Kuksu, Letovicích a v Brně a měšťanské lékárny U Zlaté koruny v Uherském Hradišti. Nástropní výzdoba se měla nacházet i v klášteře Hradisko u Olomouce. Na

území dnešního Polska se objevuje výzdoba lékárny v bývalé jezuitské univerzitě ve Vratislavi, v Rakousku v lékárně milosrdných bratří a alžbětinek ve Vídni a v klášteře Sankt-Florian, a v Maďarsku v lékárně bývalé jezuitské koleje v Györu. V Itálii se nachází výzdoba v jezuitské lékárně v Novellara a římském Collegio Romano. V úvahu je v práci brána i výzdoba ošetřovny tamního jezuitského noviciátu. Bohatá nástropní výzdoba se dochovala v lékárně kláštera v Olimje ve Slovinsku.

23. Ladislav Kesner, *Vizuální teorie: současné angloamerické myšlení o výtvarných dílech*, Jinočany 2005, s. 12. - David Freedberg, *The Power of Images: Studies in the History and Theory of Response*, Chicago 1991.
24. Milena Bartlová, Úvod, in: Milena Bartlová (ed.), *Dějiny umění v české společnosti: otázky, problémy, výzvy: příspěvky přednesené na prvním sjezdu českých historiků umění*, Praha 2004, s. 131-133.
25. Záhorka, Jezuitská kolej (pozn. 3), s. 18-19. - Altová - Štroblová (pozn. 5), s. 423.
26. Václav Rusek - Vladimír Smečka, *České lékárny*, Praha 2000, s. 27.
27. Ibidem, s. 23.
28. Ibidem, s. 34.
29. Ibidem, s. 37-41.
30. Ibidem, s. 30.
31. Ibidem, s. 30, 41.
32. Ibidem, s. 37-53.
33. Karel Černý, Klementinské pilulky: apatyky jezuitských kolejí a jejich spor s pražskými lékárníky, *Dějiny a současnost: historicko-vlastivědná revue Československé společnosti pro*

šíření politických a vědeckých znalostí a ministerstva školství a kultury Praha, roč. 26, 2004, s. 12-14.

34. Jaroslav Hladík, *Jihočeský sborník příspěvků k dějinám farmacie*, České Budějovice 1980, s. 119.
35. V základní publikaci k historii českých lékáren je uvedeno, že lékárnou měli ve Vopařanech a že celkově vzniklo devatenáct lékáren. - Rusek - Smečka (pozn. 25), s. 54. - V obou případech se jedná o chybu. Ve svém textu uvádím proto správný název Opařany a počet dvaceti lékáren.
36. Hladík (pozn. 34), s. 78.
37. Černý, Klementinské pilulky (pozn. 33), s. 14.
38. Hladík (pozn. 34), s. 78.
39. Jaromír Čižmář - Přemysl Kos, *Sborník příspěvků k dějinám farmacie Jihomoravského kraje*, Brno 1981, s. 9.
40. Černý, Klementinské pilulky (pozn. 33), s. 14.
41. Hladík (pozn. 34), s. 119.
42. Rusek - Smečka (pozn. 26), s. 54.
43. Ibidem, s. 20.
44. Černý, Klementinské pilulky (pozn. 33), s. 12-14.
45. Černý - Havlík (pozn. 6), s. 44.
46. Bohumil Hanuš, *Dějiny a působení jezuitského řádu kutnohorského*, Kutná Hora 2012, s. 71.
47. Tomáš Václav Bílek, *Statky a jmění kollejí jezuitských, klášterů, kostelů, bratrstev a jiných ústavů v království Českém od císaře Josefa II. zrušených*, Praha 1893, s. 72-77. - Podlaha (pozn. 16), s. 57-75. - Altová - Štroblová (pozn. 5), s. 421-423. - Vlček, Jezuitská kolej (pozn. 11), s. 214-220. - Jan Josef Řehák, *Místopis a dějiny královského horního města Hory Kutné*, Hora Kutná 1879, s. 73-74.

48. Altová - Štroblová (pozn. 5), s. 421. - Vlček, Jezuitská kolej (pozn. 11), s. 214.
49. Poche (pozn. 13), s. 195. - Řehák (pozn. 47), s. 73.
50. Vlček, Jezuitská kolej (pozn. 11), s. 216-217. - Altová - Štroblová (pozn. 5), s. 421-422. - Záhorka, Jezuitská kolej (pozn. 3), s. 9-14.
51. Vlček, Jezuitská kolej (pozn. 11), s. 218-219.
52. Záhorka, Jezuitská kolej (pozn. 3), s. 12.
53. Mádl, Nástěnné malby (pozn. 5), s. 40.
54. Royt - Vlnas, Nástěnná malba (pozn. 11), s. 144-150.
55. Mádl, Nástěnné malby (pozn. 5), s. 25.
56. Mojmír Horyna - Luboš Lancinger - Jiřina Muková, *Kutná Hora, čp. 51-53, bývalá jezuitská kolej* (nepublikovaný stavebně historický průzkum uložený na ÚOP středních Čech), 1999, s. 105-106.
57. Mádl, Nástěnné malby (pozn. 5), s. 26.
58. Václav Bláha - Jiřina Muková, *Kutná Hora, čp. 51-53, bývalá jezuitská kolej* (nepublikovaný doplňující stavebně historický průzkum uložený na ÚOP středních Čech), 2006, s. 19.
59. Záhorka, Jezuitská kolej (pozn. 3), s. 19.
60. Všechny překlady latinských nápisů v kutnohorské výzdobě jsou převzaté od M. Mádra. - Mádl, Nástěnné malby (pozn. 5), s. 25-43.
61. Čtyři z nich jsou umístěny v lunetových výsečích a jedna z nich je centrální kartuší klenby. Ve stavebně historickém průzkumu z roku 1999 je uváděno, že právě v ní se nachází vyobrazení Ducha svatého. - Horyna - Lancinger - Muková (pozn. 56), s. 105. - Dnes se zde žádné takovéto vyobrazení neobjevuje, což nasvědčuje tomu, že se jednalo o snímateľný obraz.

62. Sdělení během osobní konzultace 4. 2. 2013.
63. Mádl, *Nástěnné malby* (pozn. 5), s. 42.
64. Altová - Štroblová (pozn. 5), s. 423.
65. Vlček, *Jezuitská kolej* (pozn. 11), s. 219.
66. Záhorka, *Jezuitská kolej* (pozn. 3), s. 18-19.
67. Altová - Štroblová (pozn. 5), s. 423.
68. Záhorka, *Jezuitská kolej* (pozn. 3), s. 18.
69. *Ibidem*, s. 12.
70. Hanuš (pozn. 46), s. 78-79.
71. Horyna - Lancinger - Muková (pozn. 56), s. 105.
72. Hanuš (pozn. 46), s. 71.
73. Altová - Štroblová (pozn. 5), s. 423.
74. Mádl, *Nástěnné malby* (pozn. 5), s. 25-43.
75. Horyna - Lancinger - Muková (pozn. 56), s. 24.
76. *Ibidem*, s. 25.
77. Hippokrates, *Aforismy. Prognostikon. De Aere, Aquiset et Locis*, Praha 1993, s. 26.
78. Bernhard Dietri Haage, *Alchemy II: antiquity-12th century*, in: Wouter J. Hanegraaff (ed.), *Dictionary of gnosis and western esotericism*, Leiden 2006, s. 16-34.
79. Altová - Štroblová (pozn. 5), s. 423.
80. Mádl, *Nástěnné malby* (pozn. 5), s. 28.
81. Miloš Bič - Jindřich Mánek - Josef Bohumil Souček, *Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih): český ekumenický překlad*, Praha 2012.
82. Takto určil už M. Mádl a B. Altová s H. Štroblovou.
- Mádl, *Nástěnné malby* (pozn. 5), s. 27. - Altová - Štroblová (pozn. 5), s. 423.
83. Mádl, *Nástěnné malby* (pozn. 5), s. 27.
84. *Ibidem*, s. 28.
85. *Ibidem*.

86. M. Mádlem byl určen chybně jako nemocný Jób. - Ibidem, s. 29.
87. Tvary jednotlivých kartuší jsou pouze orientační. Schéma má sloužit především k vytvoření představy o prostorovém rozložení jednotlivých námětů.
88. Černý - Havlík (pozn. 6). - Karel Černý, Klementinské pilulky (pozn. 33), s. 12-14. - Idem, Jezuité a medicína, in: Ivana Čornejová, *Úloha církevních řádů při pobělohorské rekatolizaci*, Praha 2003, s. 170-179. - Karel Černý, Svět za hranicí přirozenosti, in: Ivana Čornejová - Hedvika Kuchařová - Kateřina Valentová, *Locus pietatis et vitae: sborník příspěvků z konference konané v Hejnicích ve dnech 13.-15. září 2007*, Praha 2008, s. 507-523.
89. Černý - Havlík (pozn. 6). - Jiří Havlík, Kult svatých patronů proti moru v letech 1679-1680, in: Čornejová, Úloha (pozn. 88), s. 332-362.
90. Miroslav Novotný, Heretici, konvertité, hříšníci a posedlí na jindřichohradecku, in: Čornejová - Kuchařová - Valentová (pozn. 88), s. 335-350. - František Mareš, Veliký mor v letech 1679 a 1680, in: *Sborník historický*, roč. 1, sv. 4, Praha 1883, s. 397-419. - Ludmila Tarcalová (ed.), *Tělo jako kulturní fenomén: „já nejsem dřevo, jsem duch a tělo“: příspěvky z konference karpatologické komise lidové obyčeje MKKK konané v Muzeum Hodonínska v Hodoníně v roce 2009*, Uherské Hradiště 2010.
91. Roy Porter, *Největší dobrodiní lidstva: historie medicíny od starověku po současnost*, Praha 2001.
92. Jean Delumeau, *Strach na Západě ve 14.-18. století. Obležená obec, 1: Strach doléhající na většinu*, Praha 1997.
93. Porter (pozn. 91), s. 108.

94. Bailey, *Between Renaissance* (pozn. 7), s. 77.
95. Černý - Havlík (pozn. 6), s. 87.
96. Porter (pozn. 91), s. 108.
97. Ibidem, s. 108-109.
98. Markéta Holubová, *Nemoc a léčení těla ve světle svatohorských knih zázraků*, in: Tarcalová (pozn. 91), s. 179-183.
99. Černý - Havlík (pozn. 6), s. 172, 179.
100. Ludmila Hlaváčková - Petr Svobodný, *Dějiny lékařství v českých zemích*, Praha 2004, s. 70.
101. Černý - Havlík (pozn. 6), s. 124.
102. Vera Schaubert - Hanns Michael Schindler, *Rok se svatými*, Kostelní Vydří 1994, s. 393.
103. Černý, *Svět za hranicí* (pozn. 88), s. 514.
104. Černý - Havlík (pozn. 6), s. 17-21.
105. Hippokrates (pozn. 77), s. 7.
106. Hlaváčková - Svobodný (pozn. 100), s. 61-62.
107. Černý - Havlík (pozn. 6), s. 57-58.
108. Ibidem, s. 62-63.
109. Ibidem, s. 104. - Mareš (pozn. 90), s. 397.
110. Josef Svátek, *Dějiny Čech a Moravy nové doby*, kniha 3, díl 2, Praha 1894, s. 125.
111. Černý - Havlík (pozn. 6), s. 104.
112. Antonín Rezek, *Dějiny Čech a Moravy nové doby*, kniha 2, díl 1, Praha 1893, s. 7.
113. Hippokrates (pozn. 77).
114. Bailey, *Between Renaissance* (pozn. 7), s. 74-206.
115. Sutherland Harris (pozn. 9), s. 249-250.
116. Vittorio Rossi, *Novellara, una piccola città d'arte. La prima, per antica origine ed importanza, fra le piccole signorie gonzagesche*, in: Carmen Ravanelli Guidotti(ed.): *La farmacia dei gesuiti di Novellara*, Faenza 1994, s. 3-5.

117. Je zde vyobrazeno celkem třináct rostlin, které se užívaly v dobové léčbě. - Elsa M. Cappelletti - Patrizia Catellani, *Un horto sul soffitto il sole dei gesuiti*, http://www.cfs-cls.cz/Files/nastenka/page_3024/Version1/Un%20horto%20sul%20soffitto%20sotto%20il%20sole%20dei%20gesuiti.pdf, vyhledáno 21. 10. 2013, s. 2.
118. Ibidem, s. 1.
119. Günter Kallinich, *Schöne alte apotheken*, München 1975, s. 25.
120. Ibidem, s. 25.
121. Bailey, *Between Renaissance* (pozn. 7), s. 80.
122. LM [Leoš Mlčák], *Zkušenost a rozum*, II.3, in: Petr Arijčuk et al., *Josef Ignác Sadler 1725-1767* (kat. výst.), Muzeum umění Olomouc 2011, s. 74-75.
123. Bohumil Samek, *Umělecké památky Moravy a Slezska*, sv. 2, Praha 1978, s. 342.
124. Lukasz Krzywka, *Najnowsze ustalenia dotyczące dekoracji malarskiej Leopoldiny jezuickiej*, in: Dariusz Galewski - Anna Jezierska, *Silesia Jesuitica: kultura i sztuka zakonu jezuitów na Śląsku i w hrabstwie kłodzkim, 1580-1776.: materiały konferencji naukowej zorganizowanej przez Oddział Wrocławski Stowarzyszenia Historyków Sztuki* (Wrocław, 6.- 8. 10. 2011) dedykowane pamięci Profesora Henryka Dziurli, Wrocław 2012, s. 237-240.
125. Kallinich (pozn. 119), s. 26.
126. Ibidem, s. 170-173.
127. Gottfried Roth, *Zur Geistgeschichte der Medizin*, in: Rupert Fechtmüller - Elisabeth Kovács, *Welt des Barock*, Vienna 1986, s. 248-251, cit. s. 249.

128. Pavel Vlček, heslo Milosrdní bratři, in: Dušan Foltýn - Petr Sommer - Pavel Vlček, *Encyklopedie českých klášterů*, Praha 1997, s. 25.
129. Bohumil Samek, *Umělecké památky Moravy a Slezska*, sv. 1, Praha 1994, s. 210.
130. Nástěnné malby v Letovicích utrpěly četné přemalby.
131. Tak se dají v prostředí lékárny vykládat alegorie čtyř ročních období, které bývaly spojovány se čtyřmi tekutinami, které Hippokrates rozlišoval. - Bailey (pozn. 7), s. 80.
132. Na tu by mohly odkazovat alegorie živlů.
133. Jiří Drha - Václav Rusek - Ladislava Valášková, *Kouzlo barokní lékárny v Kuksu*, Praha 2007, s. 21-25.
134. Leoš Mlčák, Nástěnné malířství baroka v Olomouci, in: Jakubec - Perůtka (pozn. 10), s. 237-250, cit. s. 240.
135. Mlčák, Zkušenost a rozum (pozn. 122), s. 74-75.
136. Milan Nakonečný, *Smaragdová deska Herma Trismegista*, Praha 2009, s. 43-44.
137. Mlčák, Zkušenost a rozum (pozn. 122), s. 75.
138. Černý, Jezuité a medicína (pozn. 88), s. 179.
139. Petra Nevímová, Vliv spirituality Tovaryšstva Ježíšova na výzdobné programy řádových kostelů, in: ibidem, s. 217-249, cit. s. 233.
140. Gauvin Alexander Bailey - Franco Mormando (edd.): *Hope and healing: painting in Italy in a time of plague 1500-1800* (kat. výst.), Worcester Art Museum 2005, s. 51.
141. Ibidem, s. 53.
142. Tomáš Berger - Jan Royt, Nově odkryté nástropní malby v kapli Panny Marie a sv. Karla Boromejského v italském špitále v Praze na Malé Straně, *Průzkumy památek*, č. 1, roč. 7, 2000, s. 89-100.

143. Štěpán Vácha, *Tváří v tvář publiku: Škrétovy historiae sacrae pohledem soudobé umělecké teorie a malířské praxe*, in: Lenka Stolárová - Vít Vlnas (edd.), *Karel Škréta: 1610-1674: studie a dokumenty*, Praha 2011, s. 101-127.
144. Ibidem, s. 110-111.
145. Blanka Altová, *Činnost Judy Tadeáše Suppera v Sedlci u Kutné Hory, Moravskotřebovské vlastivědné listy*, roč. 6, 1996, s. 19-26.
146. Ibidem, s. 21.
147. Hlaváčková - Svobodný (pozn. 100), s. 80.
148. Bailey, *Between Renaissance* (pozn. 7), s. 80.
149. Luděk Jirásko, *Jindřichohradecká jezuitská kolej: Národní muzeum fotografie*, Jindřichův Hradec 2006, s. 52.
150. S. M. R. [Stefania Mason Rinaldi], *Andrea Mantegna (1431-1506)*, a4, in: Paolo Preto et al., *Venezia e la Peste 1348-1797* (kat. výst.), Comune di Venezia 1979, s. 228-230.
151. Havlík, *Kult* (pozn. 89), s. 339.
152. Jiří Slouka, *Mariánské a morové sloupy Čech a Moravy*, Praha 2010.
153. Boeckl (pozn. 7), s. 42-43.
154. Franz Patzer, *Die Pest in Wien - 300 Jahre lieber Augustin* (kat. výst.), Wiener Rathaus 1979, s. 11-13.
155. Rudolf Chadraba, *Karlův most*, Praha 1974, s. 75, 83, 84. - Tomáš Hladík, *Sochařství baroka v Čechách*, in: Vít Vlnas (ed.), *Sláva barokní Čechie: stati o umění, kultuře a společnosti 17. a 18. století*, Praha 2001, s. 132-175, cit. s. 147.
156. *Spasitel se sv. Kosmou a Damiánem*, <http://www.muzeumkarlovamostu.cz/cz/karluv->

most/sochy-na-moste/spasitel-se-sv-kosmou-a-damianem, vyhledáno 16. 4. 2014.

157. Wolfgang Hagen-Hein, *Illustrierter Apotheker-Kalender 1976*, Stuttgart 1975, s. 33.
158. Wolfgang Hagen-Hein, *Die deutsche Apotheke. Bilder aus ihrer Geschichte*, Stuttgart 1967, s. 73.
159. Petra Zelenková, *Martin Antonín Lublinský jako inventor grafických listů: pohled do středoevropské barokní grafiky druhé poloviny 17. století* (kat. výst.), Národní galerie v Praze 2011, s. 174-175.
160. Ibidem, s. 178-183.
161. Schaubert - Schindler (pozn. 102), s. 490.
162. Ibidem, s. 179.
163. Ibidem, s. 667.
164. Ibidem, s. 393.
165. Černý - Havlík (pozn. 6), s. 124.
166. Schaubert - Schindler (pozn. 102), s. 585.
167. Mádl, *Nástěnné malby* (pozn. 5), s. 28.
168. Schaubert - Schindler (pozn. 102), s. 307.
169. 71 % jeho zázraků vykonaných v české provincii bylo léčebných. - Černý - Havlík (pozn. 6), s. 25.
170. 75 % jeho zázraků vykonaných v české provincii bylo léčebných. - Ibidem.
171. Ibidem, s. 119-125.
172. Israel Finkelstein - Neil Asher Silberman, *David a Šalomoun: počátky mesianismu ve světle moderní archeologie*, Praha 2010, s. 198.
173. Hippokrates (pozn. 77), s. 26.
174. Ibidem, s. 7.
175. Bailey, *Between Renaissance* (pozn. 7), s. 80.
176. Vyobrazené zvíře určeno jako kamzík již M. Mádlm. - M. Mádl (pozn. 5), s. 28.

177. Peč. [dr. Ferdinand Pečírka], heslo Bezoár, in: *Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*, 3, Praha 1890, s. 931.
178. Charles James Thompson, *Alchemy. Source of chemistry and medicine*, New York 1974.
179. Postavy čtyř evangelistů, Kosmy a Damiána, Ignáce z Loyoly, Stanislava Kostky, Františka Borgiáše, Davida.
180. Collegium Medicum, *Pharmacopoeia Augustana auspicio amplissimi senatus cura octava collegii medici recognita hippocratica et hermetica mantisa locupletata*, Augustae Vindellicorum 1640.
181. Collegium Medicum, *Pharmacopoeia Augustana: auspicio amplissimi senatus cura octava Collegii Medici recognita Hippocratica et Hermetica mantissa locupletata*, Augustae Vindellicorum 1643.
182. Collegium Medicum, *Pharmacopoeia Augustana. Auspicio Amplissimi Senatus Cura Octava Collegii Medici Recognita Hippocratica Et Hermetica Mantissa Locupletata Recusa*, Augustae Vindellicorum 1646.
183. Johann Zwelfer, *Animadversiones auctae in Pharmacopoeiam Augustanam et annexam eius mantissam, cum Dispensatorio novo*, Noribergae 1657.
184. Johann Zwelfer, *Pharmacopoeia regia seu, Dispensatorium novum locupletatum et absolutum, annexâ etiam Mantissa spagyrica in quibus vera et accurata methodo selectissimorum medicamentorum compositiones et praeparationes traduntur; quae cum servatis suorum ingredientium virtutibus, tum iisdem exaltatis, medico, in profligandis humani corporis aegritudinibus, ad vota servitura sunt. Cui accessere bini Discursus apologetici*, Noribergae 1668.

185. Wolfgang Hagen-Hein, *Illustrierter Apotheker-Kalender 1960*, Stuttgart 1959, s. 17.
186. Hagen-Hein 1976 (pozn. 157), s. 33.
187. Ivo Purš - Josef Smolka, Martin Ruland starší a mladší a prostředí císařských lékařů, in: Ivo Purš - Vladimír Karpenko, *Alchymie a Rudolf II.: hledání tajemství přírody ve střední Evropě v 16. a 17. století*, Praha 2011, s. 582-606, cit. s. 586.
188. Collegium Medicum 1640 (pozn. 180).
189. František Jakub Prokyš, Vývěsní štít barokní jezuitské lékárny v Českém Krumlově, 2. polovina 18. století, olejomalba na dřevěné desce, 70 x 158, 5 cm, Regionální muzeum v Českém Krumlově.
190. Collegium Medicum 1643 (pozn. 181).
191. Collegium Medicum 1646 (pozn. 182).
192. Hagen-Hein 1960 (pozn. 185), s. 17.
193. Z roku 1683 nebyla určena pro město jako takové, ale pro dvorní lékárnou.
194. Zwelfer, *Pharmacopoeia* (pozn. 184).
195. Wolfgang Hagen-Hein, *Illustrierter Apotheker-Kalender 1971*, Stuttgart 1970, s. 5.
196. R. P. Multhauf, heslo Zwelfer Johann, in: Charles Couiston Gillispie (ed.), *Dictionary of Scientific Biography*, sv. 14, New York 1976, s. 639-640.
197. Ivana Čornejová - Jiří Rak - Vít Vlnas, *Ve stínu tvých křídel: Habsburkové v českých dějinách*, Praha 1995, s. 244.
198. Hagen-Hein 1976 (pozn. 157), s. 33.
199. Ibidem.
200. Petr Ingerle, Justus van der Nypoort: Vídeň-Salcburk-Olomouc. Poznámky k činnosti v habsburské monarchii, in: Milena Bartlová et al., *Libosad: studie o českém a evropském barokním umění: práce*

- držitelů *Baderova stipendia pro výzkum malířství 17. století*, Praha 2007, s. 125-145, cit. s. 125.
201. Zwelfer, *Animadversiones* (pozn. 183).
202. *E. E. und Hochweisen Raths der Stadt Leipzig Vor die Apotheken daselbst auffgerichtete Und von Churf. Durchl. zu Sachsen gnädigst confirmirte Ordnung Und Taxa*, Leipzig 1689.
203. Hippokrates (pozn. 77).
204. Purš - Smolka (pozn. 187), s. 586.
205. Mádl, *Nástěnné malby* (pozn. 5), s. 27.
206. *Collegium Medicum, Pharmacopeia Augustana, Iussu et auctoritate amplissimi Senatus a Collegio Medico rursus recognita, ac elaboratior, et auctior, nunc sextum in lucem emissa*, Augustae Vindelicorum 1613.
207. *Collegium Medicum Gandavense, Antidotarium gandavense nobilissimi amplissimique senatus jussu, denuo correctius editum*, Gandavi 1663.
208. Porter (pozn. 91), s. 101.
209. Pietro Andrea Mattioli, *Herbář aneb Bylinář Wysoceučeneného a wznesseného P. Doktora Petra Ondřege Mathiola nynj zase přehlédnutý, a mnohými pěknými nowými Figurami, též i užitečnými Lékařstwými s obzwlásstní pilností rozhogněný a sprawený: Skrze Joachyma Kameraria... Z německého... gazyku w český přeložený od Adama Hubera z Rysnbachu a Danyele Adama z Veleslavína: Nazad sprawená gsau hogná Registra bylin w rozličných gazycých, ano y neduhů lidských a Lékařtwí proti nim užitečných*, Praha 1596 (reprint Praha 1924).
210. Miroslava Hejnová, *Pietro Andrea Mattioli 1501-1578: u příležitosti 500. výročí narození*, Praha 2001, s. 16.
211. Mattioli (pozn. 209), fol. 238v.

212. Ibidem, fol.35v.
213. Hejnová (pozn. 210), s. 42.
214. Barilli, I gesuiti, in: Ravanelli-Guidotti (pozn. 117), s. 15-16.
215. Anica Cevc, *Anton Jožef Lerhinger*, Ljubljana 2007, s. 201-206. - Štefan Predin, *Olimska lékárna biser Slovenije*, Maribor 1995, s. 21-24.
216. Mádl, Nástěnné malby (pozn. 5), s. 28.
217. Petra Nevimová, Cyklus nástěnných maleb na chodbách pražského Klementina, in: Alena Pazderová et al., *Pocta Josefu Kollmanovi: sborník k životnímu jubileu*, Praha 2002, s. 214-227. - Petra Oulíková, *Obrazové cykly v jezuitských řádových domech*, in: Čornejová - Kuchařová - Valentová (pozn. 88), s. 435-446.
218. Emailová korespondence s Mgr. Kateřinou Dolejší, dne 2. 5. 2013.
219. Slouka (pozn. 152), s. 23-24.
220. Finkelstein - Silberman (pozn. 172), s. 17.
221. Přednáška doc. Martina Pavlíčka, Ph.D. Juan Bautista Villalpando, In Ezechielem explanationes. Řím 1596-1604. Šalamounův chrám v barokní architektuře, dne 1. 10. 2012.
222. Andrew H. Weaver, *Sacred Music as Public Image for Holy Roman Emperor Ferdinand III: Representing the Counter-Reformation Monarch at the End of the Thirty Years' War*, Ashgate 2012, s. 57.
223. Ibidem, s. 160-179.
224. Miroslav Kuranda, *Z Prahy do Staré Boleslavi svatou cestou podél čtyřiačtyřiceti kapliček a svatováclavskou cestou ze Staré Boleslavi do Prahy*, Praha 2009, s. 119.
225. Weaver (pozn. 222), s. 179.

226. Maria Goloubeva, *The glorification of emperor Leopold I. in image, spectacle and text*, Mainz 2000, s. 32.
227. Ibidem, s. 95-98.
228. Ibidem, s. 179-181.
229. Boeckl (pozn. 7), s. 55.
230. Jitka Helfertová, *Castra doloris* doby barokní v Čechách, *Umění* 22, 1974, s. 290-308.
231. Jiří Mikulec, *Leopold I: život a vláda barokního Habsburka*, Praha 1997, s. 167.
232. Goloubeva (pozn. 226), s. 54.
233. Jiří Roháček, K epigrafice Kutné Hory 17. a 18. století, in: Kroupa - Vaněk (pozn. 11), s. 125-143, cit. s. 130.
234. Zdeněk Hanzlíček, Vznik a vývoj léčitelského kultu Kosmy a Damiána v Čechách, *Farmaceutický obzor: časopis pro farmaceutickou vědu a prax*, 1, 1963, s. 83-84.
235. Havlík, Kult (pozn. 89), s. 344.
236. Boeckl (pozn. 7), s. 55.
237. Liselotte Hansmann - Lenz Kriss-Rettenbeck, *Amulett und Talisman: Erscheinungsform und Geschichte*, München 1966, s. 106-107, 239.
238. James Clifton, *Mattia Preti's Frescoes for the City Gates of Naples*, *Art Bulletin*, sv. 76, č. 3, 1994, s. 480-501.
239. Havlík, Kult (pozn. 89), s. 333.
240. Mareš (pozn. 90), s. 397-398.
241. Ibidem, s. 400-406.
242. Mikulec (pozn. 231), s. 119.
243. Svátek (pozn. 110), s. 105.
244. Mareš (pozn. 90), s. 400.
245. Svátek (pozn. 110), s. 105.

246. Antonín Podlaha, *Dějiny kollejí jezuitských v Čechách a na Moravě od r. 1654 až do jejich zrušení*, roč. 10, č. 3-4, Praha 1909, s. 170.
247. Černý - Havlík (pozn. 6), s. 121.
248. Podlaha (pozn. 246), s. 170.
249. Svátek (pozn. 110), s. 114
250. Jan Royt, *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století*, Praha 1999, s. 170.
251. Svátek (pozn. 110), s. 114-119. - Mareš (pozn. 90), s. 410.
252. Markéta Holubová, *Nemoc a léčení těla ve světle svatohorských knih zázraků*, in: Tarcalová (pozn. 90), s. 179-183.
253. Bailey, *Between Renaissance* (pozn. 7), s. 90.
254. Bailey - Mormando (pozn. 140), s. 98-99.
255. Clifton (pozn. 238), s. 479-501.
256. Bailey - Mormando (pozn. 140), s. 102.
257. Havlík, *Kult* (pozn. 89), s. 336.
258. *Ibidem*, s. 334.
259. Royt, *Obraz* (pozn. 250), s. 170-171. - Havlík, *Kult* (pozn. 89), s. 337.
260. Royt, *Obraz* (pozn. 250), s. 257.
261. *Ibidem*, s. 170.
262. Antonín Podlaha, *Dějiny kollejí jezuitských v Čechách a na Moravě od r. 1654 až do jejich zrušení*, in: *Sborník Historického kroužku: čtvrtletní časopis historický*, roč. 11, č. 1-2, Praha 1910, s. 64-66.
263. Bailey, *Between Renaissance* (pozn. 7), s. 76, 90.
264. Cappelletti - Catellani (pozn. 118).
265. Libuše Ruizová, *Tělesná hygiena v kulturní historii*, in: Tarcalová (pozn. 90), s. 129-148.
266. Rezek (pozn. 112), s. 7.
267. Černý - Havlík (pozn. 6), s. 59.

268. Mlčák, Zkušenost a rozum (pozn. 122), s. 74-75.

16. Prameny a literatura

I. Prameny

A. Staré tisky

Collegium Medicum, *Pharmacopoeia Augustana, Iussu et auctoritate amplissimi Senatus a Collegio Medico rursus recognita, ac elaboratior, et auctior, nunc sextum in lucem emissa*, Augustae Vindelicorum 1613, Die Bayerische Staatsbibliothek, sign. 2 M. med. 65.

Collegium Medicum, *Pharmacopoeia Augustana: auspicio amplissimi senatus cura octava collegii medici recognita Hippocratica et Hermetica mantisa locupletata*, Augustae Vindelicorum 1640, Die Bayerische Staatsbibliothek, sign. 2M. med. 68.

Collegium Medicum, *Pharmacopoeia augustana. Auspicio Amplissimi Senatus Cura Octava Collegii Medici Recognita Hippocratica Et Hermetica Mantissa Locupletata*, Augustae Vindelicorum 1643, Die Bayerische Staatsbibliothek, sign. M. med. 803 d.

Collegium Medicum, *Pharmacopoeia Augustana. Auspicio Amplissimi Senatus Cura Octava Collegii Medici Recognita Hippocratica Et Hermetica Mantissa Locupletata Recusa*, Augustae Vindelicorum 1646, Die Bayerische Staatsbibliothek, sign. 2M. med. 69.

Johann Zwelfer, *Animadversiones auctae in Pharmacopoeiam Augustanam et annexam eius mantissam, cum Dispensatorio novo*, Noribergae 1657, Die Bayerische Staatsbibliothek, sign. 2. M. med. 113.

Collegium Medicum Gandavense, *Antidotarium gandavense nobilissimi amplissimique senatus jussu, denuo correctius editum*, Gandavi 1663, Rijksmuseum, RP-P-BI-5676.

Johann Zwelfer, *Pharmacopoeia regia seu, Dispensatorium novum locupletatum et absolutum, annexâ etiam Mantissa spagyrica in quibus vera et accurata methodo selectissimorum medicamentorum compositiones et praeparationes traduntur; quae cùm servatis suorum ingredientium virtutibus, tum iisdem exaltatis, medico, in profligandis humani corporis aegritudinibus, ad vota servitura sunt. Cui accessere bini Discursus apologetici*, Noribergae 1668, Universitätsbibliothek Gent, Med 434.

E. E. und Hochweisen Raths der Stadt Leipzig Vor die Apotheken daselbst auffgerichtete Und von Churf. Durchl. zu Sachsen gnädigst confirmirte Ordnung Und Taxa, Leipzig 1689, Universitätsbibliothek Braunschweig, sign. 2001-7882.

B. Stavebně historické průzkumy, disertační a diplomní práce

Mojmír Horyna - Luboš Lancinger - Jiřina Muková, *Kutná Hora, čp. 51-53, bývalá jezuitská kolej* (nepublikovaný stavebně historický průzkum uložený na ÚOP středních Čech), 1999.

Václav Bláha - Jiřina Muková, *Kutná Hora, čp. 51-53, bývalá jezuitská kolej* (nepublikovaný doplňující stavebně historický průzkum uložený na ÚOP středních Čech), 2006.

Tereza Hofmanová, *Pietro Andrea Mattioli: Kräuterbuch Linguistische Analyse der deutschen Pflanzennahmen* (diplomní práce), Katedra germanistiky FFUP, Olomouc 2010.

Kateřina Dolejší, *„Naše zvědavé století se chce bavit novotou a nenadálou krásou“*. *Symboly ilustrované barokní tisky olomouckých jezuitů* (dosud neobhájená disertační práce), Seminář dějin umění FFMU, Brno.

II. Literatura (chronologicky)

Jan Josef Řehák, *Místopis a dějiny královského horního města Hory Kutné*, Hora Kutná 1879.

Sborník historický, roč. 1, sv. 4, Praha 1883.

Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí, díl 3, Praha 1890.

Antonín Rezek, *Dějiny Čech a Moravy nové doby*, kniha 2, díl 1, Praha 1893.

Tomáš Václav Bílek, *Statky a jmění kollejí jesuitských, klášterů, kostelů, bratrstev a jiných ústavů v království Českém od císaře Josefa II. zrušených*, Praha 1893.

Josef Svátek, *Dějiny Čech a Moravy nové doby*, kniha 3, díl 2, Praha 1894.

Emil Šedivý, *Příspěvky k dějinám lékárnictví na Moravě a ve Slezsku*, Praha 1903.

Sborník Historického kroužku: čtvrtletní časopis historický, roč. 10, č. 3-4, Praha 1909.

Antonín Podlaha, *Dějiny kollejí jezuitských v Čechách a na Moravě od r. 1654 až do jejich zrušení*, roč. 10, č. 3-4, Praha 1909.

Sborník Historického kroužku: čtvrtletní časopis historický, roč. 11, č. 1-2, Praha 1910.

Sborník Historického kroužku: čtvrtletní časopis historický, roč. 13, č. 1-2, Praha 1912.

Zdeněk Wirth, *Kutná Hora: město a jeho umění*, Praha 1912.

Antonín Podlaha, *Dějiny kollejí jezuitských v Čechách a na Moravě od r. 1654 do jejich zrušení*, Praha 1914.

Pietro Andrea Mattioli, *Herbář aneb Bylinář Wysoceučeneného a wznesseného P. Doktora Petra Ondřege Mathiola nynj zase přehlédnutý, a mnohými pěknými nowými Figurami, též i užitečnými Lékařstwými s obzwlásstní pilností rozhogněný a sprawený: Skrze Joachyma Kameraria... Z německého... gazyku w český přeložený od Adama Hubera z Rysnbachu a Danyele Adama z Veleslavína: Nazad sprawená gsau hogná Registra bylin w rozličných gazycých, ano y neduhů lidských a Lékařtwí proti nim užitečných*, Praha 1596 (reprint Praha 1924).

Josef Šimek, *Dějiny města Kutné Hory*, Kutná Hora 1925.

René Fülöp-Miller, *Il segreto della potenza dei Gesuiti*, Milano 1931.

Zdeněk Kalista, *Korespondence císaře Leopolda I. s Humprechtem Janem Černínem z Chudenic*, díl 1 (duben 1660 - září 1663), Praha 1936.

Fritz Ferchl, *Illustrierter Apotheker-Kalender 1939*, Stuttgart 1938.

Wolfgang Hagen-Hein, *Illustrierter Apotheker-Kalender 1958*, Stuttgart 1957.

Wolfgang Hagen-Hein, *Illustrierter Apotheker-Kalender 1960*, Stuttgart 1959.

Farmaceutický obzor: časopis pre farmaceutickú vedu a prax, 1, 1963.

Farmaceutický obzor: časopis pre farmaceutickú vedu a prax, 4, 1964.

Liselotte Hansmann - Lenz Kriss-Rettenbeck, *Amulett und Talisman: Erscheinungsform und Geschichte*, München 1966.

Wolfgang Hagen-Hein, *Die deutsche Apotheke. Bilder aus ihrer Geschichte*, Stuttgart 1967.

Heinz Stafski, *Aus alten Apotheken*, München 1967.

Livia Nekám - Lajosné Nekám, *Old Hungarian Pharmacies*, Budapest 1968.

Ann Sutherland Harris, Andrea Sacchi and Emilio Savonanzi at the Collegio Romano, *The Burlington Magazine*, sv. 110, č. 782, May 1968, s. 249-257.

Wolfgang Hagen-Hein, *Illustrierter Apotheker-Kalender 1971*, Stuttgart 1970.

Václav Rusek (ed.), *Sborník příspěvků k dějinám farmacie*, sv. 2, Brno 1973.

Oldřich J. Blažíček, *Umění baroku v Čechách*, Praha 1974.

Rudolf Chadraba, *Karlův most*, Praha 1974.

Jitka Helfertová, *Castra doloris doby barokní v Čechách*, *Umění* 22, 1974, s. 290-308.

Charles James Thompson, *Alchemy. Source of chemistry and medicine*, New York 1974.

Wolfgang Hagen-Hein, *Illustrierter Apotheker-Kalender 1976*, Stuttgart 1975.

Günter Kallinich, *Schöne alte Apotheken*, München 1975.

Wolfgang Hagen-Hein, *Illustrierter Apotheker-Kalender 1977*, Stuttgart 1976.

Charles Couiston Gillispie (ed.), *Dictionary of Scientific Biography*, sv. 14, New York 1976.

Václav Rusek (ed.), *Sborník příspěvků k dějinám farmacie*, sv. 3, Hradec Králové 1977.

Bohumil Samek, *Umělecké památky Moravy a Slezska*, sv. 2, Praha 1978.

Emanuel Poche, *Umělecké památky Čech*, sv. 2, K-O, Praha 1978.

Franz Patzer, *Die Pest in Wien - 300 Jahre lieber Augustin* (kat. výst.), Wiener Rathaus 1979.

Paolo Preto et al., *Venezia e la Peste 1348-1797* (kat. výst.), Comune di Venezia 1979.

Jaroslav Hladík, *Jihočeský sborník příspěvků k dějinám farmacie*, České Budějovice 1980.

Jaromír Čižmář - Přemysl Kos, *Sborník příspěvků k dějinám farmacie Jihomoravského kraje*, Brno 1981.

Sborník archivních prací, roč. 31, Praha 1981.

Anna Fechtnerová, *Katalog grafických listů univerzitních tezí ve Státní knihovně ČSR v Praze. Teze 1-156*, díl 1, Praha 1984.

Anna Fechtnerová, *Katalog grafických listů univerzitních tezí ve Státní knihovně ČSR v Praze. Teze 157-336*, díl 2, Praha 1984.

Anna Fechtnerová, *Katalog grafických listů univerzitních tezí ve Státní knihovně ČSR v Praze. Teze 337-526*, díl 3, Praha 1984.

Anna Fechtnerová, *Katalog grafických listů univerzitních tezí ve Státní knihovně ČSR v Praze. Rejstříky. Přílohy*, díl 4, Praha 1984.

Rupert Fechtmüller - Elisabeth Kovács, *Welt des Barock*, Vienna 1986.

Wolfgang Brauenfels - Engelbert Kirschbaum (edd.), *Lexikon der christlichen Ikonographie: allgemeine Ikonographie*, sv. 2, F-K, Rom 1990.

David Freedberg, *The Power of Images: Studies in the History and Theory of Response*, Chicago 1991.

Hippokrates, *Aforismy. Prognostikon. De Aere, Aquiset et Locis*, Praha 1993.

Carmen Ravanelli Guidotti(ed.): *La farmacia dei gesuiti di Novellara*, Faenza 1994.

Vera Schaubert - Hanns Michael Schindler, *Rok se svatými*, Kostelní Vydří 1994.

James Clifton, Mattia Preti's Frescoes for the City Gates of Naples, *Art Bulletin*, sv. 76, č. 3, 1994, s. 480-501.

Ivana Čornejová - Jiří Rak - Vít Vlnas, *Ve stínu tvých křídel: Habsburkové v českých dějinách*, Praha 1995.

Štefan Predin, *Olimska lékárna biser Slovenije*, Maribor 1995.

Ivo Krsek - Zdeněk Kudělka - Miloš Stehlík, *Umění baroka na Moravě a ve Slezsku*, Praha 1996.

Wiener Jahrbuch für Kunstgeschichte, band 49, Wien 1996.

Karel Porteman et al., *Emblematic exhibitons (affixiones) at the Brussels Jesuit College (1630-1685): a study of the commemorative manuscripts (Royal Library, Brussels)*, Brussels 1996.

Moravskotřebovské vlastivědné listy, 6, 1996.

Jiří Mikulec, *Leopold I: život a vláda barokního Habsburka*, Praha 1997.

Jean Delumeau, *Strach na Západě ve 14.-18. století. Obležená obec, I: Strach doléhající na většinu*, Praha 1997.

Dušan Foltýn - Petr Sommer - Pavel Vlček, *Encyklopedie českých klášterů*, Praha 1997.

Jan Royt, *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století*, Praha 1999.

Hellmut Lorenz, *Die Geschichte der bildenden Kunst in Österreich, Barock*, band 4, München 1999.

Petr Miroslav Veselský, *Průvodce po kr. horním městě Hoře Kutné a nejbližším okolí: příruční kniha pro každého, kdo jak historicky památné budovy, tak i jiné památnosti města toho seznati chce*, Kutná Hora 1999.

Christine M. Boeckl, *Images of plague and pestilence: iconography and iconology*, Kirksville 2000.

Maria Goloubeva, *The glorification of emperor Leopold I. in image, spectacle and text*, Mainz 2000.

Průzkumy památek, č. 1, roč. 7, 2000.

Clifford Geertz, *Interpretace kultur*, Praha 2000.

Václav Rusek - Vladimír Smečka, *České lékárny*, Praha 2000.

Blanka Altová - Helena Štroblová, *Kutná Hora*, Praha 2000.

Vít Vlnas (ed.), *Sláva barokní Čechie: stati o umění, kultuře a společnosti 17. a 18. století*, Praha 2001.

Roy Porter, *Největší dobrodiní lidstva: historie medicíny od starověku po současnost*, Praha 2001.

Miroslava Hejnová, *Pietro Andrea Mattioli 1501-1578: u příležitosti 500. výročí narození*, Praha 2001.

Vít Vlnas (ed.), *Sláva barokní Čechie: stati o umění, kultuře a společnosti 17. a 18. století* (kat. výst.), Národní galerie v Praze 2001.

Alena Pazderová et al., *Pocta Josefu Kollmanovi: sborník k životnímu jubileu*, Praha 2002.

Ivana Čornejová (ed.), *Úloha církevních řádů při pobělohorské rekatolizaci: sborník příspěvků z pracovního semináře konaného ve Vranově u Brna ve dnech 4.-5. 6. 2003*, Praha 2003.

Gauvin Alexander Bailey, *Between Renaissance and Baroque. Jesuit Art in Rome. 1565-1610*, Toronto 2003.

Dějiny a současnost: historicko-vlastivědná revue Československé společnosti pro šíření politických a vědeckých znalostí a ministerstva školství a kultury Praha, roč. 26, 2004.

Milena Bartlová (ed.), *Dějiny umění v české společnosti: otázky, problémy, výzvy: příspěvky přednesené na prvním sjezdu českých historiků umění*, Praha 2004.

Olga Fejtová - Jiří Pešek - Vít Vlnas, *Barokní Praha-barokní Čechie 1620-1740: sborník příspěvků z vědecké konference o fenoménu baroka v Čechách, Praha, Anežský klášter a Clam-Gallasův palác, 2.-27. září 2001*, Praha 2004.

Ludmila Hlaváčková - Petr Svobodný, *Dějiny lékařství v českých zemích*, Praha 2004.

Rudolf Schmitz, *Geschichte der Pharmazie. Von der Frühen Neuzeit bis zur Gegenwart*, Eschborn 2005.

Gauvin Alexander Bailey - Franco Mormando (edd.), *Hope and healing: painting in Italy in a time of plague 1500-1800* (kat. výst.), Worcester Art Museum 2005.

Jiří K. Kroupa - Vojtěch Vaněk (edd.), *Kutná Hora v době baroka*, Praha 2005.

Ladislav Kesner, *Vizuální teorie: současné angloamerické myšlení o výtvarných dílech*, Jinočany 2005.

Gauvin Alexander Bailey - John W. O'Malley, S. J. (edd.), *The Jesuits and the arts 1540-1773*, Philadelphia 2005.

Michal Šroněk, *Jan Jiří Heinsch 1647-1712. Malíř barokní zbožnosti*, Praha 2006.

Luděk Jirásko, *Jindřichohradecká jezuitská kolej: Národní muzeum fotografie*, Jindřichův Hradec 2006.

Petra Oulíková, *Klementinum: průvodce*, Praha 2006.

Alena Richterová et al., *Jezuité a Klementinum*, Praha 2006.

Gauvin Alexander Bailey - Steven J. Harris - John W. O'Malley, S. J., *The Jesuits II: Cultures, Sciences, and the Arts 1540-1773*, Toronto 2006.

Wouter J. Hanegraaff (ed.), *Dictionary of gnosis and western esotericism*, Leiden 2006.

Jiří Drha - Václav Rusek - Ladislava Valášková, *Kouzlo barokní lékárny v Kuksu*, Praha 2007.

Milena Bartlová et al., *Libosad: studie o českém a evropském barokním umění: práce držitelů Baderova stipendia pro výzkum malířství 17. století*, Praha 2007.

Anica Cevc, *Anton Jožef Lerhinger*, Ljubljana 2007.

Ivana Čornejová - Hedvika Kuchařová - Kateřina Valentová, *Locus pietatis et vitae: sborník příspěvků z konference konané v Hejnicích ve dnech 13.- 15. září 2007*, Praha 2008.

Petr Miloslav Veselský, *Královské horní město Hora Kutná. Úplný dějepis a místopis*, Kutná Hora 2008.

- Karel Černý - Jiří M. Havlík, *Jezuité a mor*, Praha 2008.
- Milan Nakonečný, *Smaragdová deska Herma Trismegista*, Praha 2009.
- Miroslav Kuranda, *Z Prahy do Staré Boleslavi svatou cestou podél čtyřiačtyřiceti kapliček a svatováclavskou cestou ze Staré Boleslavi do Prahy*, Praha 2009.
- Petra Zelenková, *Barokní grafika 17. století v zemích Koruny české* (kat. výst.), Národní galerie v Praze 2009.
- Ludmila Tarcalová (ed.), *Tělo jako kulturní fenomén: „já nejsem dřevo, jsem duch a tělo“: příspěvky z konference karpatologické komise pro lidové obyčeje MKKK konané v Muzeu Hodonínska v Hodoníně v roce 2009*, Uherské Hradiště 2010.
- Ondřej Jakubec - Marek Perůtka (edd.), *Olomoucké baroko: výtvarná kultura let 1620-1780* (kat. výst.), Muzeum umění Olomouc 2010.
- Jiří Slouka, *Mariánské a morové sloupy Čech a Moravy*, Praha 2010.
- Jan Andrlé - Alena Fidlerová (edd.), *Františku Nebeský, vyslanče přesmořský: podoby úcty k sv. Františku Xaverskému v českých textech 17. a 18. století*, Příbram 2010.
- Israel Finkelstein - Neil Asher Silberman, *David a Šalomoun: počátky mesianismu ve světle moderní archeologie*, Praha 2010.
- Petr Arijčuk et al., *Josef Ignác Sadler 1725-1767* (kat. výst.), Muzeum umění Olomouc 2011.
- Jindřich Záhorka (ed.), *Jezuitská kolej v Kutné Hoře*, Praha 2011.

Petra Zelenková, *Martin Antonín Lublinský jako inventor grafických listů: pohled do středoevropské barokní grafiky druhé poloviny 17. století* (kat. výst.), Národní galerie v Praze 2011.

Petra Zelenková, *Skrytá tvář baroka: grafika 17. století v českých zemích: Národní galerie v Praze-sbírka grafiky a kresby, 22. červenec-16. říjen 2011, Konírna paláce Kinských* (kat. výst.), Národní galerie v Praze 2011.

Vladimír Karpenko - Ivo Purš, *Alchymie a Rudolf II.: hledání tajemství přírody ve střední Evropě v 16. a 17. století*, Praha 2011.

Lenka Stolárová (ed.), *Karel Škréta a malířství 17. století v Čechách a Evropě: sborník příspěvků z odborného kolokvia pořádaného Národní galerií v Praze v klášteře sv. Anežky České ve dnech 23.- 24. března 2010*, Praha 2011.

Lenka Stolárová - Vít Vlnas (edd.), *Karel Škréta: 1610-1674: studie a dokumenty*, Praha 2011.

Petr Miroslav Veselský, *Persekuce Hory Kutné po bitvě bělohorské: historický příspěvek k událostem doby té*, Kutná Hora 2011.

Petra Zelenková, *Skrytá tvář baroka. Grafika 17. století v českých zemích* (kat. výst.), Národní galerie v Praze 2011.

Bohumil Hanuš, *Dějiny a působení jezuitského řádu kutnohorského*, Kutná Hora 2012.

Dariusz Galewski - Anna Jezierska, *Silesia Jesuitica: kultura i sztuka zakonu jezuitów na Śląsku i w hrabstwie kłodzkim, 1580-1776.: materiały konferencji naukowej zorganizowanej przez Oddział Wrocławski Stowarzyszenia*

Historyków Sztuki (Wrocław, 6. - 8. 10. 2011) dedykowane pamięci Profesora Henryka Dziurli, Wrocław 2012.

Andrew H. Weaver, *Sacred Music as Public Image for Holy Roman Emperor Ferdinand III: Representing the Counter-Reformation Monarch at the End of the Thirty Years' War*, Ashgate 2012.

III. Literatura (abecedně)

Blanka Altová - Helena Štroblová, *Kutná Hora*, Praha 2000.

Jan Andrlé - Alena Fidlerová (edd.), *Františku Nebeský, vyslanče přesmořský: podoby úcty k sv. Františku Xaverskému v českých textech 17. a 18. století*, Příbram 2010.

Petr Arijčuk et al., *Josef Ignác Sadler 1725-1767* (kat. výst.), Muzeum umění Olomouc 2011.

Gauvin Alexander Bailey, *Between Renaissance and Baroque. Jesuit Art in Rome. 1565-1610*, Toronto 2003.

Gauvin Alexander Bailey - Franco Mormando (edd.), *Hope and healing: painting in Italy in a time of plague 1500-1800* (kat. výst.), Worcester Art Museum 2005.

Gauvin Alexander Bailey - John W. O'Malley, S. J. (edd.), *The Jesuits and the arts 1540-1773*, Philadelphia 2005.

Gauvin Alexander Bailey - Steven J. Harris - John W. O'Malley S. J., *The Jesuits II: Cultures, Sciences, and the Arts 1540-1773*, Toronto 2006.

Milena Bartlová (ed.), *Dějiny umění v české společnosti: otázky, problémy, výzvy: příspěvky přednesené na prvním sjezdu českých historiků umění*, Praha 2004.

Milena Bartlová et al., *Libosad: studie o českém a evropském barokním umění: práce držitelů Baderova stipendia pro výzkum malířství 17. století*, Praha 2007.

Tomáš Václav Bílek, *Statky a jmění kollejí jezuitských, klášterů, kostelů, bratrstev a jiných ústavů v království Českém od císaře Josefa II. zrušených*, Praha 1893.

Oldřich J. Blažíček, *Umění baroku v Čechách*, Praha 1974.

Christine M. Boeckl, *Images of plague and pestilence: iconography and iconology*, Kirksville 2000.

Wolfgang Brauenfels - Engelbert Kirschbaum (edd.), *Lexikon der christlichen Ikonographie: allgemeine Ikonographie*, sv. 2, F-K, Rom 1990.

Anica Cevc, *Anton Jožef Lerhinger*, Ljubljana 2007.

James Clifton, *Mattia Preti's Frescoes for the City Gates of Naples*, *Art Bulletin*, sv. 76, č. 3, 1994, s. 480-501.

Charles Couiston Gillispie (ed.), *Dictionary of Scientific Biography*, sv. 14, New York 1976.

Karel Černý - Jiří M. Havlík, *Jezuité a mor*, Praha 2008.

Jaromír Čižmář - Přemysl Kos, *Sborník příspěvků k dějinám farmacie Jihomoravského kraje*, Brno 1981.

Ivana Čornejová (ed.), *Úloha církevních řádů při pobělohorské rekatolizaci: sborník příspěvků z pracovního semináře konaného ve Vranově u Brna ve dnech 4.-5. 6. 2003*, Praha 2003.

Ivana Čornejová - Jiří Rak - Vít Vlnas, *Ve stínu tvých křídel: Habsburkové v českých dějinách*, Praha 1995.

Ivana Čornejová - Hedvika Kuchařová - Kateřina Valentová, *Locus pietatis et vitae: sborník příspěvků z konference konané v Hejnicích ve dnech 13.- 15. září 2007*, Praha 2008.

Jean Delumeau, *Strach na Západě ve 14.-18. století. Obležená obec, I: Strach doléhající na většinu*, Praha 1997.

Jiří Drha - Václav Rusek - Ladislava Valášková, *Kouzlo barokní lékárny v Kuksu*, Praha 2007.

Rupert Fechtmüller - Elisabeth Kovács, *Welt des Barock*, Vienna 1986.

Anna Fechtnerová, *Katalog grafických listů univerzitních tezí ve Státní knihovně ČSR v Praze. Teze 1-156, díl 1*, Praha 1984.

Anna Fechtnerová, *Katalog grafických listů univerzitních tezí ve Státní knihovně ČSR v Praze. Teze 157-336, díl 2*, Praha 1984.

Anna Fechtnerová, *Katalog grafických listů univerzitních tezí ve Státní knihovně ČSR v Praze. Teze 337-526, díl 3*, Praha 1984.

Anna Fechtnerová, *Katalog grafických listů univerzitních tezí ve Státní knihovně ČSR v Praze. Rejstříky. Přílohy, díl 4*, Praha 1984.

Olga Fejtová - Jiří Pešek - Vít Vlnas, *Barokní Praha - barokní Čechie 1620-1740: sborník příspěvků z vědecké konference o fenoménu baroka v Čechách, Praha, Anežský klášter a Clam-Gallasův palác, 2.-27. září 2001*, Praha 2004.

Fritz Ferchl, *Illustrierter Apotheker-Kalender 1939*, Stuttgart 1938.

Israel Finkelstein - Neil Asher Silberman, *David a Šalomoun: počátky mesianismu ve světle moderní archeologie*, Praha 2010.

Dušan Foltýn - Petr Sommer - Pavel Vlček, *Encyklopedie českých klášterů*, Praha 1997.

David Freedberg, *The Power of Images: Studies in the History and Theory of Response*, Chicago 1991.

René Fülöp-Miller, *Il segreto della potenza dei Gesuiti*, Milano 1931.

Dariusz Galewski - Anna Jezierska, *Silesia Jesuitica: kultura i sztuka zakonu jezuitów na Śląsku i w hrabstwie kłodzkim, 1580-1776.: materiały konferencji naukowej zorganizowanej przez Oddział Wrocławski Stowarzyszenia Historyków Sztuki (Wrocław, 6. - 8. 10. 2011) dedykowane pamięci Profesora Henryka Dziurli*, Wrocław 2012.

Clifford Geertz, *Interpretace kultur*, Praha 2000.

Maria Goloubeva, *The glorification of emperor Leopold I. in image, spectacle and text*, Mainz 2000.

Wolfgang Hagen-Hein, *Illustrierter Apotheker-Kalender 1958*, Stuttgart 1957.

Wolfgang Hagen-Hein, *Illustrierter Apotheker-Kalender 1960*, Stuttgart 1959.

Wolfgang Hagen-Hein, *Die deutsche Apotheke. Bilder aus ihrer Geschichte*, Stuttgart 1967.

Wolfgang Hagen-Hein, *Illustrierter Apotheker-Kalender 1971*, Stuttgart 1970.

Wolfgang Hagen-Hein, *Illustrierter Apotheker-Kalender 1976*, Stuttgart 1975.

Wolfgang Hagen-Hein, *Illustrierter Apotheker-Kalender 1977*, Stuttgart 1976.

Wouter J. Hanegraaff (ed.), *Dictionary of gnosis and western esotericism*, Leiden 2006.

Liselotte Hansmann - Lenz Kriss-Rettenbeck, *Amulett und Talisman: Erscheinungsform und Geschichte*, München 1966.

Bohumil Hanuš, *Dějiny a působení jezuitského řádu kutnohorského*, Kutná Hora 2012.

Miroslava Hejnová, *Pietro Andrea Mattioli 1501-1578: u příležitosti 500. výročí narození*, Praha 2001.

Jitka Helfertová, *Castra doloris* doby barokní v Čechách, *Umění* 22, 1974, s. 290-308.

Hippokrates, *Aforismy. Prognostikon. De Aere, Aquiset et Locis*, Praha 1993.

Jaroslav Hladík, *Jihočeský sborník příspěvků k dějinám farmacie*, České Budějovice 1980.

Ludmila Hlaváčková - Petr Svobodný, *Dějiny lékařství v českých zemích*, Praha 2004.

Rudolf Chadraba, *Karlův most*, Praha 1974.

Ondřej Jakubec - Marek Perůtka (edd.), *Olomoucké baroko: výtvarná kultura let 1620-1780* (kat. výst.), Muzeum umění Olomouc 2010.

Luděk Jirásko, *Jindřichohradecká jezuitská kolej: Národní muzeum fotografie*, Jindřichův Hradec 2006. Zdeněk Kalista, *Korespondence císaře Leopolda I. s Humprechtem Janem Černínem z Chudenic*, díl 1 (duben 1660 - září 1663), Praha 1936.

Günter Kallinich, *Schöne alte Apotheken*, München 1975.

Vladimír Karpenko - Ivo Purš, *Alchymie a Rudolf II.: hledání tajemství přírody ve střední Evropě v 16. a 17. století*, Praha 2011.

Ladislav Kesner, *Vizuální teorie: současné angloamerické myšlení o výtvarných dílech*, Jinočany 2005.

Jiří K. Kroupa - Vojtěch Vaněk (edd.), *Kutná Hora v době baroka*, Praha 2005.

Ivo Krsek - Zdeněk Kudělka - Miloš Stehlík, *Umění baroka na Moravě a ve Slezsku*, Praha 1996.

Miroslav Kuranda, *Z Prahy do Staré Boleslavi svatou cestou podél čtyřiačtyřiceti kapliček a svatováclavskou cestou ze Staré Boleslavi do Prahy*, Praha 2009.

Hellmut Lorenz, *Die Geschichte der bildenden Kunst in Österreich, Barock*, band 4, München 1999.

Pietro Andrea Mattioli, *Herbář aneb Bylinář Wysoceučeneného a wznesseného P. Doktora Petra Ondřege Mathiola nynj zase přehlédnutý, a mnohými pěknými nowými Figurami, též i užitečnými Lékařstwými s obzwlásstní pilností rozhogněný a sprawený: Skrze Joachyma Kameraria... Z německého... gazyku w český přeložený od Adama Hubera z Rysnbachu a Danyele Adama z Veleslavína: Nazad sprawená gsau hogná Registra bylin w rozličných gazycých, ano y neduhů lidských a Lékařtwí proti nim užitečných*, Praha 1596 (reprint Praha 1924).

Jiří Mikulec, *Leopold I: život a vláda barokního Habsburka*, Praha 1997.

Milan Nakonečný, *Smaragdová deska Herma Trismegista*, Praha 2009.

Livia Nekám - Lajosné Nekám, *Old Hungarian Pharmacies*, Budapest 1968.

Petra Oulíková, *Klementinum: průvodce*, Praha 2006.

Franz Patzer, *Die Pest in Wien - 300 Jahre lieber Augustin* (kat. výst.), Wiener Rathaus 1979.

Alena Pazderová et al., *Poceta Josefu Kollmanovi: sborník k životnímu jubileu*, Praha 2002.

Antonín Podlaha, *Dějiny kollejí jezuitských v Čechách a na Moravě od r. 1654 až do jejich zrušení*, roč. 10, č. 3-4, Praha 1909.

Antonín Podlaha, *Dějiny kollejí jezuitských v Čechách a na Moravě od r. 1654 do jejich zrušení*, Praha 1914.

Emanuel Poche, *Umělecké památky Čech*, sv. 2, K-O, Praha 1978.

Karel Porteman et al., *Emblematic exhibitons (affixiones) at the Brussels Jesuit College (1630-1685): a study of the commemorative manuscripts (Royal Library, Brussels)*, Brussels 1996.

Roy Porter, *Největší dobrodiní lidstva: historie medicíny od starověku po současnost*, Praha 2001.

Štefan Predin, *Olimska lékárna biser Slovenije*, Maribor 1995.

Paolo Preto et al., *Venezia e la Peste 1348-1797 (kat. výst.)*, Comune di Venezia 1979.

Carmen Ravanelli Guidotti(ed.): *La farmacia dei gesuiti di Novellara*, Faenza 1994.

Antonín Rezek, *Dějiny Čech a Moravy nové doby*, kniha 2, díl 1, Praha 1893.

Alena Richterová et al., *Jezuité a Klementinum*, Praha 2006.

Jan Royt, *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století*, Praha 1999.

Václav Rusek (ed.), *Sborník příspěvků k dějinám farmacie*, sv. 2, Brno 1973.

Václav Rusek (ed.), *Sborník příspěvků k dějinám farmacie*, sv. 3, Hradec Králové 1977.

Václav Rusek - Vladimír Smečka, *České lékárny*, Praha 2000.

Jan Josef Řehák, *Místopis a dějiny královského horního města Hory Kutné*, Hora Kutná 1879.

Bohumil Samek, *Umělecké památky Moravy a Slezska*, sv. 2, Praha 1978.

Vera Schaubert - Hanns Michael Schindler, *Rok se svatými*, Kostelní Vydří 1994.

Rudolf Schmitz, *Geschichte der Pharmazie. Von der Frühen Neuzeit bis zur Gegenwart*, Eschborn 2005.

Jiří Slouka, *Mariánské a morové sloupy Čech a Moravy*, Praha 2010.

Heinz Stafski, *Aus alten Apotheken*, München 1967.

Lenka Stolárová (ed.), *Karel Škréta a malířství 17. století v Čechách a Evropě: sborník příspěvků z odborného kolokvia pořádaného Národní galerií v Praze v klášteře sv. Anežky České ve dnech 23.- 24. března 2010*, Praha 2011.

Lenka Stolárová - Vít Vlnas (edd.), *Karel Škréta: 1610-1674: studie a dokumenty*, Praha 2011.

Ann Sutherland Harris, Andrea Sacchi and Emilio Savonanzi at the Collegio Romano, *The Burlington Magazine*, sv. 110, č. 782, May 1968, s. 249-257.

Josef Svátek, *Dějiny Čech a Moravy nové doby*, kniha 3, díl 2, Praha 1894.

Emil Šedivý, *Příspěvky k dějinám lékárnictví na Moravě a ve Slezsku*, Praha 1903.

Josef Šimek, *Dějiny města Kutné Hory*, Kutná Hora 1925.

Michal Šroněk, *Jan Jiří Heinsch 1647-1712. Malíř barokní zbožnosti*, Praha 2006.

Ludmila Tarcalová (ed.), *Tělo jako kulturní fenomén: „já nejsem dřevo, jsem duch a tělo“: příspěvky z konference karpatologické komise pro lidové obyčeje MKKK konané*

v Muzeu Hodonínska v Hodoníně v roce 2009, Uherské Hradiště 2010.

Charles James Thompson, *Alchemy. Source of chemistry and medicine*, New York 1974.

Petr Miroslav Veselský, *Průvodce po kr. horním městě Hoře Kutné a nejbližším okolí: příruční kniha pro každého, kdo jak historicky památné budovy, tak i jiné památnosti města toho seznati chce*, Kutná Hora 1999.

Petr Miloslav Veselský, *Královské horní město Hora Kutná. Úplný dějepis a místopis*, Kutná Hora 2008.

Petr Miroslav Veselský, *Persekuce Hory Kutné po bitvě bělohorské: historický příspěvek k událostem doby té*, Kutná Hora 2011.

Vít Vlnas (ed.), *Sláva barokní Čechie: stati o umění, kultuře a společnosti 17. a 18. století*, Praha 2001.

Vít Vlnas (ed.), *Sláva barokní Čechie: stati o umění, kultuře a společnosti 17. a 18. století (kat. výst.)*, Národní galerie v Praze 2001.

Andrew H. Weaver, *Sacred Music as Public Image for Holy Roman Emperor Ferdinand III: Representing the Counter-Reformation Monarch at the End of the Thirty Years' War*, Ashgate 2012.

Zdeněk Wirth, *Kutná Hora: město a jeho umění*, Praha 1912.

Jindřich Záhorka (ed.), *Jezuitská kolej v Kutné Hoře*, Praha 2011.

Petra Zelenková, *Barokní grafika 17. století v zemích Koruny české (kat. výst.)*, Národní galerie v Praze 2009.

Petra Zelenková, *Skrytá tvář baroka. Grafika 17. století v českých zemích* (kat. výst.), Národní galerie v Praze 2011.

Petra Zelenková, *Martin Antonín Lublinský jako inventor grafických listů: pohled do středoevropské barokní grafiky druhé poloviny 17. století* (kat. výst.), Národní galerie v Praze 2011.

Petra Zelenková, *Skrytá tvář baroka: grafika 17. století v českých zemích: Národní galerie v Praze-sbírka grafiky a kresby, 22. červenec-16. říjen 2011, Konírna paláce Kinských* (kat. výst.), Národní galerie v Praze 2011.

IV. Internetové zdroje

Elsa M. Cappelletti - Patrizia Catellani, *Un horto sul soffitto il sole dei gesuiti*, http://www.cfs-cls.cz/Files/nastenska/page_3024/Version1/Un%20horto%20sul%20soffitto%20sotto%20il%20sole%20dei%20gesuiti.pdf, vyhledáno 16. 4. 2014.

Spasitel se sv. Kosmou a Damiánem, <http://www.muzeumkarlovamostu.cz/cz/karluv-most/sochy-na-moste/spasitel-se-sv-kosmou-a-damianem>, vyhledáno 16. 4. 2014.

<http://books.google.cz/>

17. Seznam obrazové přílohy

1/ Půdorys prostoru s kutnohorskou výzdobou. Reprofoto z Mojmir Horyna - Luboš Lancinger - Jiřina Muková, *Kutná Hora, čp. 51-53, bývalá jezuitská kolej* (nepublikovaný stavebně historický průzkum uložený na ÚOP středních Čech), 1999.

2/ Centrální část s postavami evangelistů a jejich symboly, 1679-1681, tempera na omítce, štuk, bývalá jezuitská kolej, Kutná Hora. Foto: V. Kurzová.

3/ Západní část klenby s Hippokratem, Hermem Trismegistem, Stanislavem Kostkou a Aloisem Gonzagou, 1679-1681, tempera na omítce, štuk, bývalá jezuitská kolej, Kutná Hora. Foto: V. Kurzová.

4/ Východní část klenby s Davidem, Šalamounem, Františkem Borgiašem a Ignácem z Loyoly, 1679-1681, tempera na omítce, štuk, bývalá jezuitská kolej, Kutná Hora. Foto: V. Kurzová.

5/ Sv. František Xaverský, 1679-1681, tempera na omítce, bývalá jezuitská kolej, Kutná Hora. Foto: V. Kurzová.

6/ Sv. Kosma a Damián, 1679-1681, tempera na omítce, bývalá jezuitská kolej, Kutná Hora. Foto: V. Kurzová.

7/ Kamzíci, 1679-1681, tempera na omítce, bývalá jezuitská kolej, Kutná Hora. Foto: V. Kurzová.

8/ Schéma nástropní výzdoby s rozložením jednotlivých námětů. Nákres: V. Kurzová.

9/ Pohled na strop s vyobrazením léčivých rostlin, po roce 1570, nástěnná malba, bývalá jezuitská kolej, lékárna, Novellara. Reprofoto z: Vittorio Rossi, *Antiche ricette dei Gesuiti con il cioccolato*, <http://gazzettadireggio.gelocal.it/cronaca/2010/09/28/news/antiche-ricette-dei-gesuiti-con-il-cioccolato-1.435794>, vyhledáno 23. 10. 2013

10/ Josef Ignác Sadler, *Hermes a Hippokrates*, 1754, fresco-secco, lékárna U Zlaté koruny, Uherské Hradiště. Foto: V. Kurzová.

11/ Elias Gedeler - Mauritz Lang, frontispis, Johann Zwelfer, *Animadversiones auctae in Pharmacopoeiam Augustanam et annexam eius mantissam, cum Dispensatorio novo.*, Noribergae 1657, mědirytina, 30,7 x 19, 5 cm. Foto: Die Bayerische Staatsbibliothek.

12/ Šalamoun, 1679-1681, tempera na omítce, bývalá jezuitská kolej, Kutná Hora. Foto: V. Kurzová.

13/ Lucas Kilian, frontispis, Collegium Medicum, *Pharmacopeia Augustana, Iussu et auctoritate amplissimi Senatus Collegio Medico rursus recognita, ac elaboratior, et auctior, nunc sextum in lucem emissa*, Augustae Vindelicorum 1613, mědirytina, 22,8 x 17, 9 cm. Foto: <http://books.google.cz/>, vyhledáno 23. 10. 2013.

14/ Abraham van Diepenbeeck - Cornelis van Caukercken - Baudouin Manilius, frontispis, Collegium Medicum Gandavense, *Antidotarium gandavense nobilissimi amplissimique senatus jussu, denuo correctius editum*, Gandavi 1663, lept, 19, 0 x 13, 6 cm. Foto: Rijksmuseum.

15/ Yzop, dřevořez. Reprofoto z: Pietro Andrea Mattioli, *Herbář aneb Bylinář Wysoceučeneného a znesseného P. Doktora Petra Ondřege Mathiola nynj (...)*, fol. 238v.

16/ Cedrus Libani, dřevořez. Reprofoto z: Pietro Andrea Mattioli, *Herbář aneb Bylinář Wysoceučeneného a znesseného P. Doktora Petra Ondřege Mathiola nynj(...)*, Praha 1596 (reprint Praha 1924), fol.35v.

17/ Cedrus Phoenicia, dřevořez. Reprofoto z: Pietro Andrea Mattioli, *Herbář aneb Bylinář Wysoceučeneného a znesseného P. Doktora Petra Ondřege Mathiola nynj(...)*, Praha 1596 (reprint Praha 1924), fol.35v.

18/ Anton Jožef Lerhinger, Šalamoun, 1780, nástropní malba, klášter paulánů, lékárenská oficína, Olimje. Reprofoto z: Štefan Predin, *Olimska lekarna biser Slovenije*, Maribor 1995, s. 22.

18. Seznam obrazové přílohy na CD

1/ Půdorys prostoru s kutnohorskou výzdobou, Reprofoto z: Mojmir Horyna - Luboš Lancinger - Jiřina Muková, *Kutná Hora, čp. 51-53, bývalá jezuitská kolej* (nepublikovaný stavebně historický průzkum uložený na ÚOP středních Čech), 1999.

2/ Centrální část s postavami evangelistů a jejich symboly, 1679-1681, tempera na omítce, štuk, bývalá jezuitská kolej, Kutná Hora. Foto: V. Kurzová.

3/ Západní část klenby s Hippokratem, Hermem Trismegistem, Stanislavem Kostkou a Aloisem Gonzagou, 1679-1681, tempera na omítce, štuk, bývalá jezuitská kolej, Kutná Hora. Foto: V. Kurzová.

4/ Hippokrates, 1679-1681, tempera na omítce, bývalá jezuitská kolej, Kutná Hora. Foto: V. Kurzová.

5/ Hermes Trismegistos, 1679-1681, tempera na omítce, bývalá jezuitská kolej, Kutná Hora. Foto: V. Kurzová.

6/ Východní část klenby s Davidem, Šalamounem, Františkem Borgiašem a Ignácem z Loyoly, 1679-1681, tempera na omítce, štuk, bývalá jezuitská kolej, Kutná Hora. Foto: V. Kurzová.

7/ Šalamoun, 1679-1681, tempera na omítce, bývalá jezuitská kolej, Kutná Hora. Foto: V. Kurzová.

8/ David, 1679-1681, tempera na omítce, bývalá jezuitská kolej, Kutná Hora. Foto: V. Kurzová.

9/ Sv. František Xaverský, 1679-1681, tempera na omítce, bývalá jezuitská kolej, Kutná Hora. Foto: V. Kurzová.

10/ Sv. Kosma a Damián, 1679-1681, tempera na omítce, bývalá jezuitská kolej, Kutná Hora. Foto: V. Kurzová.

11/ Kamzíci, 1679-1681, tempera na omítce, bývalá jezuitská kolej, Kutná Hora. Foto: V. Kurzová.

12/ Alegorie jara (?), 1679-1681, štuk, bývalá jezuitská kolej, Kutná Hora. Foto: V. Kurzová.

13/ Alegorie léta (?), 1679-1681, štuk, bývalá jezuitská kolej, Kutná Hora. Foto: V. Kurzová.

14/ Alegorie podzimu (?), 1679-1681, štuk, bývalá jezuitská kolej, Kutná Hora. Foto: V. Kurzová.

15/ Alegorie zimy (?), 1679-1681, štuk, bývalá jezuitská kolej, Kutná Hora. Foto: V. Kurzová.

16/ Schéma kutnohorské výzdoby s rozložením jednotlivých námětů. Nákres: V. Kurzová.

17/ Josef Ignác Sadler, Hermes a Hippokrates, 1754, fresco-secco, lékárna U Zlaté koruny, Uherské Hradiště. Foto: V. Kurzová.

18/ Jan Křtitel, po 1681, tempera na omítce, bývalá jezuitská kolej, Kutná Hora. Foto: V. Kurzová.

19/ Lazar a boháč, po 1681, tempera na omítce, bývalá jezuitská kolej, Kutná Hora. Foto: V. Kurzová.

20/ Podobenství o milosrdném Samaritánovi, po 1681, tempera na omítce, bývalá jezuitská kolej, Kutná Hora. Foto: V. Kurzová.

21/ Alegorie (?), po 1681, tempera na omítce, bývalá jezuitská kolej, Kutná Hora. Foto: V. Kurzová.

22/ Pohled do laboratoře a oficíny lékárny s anatomickou studií, nástěnná malba, bývalá jezuitská kolej, Jindřichův Hradec. Reprofoto z: Luděk Jirásko, *Jindřichohradecká jezuitská kolej: Národní muzeum fotografie*, Jindřichův Hradec 2006, s. 50.

23/ Chirurgické zásahy z Joannes Scultetus/Johann Schultes, *Wund-Arzneymisches Zeug-Haus (...)*, Frankfurt am Main 1666. Reprofoto z: Ludmila Hlaváčková - Petr Svobodný, *Dějiny lékařství v českých zemích*, Praha 2004, s. 80.

24/ Lucas Kilian, frontispis, Collegium Medicum, *Pharmacopeia Augustana, Iussu et auctoritate amplissimi Senatus Collegio Medico rursus recognita, ac elaboratior, et auctior, nunc sextum in lucem emissa*, Augustae Vindelicorum 1613, mědirytina, 22,8 x 17, 9 cm. Foto: Die Bayerische Staatsbibliothek.

25/ Lucas Kilian, Šalamoun, detail, frontispis, Collegium Medicum, *Pharmacopeia Augustana, Iussu et auctoritate amplissimi Senatus Collegio Medico rursus recognita, ac elaboratior, et auctior, nunc sextum in lucem emissa*, Augustae Vindelicorum 1613, mědirytina, 22,8 x 17, 9 cm. Foto: Die Bayerische Staatsbibliothek.

26/ Mattheus Gundelach - Wolfgang Kilian, frontispis, Collegium Medicum, *Pharmacopoeia Augustana auspicio amplissimo senatus cura octava Collegii Medici recognita hippocratica et hermetica mantisa locupletata*, Augustae

Vincelicorum 1640, mědirytina, 30 x 19, 6 cm. Foto: Die Bayerische Staatsbibliothek.

27/ Wolfgang Kilian, frontispis, Collegium Medicum, *Pharmacopoeia augustana: auspicio amplissimi senatus cura octava Collegii Medici recognita Hippocratica et Hermetica mantissa locupletata*, Augustae Vindellicorum 1643, rytina, 16, 5 x 11 cm. Foto: <http://www2.biusante.parisdescartes.fr/img/?refphot=07603&mod=s>, vyhledáno 18. 2. 2014.

28/ Matthaus Gundelach - Wolfgang Kilian, frontispis, Collegium Medicum, *Pharmacopoeia Augustana. Auspicio Amplissimi Senatus Cura Octava Collegii Medici Recognita Hippocratica Et Hermetica Mantissa Locupletata Recusa*, Augustae Vindellicorum 1646, rytina, 30 x 19 cm. Foto: Die Bayerische Staatsbibliothek.

29/ Elias Gedeler - Mauritz Lang, frontispis, Johann Zwelfer, *Animadversiones auctae in Pharmacopoeiam Augustanam et annexam eius mantissam, cum Dispensatorio novo*, Noribergae 1657, rytina, 30,7 x 19, 5 cm. Foto: Die Bayerische Staatsbibliothek.

30/ Abraham van Diepenbeeck - Cornelis van Caukercken - Baudouin Manilius, frontispis, Collegium Medicum Gandavense, *Antidotarium gandavense nobilissimi amplissimique senatus jussu, denuo correctius editum*, Gandavi 1663, lept, 19, 0 x 13, 6 cm, Foto: Rijksmuseum.

31/ Johann Alexander Boener, detail, frontispis, Johann Zwelfer, *Pharmacopoeia regia seu, Dispensatorium novum locupletatum et absolutum, annexâ etiam Mantissa spagyrica in quibus vera et accurata methodo selectissimorum medicamentorum compositiones et praeparationes traduntur; quae cùm servatis suorum ingredientium virtutibus, tum iisdem exaltatis, medico, in profligandis humani corporis*

aegritudinibus, ad vota servitura sunt. Cui accessere bini Discursus apologetici, Noribergae 1668, mědirytina, 27, 7 x 17, 4 cm. Foto: Die Bayerische Staatsbibliothek.

32/ Yzop, dřevořez. Reprofoto z: Pietro Andrea Mattioli, *Herbář aneb Bylinář Wysoceučeneného a znesseného P. Doktora Petra Ondřege Mathiola nynj (...)*, fol. 238v.

33/ Cedrus Libani, dřevořez. Reprofoto z: Pietro Andrea Mattioli, *Herbář aneb Bylinář Wysoceučeneného a znesseného P. Doktora Petra Ondřege Mathiola nynj (...)*, Praha 1596 (reprint Praha 1924), fol.35v.

34/ Cedrus Phoenicia, dřevořez. Reprofoto z: Pietro Andrea Mattioli, *Herbář aneb Bylinář Wysoceučeneného a znesseného P. Doktora Petra Ondřege Mathiola nynj (...)*, Praha 1596 (reprint Praha 1924), fol. 35v.

35/ Alegorický výjev, 1775, nástěnná malba, lékárenská oficína, konvent Milosrdných bratří, Brno. Foto: V. Kurzová.

36/ Alegorický výjev, 3. čtvrtina 18. století, nástěnná malba, lékárenská oficína, konvent Milosrdných bratří, Letovice. Foto: V. Kurzová.

37/ Kristus léčí láskou, vírou a nadějí, detail, po 1743, nástěnná malba, lékárenská oficína, konvent Milosrdných bratří, Kuks. Foto: V. Kurzová.

38/ Nástropní výzdoba, kolem 1750, lékárenská oficína, konvent alžbětinek, Vídeň. Foto: V. Kurzová.

39/ Nástropní výzdoba, 1730-1740, lékárenská oficína, konvent milosrdných bratří, Vídeň. Foto: V. Kurzová.

40/ Emilio Savonanzi, Andromachus, 1629, freska, lékárenská oficína, Collegio Romano, Řím. Reprofoto z: Ann Sutherland Harris, Andrea Sacchi and Emilio Savonanzi at the Collegio

Romano, *The Burlington Magazine*, sv. 110, č. 782, May 1968, s. 255.

41/ Pohled na strop s vyobrazením léčivých rostlin, po roce 1570, nástěnná malba, lékárna, bývalá jezuitská kolej, Novellara. Reprofoto z: Carmen Ravanelli Guidotti(ed.): *La farmacia dei gesuiti di Novellara*, Faenza 1994, s. 12.

42/ Felix Anton Scheffer, Kristus léčí nemocného, 1739, nástěnná malba, lékárenská oficína, bývalá jezuitská kolej, Vratislav. Foto: <http://www.uni.wroc.pl/onas/ciekawostki/apteka-uniwersytecka>, vyhledáno 18. 2. 2014.

43/ Nanebevzetí Panny Marie, polovina 18. století, nástěnná malba, lékárenská oficína, jezuitská kolej, Győr. Foto: V. Kurzová.

44/ Anton Jožef Lerhinger, Šalamoun, 1780, nástropní malba, lékárenská oficína, klášter paulánů, Olimje. Reprofoto z: Štefan Predin, *Olimska lekarna biser Slovenije*, Maribor 1995, s. 22.

19. Obrazová příloha

1/

Půdorys prostoru s kutnohorskou výzdobou. Reprofoto z Mojmir Horyna - Luboš Lancinger - Jiřina Muková, *Kutná Hora, čp. 51-53, bývalá jezuitská kolej* (nepublikovaný stavebně historický průzkum uložený na ÚOP středních Čech), 1999.

2/

Centrální část s postavami evangelistů a jejich symboly, 1679-1681, tempera na omítce, štuk, bývalá jezuitská kolej, Kutná Hora. Foto: V. Kurzová.

3/

Západní část klenby s Hippokratem, Hermem Trismegistem, Stanislavem Kostkou a Aloisem Gonzagou, 1679-1681, tempera na omítce, štuk, bývalá jezuitská kolej, Kutná Hora. Foto: V. Kurzová.

4/

Východní část klenby s Davidem, Šalamounem, Františkem Borgiašem a Ignácem z Loyoly, 1679-1681, tempera na omítce, štuk, bývalá jezuitská kolej, Kutná Hora. Foto: V. Kurzová.

5/

Sv. František Xaverský, 1679-1681, tempera na omítce, bývalá jezuitská kolej, Kutná Hora. Foto: V. Kurzová.

6/

Sv. Kosma a Damián, 1679-1681, tempera na omítce, bývalá jezuitská kolej, Kutná Hora. Foto: V. Kurzová.

7/

Kamzíci, 1679-1681, tempera na omítce, bývalá jezuitská kolej, Kutná Hora. Foto: V. Kurzová.

8/

Schéma nástropní výzdoby s rozložením jednotlivých námětů.
Nákres: V. Kurzová.

9/

Pohled na strop s vyobrazením léčivých rostlin, po roce 1570, nástěnná malba, bývalá jezuitská kolej, lékárna, Novellara. Reprofoto z: Elsa M. Cappelletti - Patrizia Catellani, Un horto sul soffitto il sole dei gesuiti, <http://gazzettadireggio.gelocal.it/cronaca/2010/09/28/news/antiche-ricette-dei-gesuiti-con-il-cioccolato-1.435794>, vyhledáno 23. 10. 2013

10/

Josef Ignác Sadler, Hermes a Hippokrates, 1754, fresco-secco, lékárna U Zlaté koruny, Uherské Hradiště. Foto: V. Kurzová.

Elias Gedeler - Maurit Lang, frontispis, Johann Zwelfer, *Animadversiones auctae in Pharmacopoeiam Augustanam et annexam eius mantissam, cum Dispensatorio novo., Noribergae 1657, mēdirytina, 30,7 x 19, 5 cm. Foto: Die Bayerische Staatsbibliothek.*

12/

Šalamoun, 1679-1681, tempera na omítce, bývalá jezuitská kolej, Kutná Hora. Foto: V. Kurzová.

Lucas Kilian, frontispis, Collegium Medicum, *Pharmacopeia Augustana, Iussu et auctoritate amplissimi Senatus Collegio Medico rursus recognita, ac elaboratior, et auctior, nunc sextum in lucem emissa*, Augustae Vindelicorum 1613, mědirytina, 22,8 x 17, 9 cm. Foto: <http://books.google.cz/>, vyhledáno 23. 10. 2013.

Abraham van Diepenbeeck - Cornelis van Caukercken -
Baudouin Manilius, frontispis, Collegium Medicum
Gandavense, *Antidotarium gandavense nobilissimi
amplissimique senatus jussu, denuo correctius editum,*
Gandavi 1663, lept, 19, 0 x 13, 6 cm. Foto: Rijksmuseum.

15/

Yzop, dřevořez. Reprofoto z: Pietro Andrea Mattioli, *Herbář aneb Bylinář Wysoceučeneného a znesseného P. Doktora Petra Ondřege Mathiola nynj (...)*, fol. 238v.

16/

Cedrus Libani, dřevořez. Reprofoto z: Pietro Andrea Mattioli, *Herbář aneb Bylinář Wysoceučeneného a znesseného P. Doktora Petra Ondřege Mathiola nynj(...)*, Praha 1596 (reprint Praha 1924), fol.35v.

Cedrus Phoenicia, dřevořez. Reprofoto z: Pietro Andrea Mattioli, *Herbář aneb Bylinář Wysoceučeneného a znesseného P. Doktora Petra Ondřege Mathiola nynj(...)*, Praha 1596 (reprint Praha 1924), fol.35v.

Anton Jožef Lerhinger, Šalamoun, 1780, nástropní malba, klášter paulánů, lékárenská oficína, Olimje. Reprofoto z: Štefan Predin, *Olimska lekarna biser Slovenije*, Maribor 1995, s. 22.

20. Summary

Former jesuit pharmacy in the town Kutná Hora, mentioned for the very first time in the years 1675-1677, was the part of the network of twenty jesuit pharmacies, which arised until 1757 in czech lands. According to recent research it is highly possible that the pharmacy in Kutná Hora was situated in the first floor of the north wing in the room with rich ceiling decoration consisting of stucco and wall paintings. The aim of the thesis is to try find out if this decoration could be the decoration of the pharmacy for real.

Research is based on the knowledges about history of pharmacy and medicine, title pages of the pharmaceutical literature and the role of the pieces of art and visual objects in the process of healing in the early modern society.

These ways make possible to understand the decoration in Kutná Hora as the visual representation of the early modern concept of the disease. It makes possible to reveal a historical event which could be the real cause for its creation considering all iconographic themes. According to facts discussed in the text it could be the plague coming to the Vienna from Hungary, which caused escape of the Caesar Leopold I. through Kutná Hora to Prague.

The value of this decoration is not connected with depiction of the way of understanding illness in seventeenth century only. More important is a fact that this decoration was created as a part of the baroque religiosity which was giving some value to the pieces of art in the time of the plague epidemy.

21. Anotace

Jméno a příjmení:	Veronika Kurzová
Katedra:	Katedra dějin umění
Vedoucí práce:	Prof. PhDr. Ladislav Daniel, Ph.D.
Rok obhajoby:	2014
Název práce:	Péče o tělo a duši v bývalé jezuitské koleji v Kutné Hoře
Název v angličtině:	The care about body and soul in the former jesuit college in town Kutná Hora
Anotace práce:	Záměrem práce je vyjádřit se k interpretaci prostoru s bohatou výzdobou v prvním patře severního křídla bývalé kutnohorské jezuitské koleje považovaného za lékárnu. Vlastní práce je založena na poznacích o konceptu chápání nemoci v raně novověké společnosti, frontispisech farmaceutických spisů a na roli vizuálních objektů v procesu léčení. Tento přístup umožňuje navrhnout propojení výzdoby s morovou epidemií a její nové umístění na časové ose.
Klíčová slova:	Jezuité, lékárny, ikonografie, Kutná Hora
Anotace v angličtině:	The intention of the thesis is to suggest an interpretation of the decoration in the first floor of the north wing of the former jesuit college in town Kutná Hora considered to be a pharmacy. The research is based on the contemporary concept of the disease, engravings in pharmaceutical literature and on the role of the visual objects in the process of healing. This ways make possible to reveal connection of the decoration with the plague epidemy and suggest new dating as well.
Klíčová slova v angličtině:	Jesuits, pharmacy, iconography, Kutná Hora
Obrazové přílohy:	18
Rozsah práce:	150 stran (text 71 stran, 128 095 znaků)
Jazyk práce:	Čeština

